

ANYANYELVI ÉS IRODALMI NEVELÉS

Szerkeszti

DR. GASPARICSNÉ DR. KOVÁCS ERZSÉBET

Szerkesztőbizottság

DR. GASPARICSNÉ DR. KOVÁCS ERZSÉBET PhD, főszerkesztő

(Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vác)

CSIZMADIA GERTRÚD tanár (Péterfy Sándor Evangélikus Gimnázium, Győr)

DR. GASPARICS GYULA PhD főiskolai tanár (Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vác)

DR. PILECKY MARCEL nyelvi lektor (Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vác)

DR. SALLAI ÉVA (Magyar Katolikus Rádió, Budapest)

DR. SZÁNTÓ BÍBORKA egyetemi adjunktus (Babeş–Bolyai Tudományegyetem,
Pszichológiai és Neveléstudományok Kar, Pedagógia és Alkalmazott Didaktika Intézet,
Székelyudvarhely)

DR. TÖRTELI TELEK MÁRTA PhD osztálytanító tanár

(Jovan Jovanović Zmaj Általános Iskola, Magyarkanizsa)

DR. ZÓKA KATALIN PhD főiskolai tanár (Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vác)

†LUKÁCSI PÁLNÉ ny. középiskolai tanár (Dunaföldvár)

VARGA JÓZSEFNÉ DR. PhD, ny. egyetemi docens (Győr)

Angol nyelvi lektor: PALKÓNÉ DR. TABI KATALIN főiskolai docens

(Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vác)

4. évfolyam 3–4. szám

VÁC, 2021

TARTALOMJEGYZÉK

Tanulmányok

GASPARICSNÉ KOVÁCS ERZSÉBET: Fekete István munkássága, művei az alsó tagozatos anyanyelvi és irodalmi nevelésben	5
VARGA JÓZSEFNÉ HORVÁTH MÁRIA: „Szívvel írt” emlékek a <i>Csend</i> és a <i>Ballagó idő</i> című Fekete István-művekben	26
WÁGNER-ZIMA ZITA: Neveljünk olvasókat! Az olvasóvá nevelés lehetőségei	46

Érintkezések

SALLAI ÉVA: Gondolatok Erdélyi Zsuzsanna példaadó munkássága kapcsán	65
ZÓKA KATALIN: Világteremtés és világmegértés a papírszínház eszközeivel	70

Műhely

CZEGLÉDI ILDIKÓ: Arany János <i>Toldija</i> (Óraterv)	79
KORMÁNYOS KATONA GYÖNGYI: A betűrend szabályai az általános iskola 5. osztályosai számára	92

Kitekintő

FERENCZI KINCSE-ANELIÉ: Digitális fuldoklók. Mi a helyzet a digitális írástudással Erdélyben?	103
HOLCZER JÓZSEF: Áletimológia, de jól hangzik!	118

Aktuális

GASPARICS GYULA: Katolikus középiskolák XIII. országos helyesírási versenye az Apor Vilmos Katolikus Főiskolán	121
--	-----

Szemle

PILECKY MARCEL: Egy speciális frazémasztótráról	123
---	-----

Szerzőink	127
------------------------	-----

GASPARICSNÉ KOVÁCS ERZSÉBET

Fekete István munkássága, művei az alsó tagozatos anyanyelvi és irodalmi nevelésben¹

2020-ban Fekete István születésének 120., halálának 50. évfordulójáról emlékezhetünk meg. A tanulmány célja az író életútjának ismertetése, irodalmi munkásságának bemutatása különös tekintettel a gyermekek és a fiatalok számára írott alkotásaira. Az áttekintés tárgyalja az alsó tagozatos anyanyelvi és irodalmi nevelésben tanított *műveket és néhány megközelítési szempontot, valamint konkrét módszertani megoldást is bemutat a regények, elbeszélések és novellák tanórai feldolgozásához.*

Kulcsszavak: Fekete István életútja, természet- és emberszeretet, ember és állat találkozása, a létezés törvényei

„...Az írói készség nem érdem, csak adottság és kötelesség: szolgálni a jót, lobogásra és világosságra gyűjtani azokat, akik keresik és várják a Szépet, hogy világosságra, örömmre és szeretetre gyűljenek önmaguk is és gyűjtsanak másokat is. Ennyi az egész, de ez: Minden”²

Fekete István munkásságát bemutató írásomat néhány személyes vonatkozással kezdem. Az első történet, amit az írótól olvastam, a *Fecskemadár* című elbeszélés volt. Máig emlékszem az elbeszélés tragikumának megrázó hatására, arra az érzésre, hogy *bár a történetben a kis fecske elbúcsúztatásával a két fiú lelkiismeret-furdalása enyhül,*

¹ Az írás a Tanítók Fekete István Egyesülete által az író születésének 120., halálának 50. évfordulójára tervezett megemlékezéshez készült.

² Részlet Csermely Ottóné, született Bartáky Szilvia Edithez írt leveléből. Budapest 1962. március. (IFJ. FEKETE 2004: 238.)

meggondolatlanságuk következménye végzetes, megváltoztathatatlan. Hasonlóan megérintett a *Fészekrablás* című novellája is, amelyben az író kevés szóval, de nagyon érzékletesen mutatta be, hogyan ébred fel a lelkiismeret a kis baglyot elrabló főhősben. A történetből áradó szomorúság életrajzi háttéréről Fekete István egy interjúbán így nyilatkozott:

Fészekrablás. Első novelláim közül való – valóság. Ma már talán másként írnám meg és – tévednék. Kár lenne minden szóért, amivel bővíteném, magyaráznám, megrajzolnám a tájat, szobámat és gondolataimat, amelyek félig-meddig már akkor tiltakoztak, amikor a kis baglyot az odúból kiemeltem. Pár hónappal előbb halt meg akkor egy kis hűgom, s amikor az anyabagoly fájdalmára gondoltam – anyám jutott eszembe s a fojtogató szomorúság. Ismétlem: ez az írás minden szavában teljes valóság. (KOLTA 1970: 2.)

Másik emlékem a *Bogánacs* című regény. Az elveszett kiskutya történetét gyerekolvasóként váltakozó érzésekkel – hol aggodalommal, féltéssel, hol bizakodva – olvastam, s a feszültség csak akkor oldódott fel bennem, amikor minden jóra fordult. Az is magával ragadott, hogy milyen erős a kötődés a kiskutya és gazdája között. Már felnőttként olvastam róla, hogy – amint az Fekete István más regényeiben is gyakran tapasztalható – az író valószínű kutyáról, kutyákról mintázta főhősét: *Csutak* című novellájában örökítette meg először azt az esetet, amikor a megáradt Körösből kimentettek egy kiskutyát, aki az öreg, nyugdíjas, gyógynövénygyűjtő postáshoz szegődött. Az író *Csutak* alakját egészítette ki *Bogánacs* című regényében más puli és pumi kutyákkal való tapasztalata alapján, s tette meg a hűség, az okosság, a talpraesettség és a szolgálatra készség mintaképévé (KOLTA 1970: 3).

Fekete István talán legnépszerűbb regényével, a *Tüskevárral* való találkozásom ugyancsak gyermekkoromhoz kötődik. Igaz, előbb a belőle készített tévéfilmsorozatot láttam, amely a neves szereplőgárdának is köszönhetően kedvet ébresztett bennem a történet elolvasásához is. Tizenöt évvel később, pályakezdő tanárként került kezembe újra a könyv, s akkori tanító szakos főiskolás hallgatóimmal a műélvezetet a regény tudatos értelmezésével, elemzésével is megerősítettük. Hivatásomból is adódóan Fekete István könyveit újra meg újra előveszem, s a gyermekirodalom vagy az anyanyelvi tantárgy-pedagógia tantárgyak tanítása során felhívom a leendő tanítók figyelmét e művek értékeire s a bennük rejlő lehetőségekre: a természet megszerettetésére és a gyermekek olvasóvá nevelésére.

FEKETE ISTVÁN HATÁSA

Az ötven esztendeje elhunyt író hatása a mai napig nagyon eleven. Fia *Fekete István az Édesapám volt...* című könyvében azt írja, hogy édesapja „Jókai mellett minden idők legolvasottabb magyar írója. 2002 decemberéig legalább 8 700 000 példányban adták ki műveit magyar nyelven. (A 2020. évi Göllén tartott megemlékezésen Bodó Imre helytörténész megállapítása szerint 2013-ban adták el Fekete István tízmilliomodik könyvét.) Külföldön tíz nyelven, 12 országban, 45 kiadásban jelentek meg könyvei.” (IFJ. FEKETE 2004: 356.)

2005-ben *A Nagy Könyv* címmel országos felmérés készült, amelynek célja az országosan legnépszerűbb regény kiválasztása és az olvasás népszerűsítése volt. Mint ismeretes, a legtöbb szavazatot Gárdonyi Géza *Egri csillagok* című műve kapta, de *A Pál utcai fiúk*, az *Abigél* és *Az arany ember* után ötödikként Fekete István *Tüskevár* című ifjúsági regénye is a legismertebb magyar könyvek közé került, sőt az élmezőnyben „végzett” *Vuk* és *Bogáncs* is.

Az olvasói emlékezet és az utókor megbecsülését jelzi, hogy Fekete István halála óta több mint harminc oktatási és egyéb intézmény vette fel a nevét, többek között a Tanítók Fekete István Egyesülete is, amelynek felkérésére készítettem el írásomat. A nevét viselő iskolák nem csupán a névválasztással fejezték ki tiszteletüket az író iránt, hanem az évről évre megrendezett *Kele napi találkozók*kal is, amelyeket az 1987-ben megalakult Fekete István Irodalmi Társaság 2002-ben indított útjára. Az iskolások hónapokon keresztül készülnek a Fekete István műveihez kapcsolódó képzőművészeti, irodalmi, zenei, számítástechnikai, fotó- és filmes pályázatokra, olvasó-, vers- és prózamondó versenyekre. Az író szellemi hagyatéka ily módon tovább él a történeteit megismerő gyermekek körében is. Életéről, munkásságáról az elmúlt évtizedekben számos tanulmány jelent meg. Sánta Gábor, az író életművének kutatója kutatásának eredményeit öt kötetben adta közre, még közelebb hozva ezekkel az olvasókhoz Fekete István személyét is. Az író fia édesapja leveleit és naplóját közreadva tisztelgett előtte (IFJ. FEKETE 2004, 2005). Fekete István életművét 2010-ben Magyar Örökség díjjal ismerték el. Életéről *A bereki ember* címmel dokumentumfilm készült, amelyet 2021 októberében mutattak be.

FEKETE ISTVÁN ÉLETÚTJA

Fekete István élete a Somogy megyei Göllén kezdődött. Édesapja, Fekete Árpád tanító, iskolamester, gazdálkodó és Sipos Anna első gyermekeként látta meg a napvilágot. Gyermekkoráról több önéletrajzi hitelességű művet is írt (*Csend, Ballagó idő*), amelyekben édesapjára, aki tanítója is volt, mint igazságos, de kemény emberre emlékezett vissza. Édesanyjáról így írt:

Drága jó anyám! Egy érzelmes újsághírtől elkönnyesedett a szeme, és elcsuklott a hangja, de ha igazán nagy baj volt, belül viselte, mint valami nagy titkot, amiről csak ő tud, és senki másra nem is tartozik. (Ballagó idő 260.)

Fekete István az elemi iskola első négy osztályát Göllén végezte, az ötödiket azonban már Kaposváron kezdte, ahová családjá is elköltözött. Az új környezetbe nehezen illeszkedett be:

Egy-egy fiúval való kivételes bánásmód... egy-egy rosszul sikerült feleletem felett való viccelődése valamelyik tanárnak, amikor pedig igazán készültem, gombóccá gyűrte a feleletet a torkomban, és egyszerűen megnémultam

– emlékezett vissza *Ballagó idő* című életrajzi regényében (170.)

Mindezekon felül pedig állandó zavaros és rémes álmokkal küzdve, néha csodálatosan szép, néha pedig borzongatóan fájdalmas orgonazúgást hallva, olyan melódiák zengtek a fülemben, amelyek borzalmasságukban is feledhetetlenül szépek voltak, és – nagyon ritkán és nagyon röviden – néha nappal is újra jelentkeztek. (Uo.)

Az érzékeny fiú a gimnázium első félévének végén három tárgyból is megbukott, mire szégyenében elbujdosott otthonról. Édesapja azonban megtalálta, és hazavitte. Az író *Ballagó idő* című regényében így idézte fel a történeteket:

A pajta kapuja előtt a holdfényben egy ember állt, aztán megszólalt: Pista! Pista fiam! – Tessék, édesapám! Gyere, fiam, hazamegyünk ... És fogta a kezem hazáig, és én csendesen

*sírdogáltam hazáig. És erre az éjszakára, apám meleg kezére emlékszem, amíg csak élek!
De talán még azon is túl... mert tornyok, várak és paloták összedőlhetnek, de a Szeretet
– örök! (177.)*

A polgári iskola elvégzése után Fekete István egy hároméves felsőkereskedelmi iskolába iratkozott. 1917 végén besorozták a Kaposváron állomásozó önkéntes gyalogezredbe, majd a következő évben hadiérettségit tett. 1918-ban tartalékos tiszt iskolába került Gödöllőre. Öt év megpróbáltatásokkal teli szolgálat után jelentkezett a Gazdasági Akadémiára, ahová fel is vették. Előbb Debrecenbe, majd Magyaróvárra került, ahol 1926-ban mezőgazdászként végzett. Az itt töltött évek emlékére 1968-ban megjelent *Ballagó idő* című regényét az akkor 150 éves Mosonmagyaróvári Agrártudományi Főiskolának ajánlotta.

Első munkahelye a Baranya megyei Bakócán, gróf Mailáth György birtokán volt, ahol segédgazdatisztként szolgált. Itt ismerkedett meg későbbi feleségével, Piller Edittel, az uradalom orvosának lányával. Fennmaradt levelezésükből jól látszik, ahogy Fekete István egyre hosszabb lírai elemekkel számol be érzéseiről, élményeiről. 1928. október 1-jén írt levelében például ez olvasható:

ma délben, amikor hazafelé jöttem, megint láttam az egyik erdei úton öreg barátunkat, az Ősz! Régi bőrtarisznya lógott a vállán, és én nagyon siettem utána, hogy megnézzem, nincs-e levelem kopottas tarisznájában. Az öreg kujon azonban eltűnt előttem, s megszűröl intett zöld kalapjával. Istenem, milyen élő víziókat lát néha az ember! (IFJ. FEKETE 2005: 173–174.)

Sánta Gábor, az író életművének kutatója egyenesen úgy fogalmazott, hogy talán „ekkor született meg az író Fekete István” (SÁNTA 2014: 97). A fiatalok házasságkötésük után Ajkára költöztek, ahol Fekete István vezető gazdatiszti állást kapott. Munkáját nagy lelkesedéssel végezte, tapasztalatairól rövid közleményekben számolt be a *Nimród* című folyóiratban. Kittenberger Kálmán, a lap főszerkesztője felfigyelt Fekete István kiváló megfigyelőképességére, és biztatta az írásra. 1934-től egyre több személyes hangvételi beszámolója jelent meg a *Nimród*-ban, amelyekben a szépirodalmi, elbeszélő stílus egyre erőteljesebben jelentkezett. Ezt látva Kittenberger Pál összeismertette az író Csathó Kálmánnal, aki segítette neki új írásainak megjelentetésében. Véleményezte munkáit, ő

hívta fel a figyelmét az állatregény műfajra is. Az író 1936-ban hozzá is fogott a megbeszült fecskéről szóló *Csi* című történet megírásához. Ugyanebben az évben a Gárdonyi Géza Irodalmi Társaság által meghirdetett ifjúságiregény-pályázatra benyújtotta az egyik korábbi elbeszéléséből regénnyé bővített *A koppányi aga testamentuma* című művét. A pályázatot az akkor még csaknem ismeretlen vidéki író megnyerte. A regény népszerűségét mutatta, hogy abban az évben kétszer is ki kellett adni. (Harminc évvel később megfilmesítették, ez lett az első színes magyar tévéfilm.)

Az író egyre nehezebben tudta összeegyeztetni a gazdatiszti, nemegyszer méltatlan feladatokkal együtt járó munkát a számára mind fontosabbá váló írással. 1938-ban a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda pályázatot hirdetett, amelyre Fekete István éjt nappallá téve megírta *Zsellérek* című regényét. A pályázatot megnyerte, s ezzel „belépett a magyar irodalmi közéletbe” (SÁNTA 2014: 116). 1940-ben bevásztották a Kisfaludy Társaságba. Hat könyve és a nagy sikerű *Dr. Kovács István* című film forgatókönyve, valamint a *Hajnalodik* színdarabja alapján az ország tizenöt legjelentősebb és legtehetségesebb írója közé rangsorolták.

Tizenkét, Ajkán töltött év után az időközben két gyermekkel, egy fiúval és egy lánnyal gyarapodott család Budapestre költözött. Itt, a sashegyi lakás dolgozószobájában született a *Hajnal Badányban* című regénye, az *Emberek közt*, a *Tíz szál gyertya* és számos elbeszélés, amelyeket főleg fővárosi lapok jelentettek meg. Az írás mellett a Földművelésügyi Minisztérium oktató- és propagandafilmes osztályán dolgozott, számos gazdasági témájú kisfilmet írt és forgatott. Körülötte zajlott Budapest ostroma, „fennmaradt dokumentumok és személyes visszaemlékezések alapján az író példamutatóan viselkedett a második világháború egyre veszélyesebbé váló utolsó hónapjaiban”, üldözötteket mentett meg (SÁNTA 2014: 130).

Közvetlenül a háború után brutális bántalmazás áldozata lett, bal szemére elvesztette a látását. 1946 tavaszán *Zsellérek* című regénye tiltólistára került, egy ideig könyvei sem jelenhettek meg. Verseit és elbeszéléseit az *Új Ember* és a *Vigilia* közölte. 1949 tavaszáig a minisztériumban dolgozott, akkor azonban elvesztette állását. A következő években alkalmi munkákból élt, majd barátai segítségével a kunszentmártoni Halászmesterképző Iskola szakoktatója lett. 1954-ben súlyosbodó vese- és szívbetege miatt rokkantsági nyugdíjaztatását kérte. Nyugdíjasként is folyamatosan dolgozott, 1957-ben jelentek meg a *Bogánccs* és a *Tüskevár* című regényei, két év múlva a *Téli berek*, 1965-ben a *Vuk*, egy

évvel később pedig a *Hú*. Bár egész írói munkásságára jellemző volt a személyes élmények, emlékek megörökítése műveiben, az 1960-as években egyre több önéletrajzi írást jelentetett meg – Őszi vásár, Csend, Huszonegy nap, Barangolások, végül pedig a gyermekkorát felidéző *Ballagó időt*, amely közvetlenül az író halála után hagyta el a nyomdát. Fekete István 1970. június 23-án hajnalban otthonában hunyt el. Két nappal később a Farkasréti temetőben temették el. 2004-ben fiának kezdeményezésére Fekete István és felesége hamvait Göllén újratemették.

FEKETE ISTVÁN IRODALMI JELENTŐSÉGE

A Fekete István életművét elemző tanulmányok csaknem mindegyike megfogalmazza, hogy az irodalomtörténet méltatlanul kezeli munkásságát, kevés „valódi figyelmet” fordít az ifjúsági írónak elkönyvelt szerzőre (SÁNTA 2003a: 10). Bodor Béla, a róla szóló egyik tanulmány szerzője több ellentmondásos gondolatot fogalmaz meg vele kapcsolatban: nem „par excellence szépírónak” tekinti, elsősorban a magyar ismeretterjesztő és vadászirodalom rangos szerzőjének tartja, elismerve, hogy első művei tudományos szempontból magas színvonalú, szépírói eszközökkel megformált szövegek (BODOR 1996: 470–476). Ugyancsak nagy érdemének tekinti a „korszerű ökológiai gondolkodás” megalapozását.

Komáromi Gabriella Fekete István írói életművét egyfajta „határlétként” értelmezi: „Fekete István irodalmi őseit két ágon kell keresnünk. Az egyik ág a tudományos értékeit tekintve magas színvonalú vadászirodalmi hagyomány, amelynek nagyon nemesek a szépirodalmi eszközei. A másik ág – éppen az írásmód jellemző eszközei révén – a magyar anekdotikus irodalom.” (KOMÁROMI 2000: 86.)

Fekete István 1953 tájékán egy levelében így fogalmazta meg írói szándékát: „*az én irodalmi célom világos: béke és szeretet az élet minden rezdülése iránt*” (idézi SÁNTA 2003a: 285). Ez a humánus, a természet és az ember keresztényi szeretete hatja át műveit, ehhez társul az az általa „tündéri realizmusnak” nevezett látás- és kifejezőmód, amely a maga jellegzetes metaforáival oly erősen hat olvasóira. Történeteiben a természet, az állatvilág megjelenítése a valóságon alapul – Pósa Zoltán a tudományhűség és a mikronaturalista hitelesség erényének nevezi ezt (idézi IFJ. FEKETE 2005: 325) – ugyanakkor érzelemmel, líraisággal telített (ennek egyik szép példája a *Csí* című elbeszélés).

Várnai Szilvia Fekete István műveinek mitikus, misztikus elemeit vizsgálva ugyan csak ezt erősíti meg: „Minden művében a végtelenségig ösztönös, őszinte és természetes tudott lenni, természetes alatt természetközelséget is értve. A természet Fekete István számára a jóság, a szeretet, a béke, az erkölcsi harmónia, a tisztaság biztosítója. Szinte minden művében fontos háttér, akár önálló szereplővé is előlép.” (VÁRNAI 2016: 125.) Az író 70. születésnapja alkalmából a *Vigiliában* megjelent méltatás hasonlóképpen fogalmaz: „Az emberhez illő béke, a lélek és a szellem nyugalmanak áhítása vezérli őt az állat- és növényvilág emberközelségébe hozásának szívós és türelmes kísérleteiben, a természet törvényeinek költői feltárásában és a minden élőkre, minden közösségre érvényes harmónia arany metszés-szabályainak megmutatásában.” (*Vigilia* 1970. 35/4. 269.)

„Sok csendesség, béke és áhítat van Fekete István szövegeiben, természetleírásai látató erejűek.” (BORSODI 2020.) A *csend* – műveinek visszatérő motívuma, egyik önéletrajzi kötetének címszava is – nem elsősorban a hangok hiányát jelenti, hanem a magány, a gondolkodás, a szemlélődés és az áhítat szimbóluma is. (Sánta Gábor felvetése szerint a szónak mint Fekete István egyik novellacímének lehetséges egy másik értelmezése is: Az író eredetileg *Magánúton* címmel a Magvető Könyvkiadóhoz küldte el kéziratát, de az „transzcendencia” miatt elutasította. A Móra Ferenc Könyvkiadó azonban örömmel jelentette meg *Csend* címmel. Az ily módon ifjúsági műként kiadott novella új címe beszédes, akár jelképesen is értelmezhető. (SÁNTA 2003a: 284.)

Fekete István műveiben a létezés transzcendens felfogása magától értetődően van jelen. Ember és állat, élet és halál egy összetartozó nagy egész részei. A történeteket olvasva „olyan érzés támad bennünk [...] mintha ismeretlen, csodálatos világban járnánk, amelyben még érvényesek a szépség, a jóság törvényei, s amelyben érvényesül az az egyszerű igazság, amelyről Jézus szólt példabeszédekben”. (RÓNAY 1991: 5.)

FEKETE ISTVÁN MŰVEI AZ IRODALOMTANÍTÁSBAN

Fekete István elbeszélései, regényei generációk kedvelt olvasmányai annak is köszönhetően, hogy művei több évtizede jelen vannak a tantervekben, az olvasókönyvekben és az irodalomkönyvekben. Állattörténetei, *Tüskevár* című regénye úgy szereznek élményt a

gyerekeknek és a fiataloknak, hogy közben tanítanak és nevelnek is. Kedvet ébresztenek a természet megismerésére, tanítanak a természet szeretetére és tiszteletére, megmutatják a természeti törvényeket:

A természet bölcs, de könyörtelen. Ami van, annak kell is lennie, és az egyensúly megbontása csak rövid ideig lehetséges... Nem csalódsz benne, elhiheted. Nem beszél, hát nem is hazudik: nem ígér, és mégis odaadja mindenét: nem szól, és mégis többet mond, mint amit valaha ember mondott

– mondja István bácsi a *Tüskevár* című regényben. Ezek a tanítások mit sem veszítettek érvényességükből, sőt napjainkra még inkább időszerűvé váltak. Állathőseiben a gyermek olvasók nem a népmesék antropomorf állatszereplőit láthatják viszont. Nem a fabulák emberi tulajdonságot szimbolizáló figurái ezek, s a történetek célja sem a direkt tanítás. A fikció mégis jelen van bennük: az állatok tudatos, beszélő, gondolkodó, érző és egyedi vonásokkal rendelkező lények. Annyiban feleltethetők meg a mesei hagyományban kialakult allegóriáknak, amennyiben az adott tulajdonság a valóságos természetükből fakad. Az elbeszélések cselekménye az élet eseményeihez – a születéshez, a nehézségekkel való megküzdéshez, a felnőtté váláshoz, a párvalasztáshoz és a halálhoz – kapcsolódik. A történések olykor párhuzamosan (*Csí, Kele, Tüskevár*), máskor egymást keresztezve (*Vuk, Bogáncs*) futnak az emberek és az állatok világában, néha sajátos kommunikáció is zajlik ember és állat között (ahogy Rí és a haldokló asszony „beszélget” egymással), s akár szereplőként (*Fészekrablás*), akár a történések, összefüggések értelmezőjeként gyakran jelen van maga az elbeszélő is.

Fekete István műveinek népszerűségéhez elbeszéléseinek, regényeinek könnyen érthető nyelve is hozzájárul. Ízes, eleven beszédmódja, szépen szerkesztett mondatai, a szépet, a szomorút vagy a derűt láttató képei, hasonlatai, párbeszédei az emberek és az állatok világát egyaránt érzékletesen jelenítik meg az olvasó számára. „Mondatai néha ritmikus egységek. A hangzó beszéd minden értékét átmentette. Mértékletesség, arányérzék van ebben az írói beszédmódban. Humorában pedig szelídség, megértés, megbocsájtás. Sohasem kinevetés.” (KOMÁROMI 2000: 88.)

FEKETE ISTVÁN MŰVEI A NEMZETI ALAPTANTERV BEN

A 2020-ban módosított Nemzeti alaptanterv alapján több Fekete István-mű is helyet kap az általános iskolai anyanyelvi és irodalmi nevelésben. Az 1–4. osztályra vonatkozó kerettanterv a magyar nyelv és irodalom tantárgy 3–4. osztályra vonatkozó részében több témakörben is javasolja az író műveinek megismertetését: a *Helyem a világban* témakörben: *A tölgyfa* (részlet), a *Növények, állatok, emberek* témakörben: *Csí* és más mesék, az *Olvassunk együtt! Közös olvasmányok* témakörben pedig a *Vuk* szerepel. (*Kerettanterv 2020. 1–4. évf.*) Az 5–8. évfolyamra vonatkozó kerettanterv magyar nyelv és irodalom 5–6. osztályra vonatkozó része mint választható magyar ifjúsági regényt ajánlja Fekete István *A koppányi aga testamentuma*, valamint *Bogáncs* című művét. A *Szeretet, szerelem, hazaszeretet* témakörben *Rorate* című elbeszélésének megismerését javasolja. (*Kerettanterv 2020. 5–8. évf.*)

A jelenlegi alsó tagozatos olvasókönyvek közül Burai Lászlóné, dr. Faragó Attiláné *Hétszínvirág* című olvasókönyvében *Az erdő ébredése* (124) és a *Fecskemadár* (126) című elbeszélések kaptak helyet. A 4. osztályosok számára a *Hétszínvilágban* a *Bogáncs* című történet szerepel, a *Játékvilágban* a *Tüskevár* két részlete – *Kezdődik a nyaralás*, illetve *Fejjel a falnak* címmel –, valamint *A koppányi aga testamentuma* című regény részlete található.

SZEMPONTOK AZ ALSÓ TAGOZAT TANANYAGÁBAN SZEREPLŐ FEKETE ISTVÁN-ELBESZÉLÉSEK TANÍTÁSÁHOZ

Az alábbiakban néhány, az alsó tagozatos olvasókönyvekben található Fekete István-mű értelmezéséhez, feldolgozásához nyújtok szempontokat.

Fecskemadár

Fekete István műveinek kedves, visszatérő szereplői a fecskék. *Ballagó idő* című önéletrajzi regényében így ír róluk:

A magyar ember ezekben az elmaradtnak mondott időkben saját vendégeinek tekintette a háza körül fészkelő fecskéket és a kéményen vagy az elszáradt akácán fészkelő gólyákat, és még a legvásottabb gyerekeknek se jutott eszébe ezeket bántani. (12.)

A 3. osztályos könyvben olvasható *Fecskemadár* című elbeszélést címe alapján állattörténetnek vélhetnénk, valójában azonban az író egy gyermekkori emlékét idézi fel benne. Több írásában is megörökített barátjával, Puska Péterrel az ébredő tavaszi patakparton megpillantanak egy fecskét, s Péter egy hirtelen támadt gondolattal egy kavicsra mutatva azt kérdi társától, eltalálná-e vele a madarat. Pista magabiztosan feleli, hogy eltalálná, de azt is hozzáteszi, hogy nem akarja. Ugyanakkor kezébe veszi a kavicsot. Péter nem hagyja annyiban: „*Nem találnád el. Mondani könnyű...*” (126.) És megtörténik a baj: a fiú eltalálja a fecskét, amely el is pusztul. A két gyerek dermedten áll, mélységes bánat fogja el őket. Már csak annyit tehetnek, hogy méltó módon búcsúztatják el a holt madarat. Ez a történet rövid tartalma, valójában azonban az elbeszélés sokkal többet mond felnőtteknek és gyermeknek. Szól arról, hogy egy hirtelen, meggondolatlan cselekedet milyen súlyos következménnyel jár. Szól arról, hogy milyen védtelen egy kis teremtmény az emberekkel szemben. Szól arról, hogy milyen súlya van a lelkiismeretnek, a megbánásnak. És arról is szól, hogy egy ilyen cselekedet milyen mély nyomot hagy az ember szívében.

Az iskolai feldolgozás középpontjába éppen ezért az olvasottak által keltett hatás értelmezését, megbeszélését érdemes állítani. A szöveg tanítói felolvasását követően a tanulók véleményének megkérdezésével képet kaphatunk arról, hogyan érintette meg tanítványainkat a történet. A szereplők érzéseinek azonosítása, a történetbeli szituációba való behelyezkedés, az ok-okozati összefüggések feltárása a kulcsa a megértésnek. Ezt segítő összeállíthatunk olyan feladatot, amellyel a cselekedetekhez kapcsolódó érzéseket / gondolatokat kifejező szavakat párosítatjuk a szereplőkkel. Pl. *Unatkozom. Csináljunk valamit! Majd én megmutatom! Jól tudok célozni! Jaj, mit tettem! Ezt nem akartuk! Szegény kis fecske!* A katarzis átélését követően adódik a kérdés: Az olvasó gyermekek mit tettek volna másként? A tankönyv egyik feladata a fecske előtti párbeszéd eljátszását javasolja úgy, hogy a beszélő utasítsa vissza Péter javaslatát, és ezt indokolja is (*Hétszínvirág* olvasókönyv 127). A történet innen a tanulók elképzelése szerint tovább is folytatható (*Hétszínvirág* munkafüzet 75).

A tartalmi, szerkezeti elemzésben fontos szempont az események egymásutánjának azonosítása. Ezt a munkafüzetbeli, illetve a pedagógusok által összeállított feladatok az ígék vagy a szövegből kiemelt mondatok helyes sorrendbe állításával segítik (*Hétszínvirág* munkafüzet 75).³

Az elbeszélés hatásában fontos szerepet játszik a történet megírásának módja, a nyelvi-stiláris megformálás. Az írónak ebben a rövid kis művében is megtapasztalhatjuk elbeszélésmódjának láttató erejét. Már a bevezető kép meglevenedik szemünk előtt színekkkel, fényekkel, finom mozgással (*egy korai lepke tántorogva repült a napsugárban*), s a történesek minden pontján ott lüktet a tavaszi patakparti élet. Halljuk a patak locsogását, a tavalyi sás sziszegését, látjuk a *hintázó szitakötőt* és a *némán bókoló nádbugákat*. A kis fecske is úgy elevenedik meg szemünk előtt, hogy látjuk mozdulatait, halljuk csivitelését, sőt – ahogy az az író állattörténeteiben megszokott – még a gondolataiba is „bepillantathatunk”. Az elbeszélő a fecskemadár halálát is kevés szóval, de nagyon érzékletesen írja le: „*Törékeny kis teste megvonaglott, szeme fájdalmasan pillantott még egyet-kettőt, szárnyai szétterültek, mintha védeni akarna valamit, aztán nem mozdult többé.*” (*Hétszínvirág* olvasókönyv 126.) A képek, a hangok, a mozgás és az érzelmek az egész történetben összhangban vannak egymással. Tanítványaink figyelmét mindenképpen irányítsuk erre! Beszélgetéssel, a belső képalkotás ösztönzésével, egy-egy jelenet vizuális megörökítésével, a képekhez társítható érzések, asszociációk, saját élmények megfogalmazásával segíthetjük őket érzékeny, nyitott befogadóvá válni.

Az erdő ébredése

Fekete István *Az erdő ébredése* című műve sajátos, lírai elbeszélés. Azok közé az írásai közé tartozik, amelyekben a természetet egyszerre a maga valóságos voltában, ugyanakkor áhítattal, a rácsodálkozás örömeivel mutatja be.

A *Hétszínvirág* olvasókönyvben található olvasmány az elbeszélés némileg átdolgozott, rövidített változata. A szerkesztő a legtöbb helyen megtartotta az eredeti szöveget, de a kihagyások miatt kisebb változtatások is vannak benne. A teljes elbeszélés-

³ *Fecskemadár* – pedagógusok által összeállított feladatok: <https://wordwall.net/hu-hu/community/3-oszt%C3%A1lly-fekete-istv%C3%A1n-a-fecskemad%C3%A1r> (Utolsó megtekintés: 2021. november 4.)

lésben hangsúlyosabban jelenik meg az élet továbbadásának, a természet nászának leírása, a befejező részben pedig – ami szintén kimaradt a tankönyvi szövegből – egy hangulatában, tónusában sajátos, a felnőtt olvasó számára többet mondó jelenet villan fel:

A gyalogúton öreg róka ballag. Kopott vén szuka; szájában nagy liba, mely eddig az erdész tulajdonának vallotta magát. A róka leteszi a nehéz libát, és mérgesen rázza ki füléből a lakodalmi lármát. „Megbolondultak ezek? – gondolja. – Majd megbánják! Én is vén fejemmel... nyolc kölyök, én is így kezdtem, aztán most nekem jut majd legkevesebb ebből a szép libából!” Söhajt még egyet, és ballag tovább. De odafent senki nem vette észre a rókát. Áll a nász, az erdő felébredt. (Erdei utakon 66.)

Ez az elbeszélés nem a cselekményével ragadja meg az olvasót. A címnek megfelelően az erdő tavaszi ébredéséről szól. Egy olyan ember szemével láttatja a természetet, aki otthonosan mozog benne, érti és szereti azt. Ez a szeretet érezhető a már-már áhítatos, elragadtatott megfogalmazásokban: „És ha felsüt a nap, az öreg erdő mélyén, mintha a tavasz orgonája szólalna meg.” „Csupa napfény az erdő, csupa égig szálló dal.” (Hétszínvirág olvasókönyv 124.) Az író elbeszélőmódjában azonban a fennkölt, lírai elemek sajátosan keverednek „földhöz ragadt”, kedveskedő vagy éppen humoros kifejezésekkel:

Aztán elhallgat minden, csak a bagoly jár nesztelen szárnyalással, felemel egy-egy egérkét, és viszi haza az odvába, mert neki ilyenkor már tojásai vannak, s az asszonynak is kell valamit enni, ugyebár. (Erdei utakon 65.)

Az erdő ébredésének leírásában Fekete István a valóságot szépirodalmi eszközökkel jeleníti meg. Figyelme kiterjed a legapróbb részletre is: sorra veszi a fákat, a cserjéket, a mókusokat, a madarakat, a lepkéket, a denevéreket, a gilisztákat, a hangyákat, a halakat, a méheket. Az erdő lakóit nem akárhogyan jeleníti meg. Jelzői, hasonlatai, metaforái megelevenítik őket, s az a kedvesség, játékoság, finomság, amellyel lefesti a „szereplőket”, megragadja az olvasó képzeletét is: „a som rügyeit úgy csiklandozza valami belülről, hogy már alig férnek bőrükbe”, „s álmosan fintorog a mókus meleg téli fészkeben”, „bokrok alatt kinyitja ezer, fehér csillagszemét a hóvirág”, „vén bükkök, szíjas szilfák és mogorva körtefák nehezen öltöznek, nehezen ébrednek”, „és vándorló kis báránnyelűk megállnak az égen hallgatódzni.” (Erdei utakon 66.) A képek színesek, előbb fehér, aztán sárga, kék,

majd zöld színben pompázik az erdő. A piros is megjelenik két pillanatban: először mint a nyár ígérete, másodsor pedig mint a lelőtt szalonka vére: „*dörren a puska, s a vándor lovagok vére rácseppen a hóvirágok fehér arcára.*” (Erdei utakon 65.) Balladai tömörségű leírás, egy villanásnyi kép, amely nem uralja a történetet, de a természet egészébe a vadászt, az embert is belefoglalja.

A látvánnyal párhuzamosan halljuk az erdő hangjait is. Ha jól megfigyeljük, egy egész zenekar szólal meg: búgnak a vadgalambok, dongnak a méhek, fuvolázik a feketeregő.

A dél végtelen ege elküldi a pintyet, a csízt, az éneklő rigót, és mindenki hozza magával a kis hangszerszámát, ki a fuvoláját, ki a citeráját. Minden reggel fényesebb a nap, és minden reggel jobban tele van muzsikával az erdő. Az erdő csupa égig szálló dal. (Hét-színvirág olvasókönyv 124.)

A lírai elbeszélésben nemcsak látjuk és halljuk, hanem érezzük is a tavasz közeledtét. A tél végének hidege, a párás, ködös reggel után kisüt a nap, s melege előcsalogatja az állatokat és a növényeket, a hideg kékje lassan meleg barnára vált, s már édes illat omlik a földre. Megszemélyesítés, szinesztézia, gyönyörű metaforák elevenítik meg a látványt, amely az olvasó minden érzékszervére hat.

Még egy fontos üzenete van az elbeszélésnek: a természetben mindennek megvan a maga ideje, rendje. Az erdő ébredése – az élet ébredése, továbbvitele.

...millió új élet lüktet a csírák és szívek mélyén, és egy reggelen fehér nászruhájukban esküvőre hívják az erdei népeket a vadcsereznyefák. ... Felsüt a nap, a vadcsereznyefák virágkoronája kitarja millió kelyhét az áldó nap felé, és a méhek lakodalmas népe zengeni kezd a szerelem, az élet, a tavasz orgonáján. (Erdei utakon 66.)

Csoda ez, amely a szemünk előtt zajlik, a természet, az élet csodája. Nem egyszeri, hanem újra meg újra átélhető megújulás. Az elbeszélés minden apró részlete, a képek, a színek, a hangok, a mozdulatok ezt hozzák elénk – az ébredő erdő bemutatása így válik egyszerre valóságossá, igazzá és felemelő, lelkünket átjáró élménnyé.

Az elbeszélés iskolai értelmezésében a gyermekek figyelmét a fenti szempontokra érdemes irányítani. Az olvasókönyv feladata a szöveg megismerése előtt a cím alapján jóslást kér a tanulóktól a tartalomra vonatkozóan, majd ezt az olvasást követően

összehasonlíttatja az olvasottakkal (*Hétszínvirág* olvasókönyv 124). A munkafüzetben nem található feladatok ehhez az olvasmányhoz. A pedagógusok a wordwall felületen többféle feladatot is készítettek a szövegfeldolgozáshoz. Ezek egy része az elbeszélés felépítésének tudatosításához, az időrend felismeréséhez kapcsolódik: pl. a szövegrészek tartalmát összefoglaló mondatokat kell helyes sorrendbe állítani⁴; más részük a tartalmi megértés ellenőrzésére szolgál: pl. színeket és növényeket kell összekötni⁵, hiányos szöveget a megadott szavakkal kiegészíteni⁶. A szövegstílus, az irodalmi nyelvhasználat felismerését, értelmezését szolgáló feladattal is találkozhatunk: pl. a szövegbeli kifejezéseket hétköznapi kifejezésekkel kell összekötni⁷. Ezt azért is tarthatjuk szükségesnek és fontosnak, mert a tanulók így még inkább ráérezhetnek arra a különbségre, többetre, ami az irodalmi kifejezőmódból fakad.

Az elbeszélés hangulatának átéléséhez nagyban hozzájárulhatunk a szöveg kifejező, a belső képalkotást ösztönző felolvasásával. A költői képek kiemelésével, a hozzájuk kapcsolódó asszociációk előhívásával, egyáltalán a gyermekek saját élményeinek felidéztesével sokat tehetünk azért, hogy olvasóként felfedezzék Fekete István ábrázolómódjának gazdagságát, és közelebb kerüljenek a történet tanításához, üzenetéhez. Külső képek vetítése, a természet hangjainak meghallgatása, vagy egy tavaszi erdőben való séta a közvetlen tapasztalatszerzéssel jól segítheti az olvasottak elmélyítését.

Bogáncs

A *Bogáncs* című regény, Fekete István életművének egyik legismertebb darabja 1957-ben jelent meg. Kortársak visszaemlékezései szerint az író gyermekkora óta szerette a kutyákat, gazdatisztként, vadászként alaposan megismerte őket, a *Nimród* vadászújságban rendszeresen publikált róluk. Több elbeszélést is írt, amelynek témája az ember és a kutya kapcsolata volt. Ezekben nemegyszer saját élményeit örökítette meg, szereplőit létező állatokról mintázta, s a történetekben egyedítette, karakterré formálta őket.

⁴ <https://wordwall.net/hu/resource/2038395/olvas%3%a1s/az-erd%5%91-%c3%a9bred%3%a9se> (Utolsó megtekintés: 2021. november 4.)

⁵ <https://wordwall.net/hu/resource/12058947/olvas%3%a1s/az-erd%5%91-%c3%a9bred%3%a9se> (Utolsó megtekintés: 2021. november 4.)

⁶ <https://wordwall.net/hu/resource/13613238/irodalom/az-erd%5%91-%c3%a9bred%3%a9se> (Utolsó megtekintés: 2021. november 4.)

⁷ <https://wordwall.net/hu/resource/1752059/olvas%3%a1s/az-erd%5%91-%c3%a9bred%3%a9se-ok-124> (Utolsó megtekintés: 2021. november 4.)

*Bogán*cs című regénye a gazdájától elcsatangoló kis pumikölyök története, aki sok hányattatás után, saját erejéből visszatalál övéihez. A *Bogán*cs mint beavatás-, illetve hazatérés-regény a tapasztalatszerzésről, a felnőtté válásról szól. Fekete István írói módszerének megfelelően a valóság és a fikció ezúttal is sajátos párhuzamban vannak egymással. *Bogán*cs és az emberek között különös kommunikáció zajlik: egymás viselkedését értelmezve „beszélgetnek” egymással. Az író gyakran *Bogán*cs szemszögéből láttatja a történéseket, „kihangosítja” gondolatait. Ő maga – nemegyszer előre- és visszautalásokkal – narrátorként meséli a történetet, olykor pedig kiszól a (gyermek)olvasókhoz, a többes szám első személyű formával őket is bevonja a mesélésbe:

Elhagyott ifjú barátunk azonban ettől az időtől még nagyon távol volt. Most a percek és órák uralkodtak, és sok napnak kell még elmúlnia, amíg *Bogán*cs úgy tekinthetett vissza erre az időre, mintha csak egy pillanat lett volna. (141.)

A narrációnak ez a kevert módja talán azzal van összefüggésben, hogy az író könyvét ifjúsági regényként, az Ifjúsági Kiadó elvárása szerint gyermekolvasóknak írta (SÁNTA 2003a: 195). *Bogán*cs története azonban nem kizárólag ifjúsági olvasmány, több eleme – például az öregség és az elmúlás részletes ábrázolása, vagy az 1950-es évek társadalmi viszonyaira való finom utalások – sokkal inkább a felnőtt olvasó számára értelmezhetőek.

A *Hétszínvilág* olvasókönyv a regénynek csupán egy részletét tartalmazza, amely önálló, egész történetként is megállja helyét. A cselekmény egyszerű: a hazautat kereső kiskutya új gazdára talál. Ami leginkább megragadja az olvasókat benne, az *Bogán*cs és az öregember összebarátkozásának nagyon érzékletes bemutatása. Az író ezúttal is egyes szám harmadik személyben meséli a történetet. Lépésről lépésre, mozdulatról mozdulatra haladva láttatja, ahogy a kiskutya bizalma megszületik az ember iránt: *reszketett – megdermedt – lehasalt – hason kúszva indult el – elugrásra készen elvette – szívdobogva kúszott oda – ott maradt – megnyalta a szalonnaszagú eres, öreg kezét – még közelebb kúszott, és fejét az öregember térdére hajtotta* (152–153). Az öregember gesztusai hasonlóképpen végigkövethetők: *nem mozdult – lassan kibontotta a tarisznyát – kenyeret tett félútra a tarisznya és a kutya közé – oda se nézett – most már egészen maga mellé tette a szalonnát, de a kezét is otthagya – Ez a kéz később lassan megmozdult, megsimogatta a kiskutya fejét, megvakarta állát.* (Uo.) A mozdulatok mintegy kérdés-feleletként kap-

csolódnak egymáshoz, s ahogy a kiskutya egyre közelebb kerül az öregemberhez, megszületik benne az elfogadás: „Nézte egymást az öregember és a kiskutya, és megértették egymást.” (153.)

Az olvasókönyvi részletben is megfigyelhető, ami a regény egészére is igaz, hogy ember és állat kommunikációjában a gesztusokhoz „kihangosított” gondolatok is kapcsolódnak. Így mintha valóságos párbeszéd zajlana közöttük:

Bogáncs tehát kényelmesen lehasalt, és a szeme azt mondta:

– Én most már nem is félek... és a szalonna igazán kitűnő volt.

– Adhatok még – mondta az öreg... (153.)

A regényrészlet középpontjában egy lassú, óvatos mozdulatokkal kísért jelenetsor áll, amelyhez azonban – Fekete Istvánra jellemző módon – a természeti környezet érzékletes bemutatása is hozzátartozik. Látjuk, halljuk, érezzük a finom mozgást, a nap simogató melegét, halljuk a halk hangokat. Költői képei, hasonlatai megelevenítik a helyszínt: „Sütött a nap, s a nyár suttogó széljárásában az emberi hang olyan volt, mint a simogatás.” (152.) „Körülöttük méhek jártak, magvak teltek, a nap tüze a vízből szórta szét önmagát, és a náderdő millió húrján halkán dombórozott a szél.”(153.) S mindez összhangban van az esemény csendes, finom történéseivel.

Még egy jellegzetessége a regényrészletnek, hogy az író Bogáncs ábrázolásában felhasználta a kutyákkal kapcsolatos tapasztalatait, ezekhez azonban a fikció révén az emberekről való gondolkodás, véleményalkotás képességét is társította. A kiskutya nemcsak a kapott étel miatt merészkedik egyre közelebb új ismerőséhez, hanem megérzi az öregember jó szándékát. Az író ezt a pillanatot szinte költői módon írja le: „Bogáncs érezte szívében a fáradtan lüktető erekből áradó jószág tiszta érzését.” (153.)

Az olvasókönyvbeli történet Bogáncs kérdésével zárul: – Szeretnék veled maradni. Én csak egy kiskutya vagyok, és most nem vagyok senkié. Itt maradhatok? (153) – megadva a lehetőséget az olvasóknak, hogy elképzeljék a folytatást. Az iskolai szövegelemzéshez a tankönyv feladatként is adja a gyerekeknek a továbbmesélést. (153.)

A szöveg feldolgozásának középpontjában Bogáncs és az öregember találkozásának mozzanatai, a kiskutya és az ember viselkedésének okai és következményei állhatnak. Érdemes ehhez a szövegből kigyűjtetni és egymás mellé tenni a két szereplő cselekedeteit, mozgását kifejező igéket. Ezzel megkönnyíthetjük a kiskutya érzéseinek felismerését.

A munkafüzet egyik feladata éppen azt figyelgeti meg, hogyan változnak ezek az érzések – a tanulóknak sorba kell rendezniük a *félelem, izgatottság, tépelődés, megkönnyebbülés* stb. szavakat. (*Hétszínvilág* munkafüzet 67.) A pedagógusok által a wordwall, illetve a learningapps felületen összeállított kérdések jó része is az események sorrendjének megállapítására vonatkozik.⁸ Az összefüggések felismerését segítik a munkafüzet kérdései: *Miért volt hosszadalmas a kutyának eljutni a bizalomig? Miért sikerült az öregembernek a puli bizalmába férkőznie? Mi történt volna, ha az öregember kevésbé türelmes a kutyával?* (67.)

Az értelmi megközelítés mellett fontos a szövegbefogadás érzelmi összetevőit is mozgósítani. A történetbeli helyzet elképzelését, megértését segítheti, ha akár az óra előkészítő, motiváló részében, akár az olvasást követően beszélgetünk a gyerekekkel saját élményeikről, kutyákkal kapcsolatos tapasztalataikról is. A szövegelemzés során ösztönözhetjük tanulóinkat arra, hogy képzeljék magukat a szereplők helyébe, s akár az ő szemszögükből mesélik el a találkozást. Az így született történetek jól mutathatják, mennyire értették meg az olvasottakat, mennyire érezték meg a helyzet különlegességét, szépségét.

A regényrészlet az állatok iránti szeretetnek, felelősségteljes magatartásnak nagyszerű példája, amely a rendkívül érzékletes elbeszélés módjának köszönhetően nagy hatással van az olvasóra. Az irodalmi szöveg tanítói bemutatásával, a két szereplő viselkedésének, egymáshoz való viszonyulásának megbeszélésével tovább mélyíthetjük ezt a hatást. Egyben fel is kelthetjük a gyerekek figyelmét Bogáncs teljes története iránt. Az olvasókönyvi részletben található egy utalás a regénybeli korábbi eseményekre: *„És nem történt semmi. Se kötél, se bot, se zsák, se ketrec...”* (153.) Akár innen, akár az utolsó mondatból kiindulva kedvet ébreszthetünk bennük az egész regény elolvasásához.

ÖSSZEGZÉS

Fekete István művei nem iskolai, kötelező olvasmányok, hanem olyan alkotások, amelyekre gyermekek, fiatalok és felnőttek egyaránt szívesen, érdeklődéssel olvasnak. Át-

⁸ <https://wordwall.net/hu/resource/12767181/olvas%c3%a1s/bog%c3%a1ncs-mf-66-3ellen%c5%91r-z%c3%a9s> ; <https://learningapps.org/2098083> (Utolsó meglátogatás: 2021. november 4.)

süt rajtuk írójuknak a természet – benne az emberek, állatok, növények – iránti szeretete, humánuma, a szépbe és a jóba vetett hite. Életműve része a magyar kultúrának, mindannyiunk öröksége.

„... Fekete István kegyelemtől átszótt író volt, mert világában él és hat minden neme-
sebb érzélem, s érezzük a Lélek fúvását. [...] az a tudat, hogy volt egy író, aki mindezt
látta, s aki a pusztulásokat átélve is hitt az emberben, hitt az értékekben, erőt ad, s köte-
lességünké teszi, hogy mi is jobbak, igazabbak, bensőségeesebbek és szeretetre hangol-
tak legyünk.” (RÓNAY 1991: 6, 7.)

IRODALOM

- Bodor Béla (1996): A szabállyal összemért törvény. (Fekete István irodalmi munkássága.) *Somogy* 5. 470–476; 6. 586–593.
- BORSODI HENRIETTA (2020): Aki nagyon szerette az erdőket és a mezőket – 120 éve született Fekete István. *Magyar Kurír* 2020. január 25. <https://www.magyarKurir.hu/hirek/aki-nagyon-szerette-az-erdoket-es-mezoket-120-eve-szuletett-fekete-istvan> (Utolsó megtekintés: 2021. szeptember 27.)
- IFJ. FEKETE ISTVÁN (2004): *Fekete István az Édesapám volt...* Móra Könyvkiadó, Budapest.
- IFJ. FEKETE ISTVÁN (2005): *Fekete Istvánra emlékezve...* Móra Könyvkiadó, Budapest.
- HARSÁNYI GRÉTE (1942): Bizalmas beszélgetés Fekete Istvánnal. *Új Idők* XLVIII/46. (november 14.) 577–580.
- DR. KOLTA FERENC (1970): Fekete István önmagáról, valamint az általános iskola 5. és 6. osztályában szereplő műveiről. *Módszertani Közlemények* 10/1. 1–4. <http://www.analecta.hu/index.php/modszertani-kozlemenyek/article/view/37861/36899> (Utolsó megtekintés: 2021. szeptember 21.)
- KOMÁROMI GABRIELLA (2000): Tutajos „tanulóévei”. Fekete Istvánról évfordulók idején. *Iskolakultúra* 9. 82–89. <https://docplayer.hu/15407337-Tutajos-tanuloevei-fekete-istvanrol-evfordulok-idejen.html> (Utolsó megtekintés: 2021. szeptember 27.)
- RÓNAY LÁSZLÓ (1991, szerk., bev.): *Fekete István: Vasárnap délután*. Szent Gellért Kiadó és Nyomda, Szeged.
- SÁNTA GÁBOR (2003a): *Fekete István. Tanulmányok 1*. Pro Pannonia, Budapest.
- SÁNTA GÁBOR (2003b): *Fekete István. Tanulmányok 2*. Pro Pannonia, Pécs.
- SÁNTA GÁBOR (2014): *Fekete István nyomában. Rendhagyó életrajz*. Móra Könyvkiadó, Budapest.

VÁRNAI JUDIT SZILVIA (2016): Mese, mítosz, misztikum Fekete István állatregényeiben. *Vigilia* 81/2. 124–134.

Rendeletek

Nemzeti alaptanterv (2020): A Kormány 5/2020. (I. 31.) Korm. rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet módosításáról. <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/3288b6548a740b9c8daf918a399a0bed1985db0f/megtekintes> (Utolsó megtekintés: 2021. szeptember 30.)

Kerettanterv (2020. 1–4.): Kerettanterv az általános iskola 1–4. évfolyama számára. https://www.oktatas.hu/kozneveles/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_alt_isk_1_4_evf (Utolsó megtekintés: 2021. október 1.)

Kerettanterv (2020. 5–8.): Kerettanterv az általános iskola 5–8. évfolyama számára. https://www.oktatas.hu/kozneveles/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_alt_isk_5_8 (Utolsó megtekintés: 2021. október 1.)

Források

BÁTHORI ANNA ZSUZSANNA – BÁRÁNY JÁNOSNÉ – NAGYNÉ BONYÁR EDIT: *Hétszínvilág*. Oktatási Hivatal, Budapest 2020.

BURAI LÁSZLÓNÉ – DR. FARAGÓ ATTILÁNÉ: *Hétszínvirág*. 2. kiadás. Oktatási Hivatal, Budapest 2020.

FEKETE ISTVÁN: *Ballagó idő*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest 1970.

FEKETE ISTVÁN: *Bogáncs*. Móra Könyvkiadó, Budapest 1978.

FEKETE ISTVÁN: *Erdei utakon*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest 1987.

THE OEUVRE OF ISTVÁN FEKETE AND HIS WORKS AT LOWER PRIMARY SCHOOL

In 2020, we commemorated the 120th anniversary of the birth and the 50th of the death of István Fekete. The aim of this study is to describe the writer's life course and to present his literary oeuvre with special regard to works written for children and young people. The review discusses the works recommended by the national curriculum for lower primary Hungarian mother tongue and literary education, and included in the Hungarian reading textbooks currently in use. This

paper also presents some guiding points as well as specific methodological approaches to the discussions of novels and short stories in the classroom.

Keywords: István Fekete's life path, love of nature and humanity, meeting of man and animal, laws of existence

VARGA JÓZSEFNÉ HORVÁTH MÁRIA

„Szívvel írt” emlékek a Csend és a Ballagó idő című Fekete István-művekben

Fekete Istvánt ifjúsági írónak tekintjük, noha regényeinek, elbeszéléseinek stílusa, humora, nyelvének jelképesége teljes fényében csak a tapasztalt olvasó előtt ragyog fel.

Az irodalomtörténet megfélekezett róla, azonban a kilencvenes évektől mégiscsak gyarapodik az életművét kutató tanulmányok sora. Az olvasók ma is szeretik – ezt igazolják az eladott példányszámok –, regényei, elbeszélései és a belőlük készült filmek ma is népszerűek.

Jelen írásomban az író pályájának utolsó évtizedében írt két, önéletrajzi indíttatású művére helyeztem a hangsúlyt. A *Csend* című kisregény az emlékezés misztikusságától, a hangulatok, látványok megfestésétől, stílusa egyediségétől, feszes, gördülékeny cselekménykezelésétől válik nagyszerű ifjúsági és felnőtt olvasmánnyá. A lassúbb folyású, anekdotázó jellegű *Ballagó idő* művészileg gyengébb, de az emlékidézés menete, a gyermeki lélek megragadása hiteles, és jó olvasni.

Kulcsszavak: emlékezés, természetleírás, hangulatfestés, gyermekkor, tündéri realizmus

„...az idő elmúlhat,
a szépség és jószág,
a szeretet és az igazság nem múlik el az évszakokkal,
nem múlik el az emberekkel,
hanem örökös, mint a testetlen valóság,
ezekből annyit kap mindenki,
amennyit megérdemel.”
(Tüskevár)

Az irodalomtudomány, az irodalomtörténet nem tárgyalja Fekete István (1900–1970) életművét, de ettől függetlenül, vagy mondhatnánk: ennek ellenére ma is sokan olvassák. Olvassák vadásztörténeteit, a természetről szóló írásait, állatregényeit. Az ifjúsági irodalom egyik jeles képviselőjének tekintjük, noha regényeit nem elsősorban az ifjúságnak szánta.

Jelen írásomban nem a szinte mindenki által ismert *Vuk*, *Bogánacs*, *Tüskevár* stb. alkotásairól szólok, hanem az írói pálya vége felé készült önéletrajzi regényeiről: a *Csendről* és a *Ballagó időről*.

Mielőtt ezekre rátérnék, röviden utalok az író pályájára, művei nyelvi szépségére, stílusa erejére és mindenekelőtt írói ars poeticájára.

A 20. század harmincas éveinek közepén indult Fekete István sikeresnek ígérkező pályája. Csathó Kálmán, Kittenberger Kálmán, Sík Sándor ismerték fel az induló író tehetségét. Első művei *A koppányi aga testamentuma*, a *Zsellérek*, valamint a *Nimród* című vadászújságban megjelenő elbeszélések voltak. Ezt a felfelé ívelő életutat azután 1947 és 1955 között a hallgatás időszaka követte, ekkor csak az *Új Ember* és a *Vigilia* jelentette meg írásait. Majd az ötvenes évek második felétől ismét népszerűséget hoztak számára az állatregényei (*Kele*, *Lutra*, *Bogánacs*) és a gyermek-, illetve kamaszkort idéző művei (*Tüskevár*, *Téli berek*), valamint az önéletírásai (*Csend*, *Ballagó idő*). Elkészült alkotásait csak a Móra Kiadó adta ki, így lett Fekete Istvánból szándéka ellenére ifjúsági író.

Az ötvenes években talán az is ösztönözte az állatregényforma felfedezésében, hogy ebben a műfajban nem kellett ütköznie az éppen aktuális hatalommal, mégis kifejezhette a természet iránti rajongó szeretetét, béke-, harmónia- és szabadságvágyát. Az ez idő tájt írt regényeiben műveinek a forrása gyermekkora világa, gyermekkora pedig a természettel, a környezettel való összhangban, harmóniában élés időszaka volt. Ezekben a kisfiú megérti a körülötte levő világ tárgyait, növényeit, állatait. Fekete István mélyen vallásos ember volt, a keresztény értékek álltak gondolkodása középpontjában: így írásaiban sokszor központi helyre került a szeretet, a megbocsátás, soha nem uszított, soha nem gyűlölködött. 1949 után, amikor alig írtak róla, noha regényei népszerűek voltak, olvasótábora jelentős, így vall: „...az én könyveim »fehér posztó«, mint minden könyv, amelyben konstruktív istenhit és konzervált múlttisztelet van.” (SÁNTA 2003: 273.) Építő vallásosság és hagyományőrzés, a természet mindenk felett való tisztelete, az örök humánus megrajzolása, ezt tapasztaljuk meg a műveiben. Így nyilvánítja ki ars poeticáját: „az én irodalmi céloim világos: béke és szeretet az élet minden rezdülése iránt.” (DALÁNYI 1994: 80.)

Tapasztaljuk is, hogy regényeiben, elbeszéléseiben a teremtett világ iránti szeretet, megértés, szánalom, tolerancia, együttérzés, szelíd ítéletalkotás fogalmazódik

meg. Gyakran le is írja, hogy nem bírál, nem ítélik, hanem ezek helyett jó példát kínál. 1937-ben *A koppányi aga testamentuma* utáni siker idején írta:

Azt szeretném, hogyha ezt a könyvet elolvassa valaki: vágya legyen ilyen élet után, és a felnőtt ifjú undorodjon meg minden materiális szeméttől, és találjon ideálokat, amely nélkül ez az élet el sem képzelhető... Én a levegőt, az erdőt, a mezőt, az embereket, a születéseket, szerelmeket és elmúlásokat tisztának akarom látni és láttatni. (SÁNTA 2014b: 110.)

Matuláról szól így a *Téli berekben*: „olyan közel volt a természethez, hogy csak egy nyelve volt, akár a varjaknak: a valóság nyelve.” A valóság, az igazság, az őszinteség, a szeretet, a hűség, ezek a műveiből sugárzó legfőbb értékek, amelyeket a természetben talál meg maradéktalanul. „A természet Fekete István számára a jóság, a szeretet, a béke, az erkölcsi harmónia, a tisztaság biztosítója.” (VÁRNAI: 2016: 125.)

Írói témája elsősorban az ember és a természet kapcsolata, a természet törvénye, emellett azonban a társadalmi összefüggések is foglalkoztatják, a gyermekek nevelése és a társadalomba való szocializálódásuk.

Némi leegyszerűsítéssel élve három ilyen korszakos problémakört látok az életműben. Az első a munkálkodó ember és nemzete, hazája, az emberi társadalom kapcsolatának kérdéseit vizsgálja. A másodikban...: a földi életközösség hatalmas történelme, amit az Idő transzcendens hatalma alá rendel a szerző, és a benne kódolt univerzális törvények megjelenése az egyén életében a gondolat magja; és itt nincs vagy nem meghatározó a különbség ember és állat között. A harmadik periódus központi kérdése a nevelődés – mint neveletés, mint nevelkedés, és mint azoknak az ismereteknek a megelevenítése, melyek rejtetten találhatóak öntudatunk mélyén, a tudattalanban, illetve természetünkben, ami az alkat és kedély kettősségében határozza meg tetteinket, és amit nem véletlenül jelölünk a teremtés egészének („természet”) a felvilágosodástól eredeztethető megnevezésével. (BODOR 2001: 1119.)

Nyelvi eszközei rendkívül gazdagok. Fekete István a hangulatteremtés nagy mestere. A metaforikus nyelv, az állandó jelzők, a szimbolikus történetek, a lírai tűnődések nagyszerű táj-, környezet- vagy éppen évszakeírásokat eredményeznek, amelyek láttatnak, amelyek hatására képzettársítások indulnak el az olvasóban is, hiszen a

látványra és hangulatra épülő leírások megragadják a képzeletünket. A látványos megjelenítőképesség művészetének az egyik erőssége. És az elénk varázsolt látványok hitelesek, hiszen Fekete István kisgyermekkorától a haláláig a természet hű megfigyelője, csodálója volt.

Most januárban leszek 64 éves, tehát „majdnem” öregember... De szívem olyan fiatal, mint a tiétek, s éppúgy szereti az Isten szépségnek és jóságnak teremtett világát, mint ti. (SÁNTA 2014b: 256.)

– írja a műveiért lelkesedő diáklányoknak.

Krúdyt tekintette egyik követendő mesterének. És valóban, mint Krúdynál, nála is magunk előtt látjuk az ősz szomorkás, de mégis lenyűgöző látványát, érezzük a lehulló nyárfalevél illatát, a szél simogatását, halljuk a nád zizegését. Tiszta, levegős természeti képei megjelennek előttünk, és az animisztikusan ábrázolt, lelkes állatokkal, tárgyakkal és az öreg nyárfával szinte együtt gondolkodunk, közéjük tartozónak érezzük magunkat.

Néhány részletet idézek az elmondottak igazolására. Egy példa az októberi tájról:

Megszólint a kukoricaszár. Meg a nádas. Meg az erdő. Hiszen eddig is beszélgettek néha-néha, és panaszkodtak, ha a forró szelek végigboronáltak rajtuk, de beszélgetni, susogni, sóhajtozni – csak most kezdtek el. (Öreg utakon 199.)

Mert a táj minden napszakban, minden évszakban, esőben, ködben, hóban, napsütésben, mindig más. Mint Monet képein. Vagy egy másik részlet: „Száll a köd, lehullik egy-egy falevél és csend, csend.” (Öreg utakon 239.) A csend nagy hangsúlyt kap életművében, szinte minden alkotásában megjelenő motívum. Szereti a ködöt is, amely elmosódottá teszi a körvonalakat. Másik, folyton felbukkanó terület a madarak világa. Közülük talán legtöbbször a baglyok, azután a varjak, de a ragadozó madarak sokasága és a fecskék, verebek, cinkék stb. is írásainak szereplői. Lakása is mindig tele volt a természet tárgyaival, élőlényeinek nyomaival. A madárvédelem már édesapjának is szívügye volt. És nemcsak rajongott értük, hanem ismerte is őket:

Kicsillagosodott az ég, és egy lappantyú leül elém a magasles korlátjára. Lelapul, hal-kan kiált, és „muzsikálni” kezd. Muzsika? Igen! Én annak hallom. Lány perregése, igaz, egyhangú és nem énekszó, de danája álmosító, titokzatos, mint maga a júniusi este. [...]

Haza kellene menni – gondolom magamban – de most nem lehet, mert madaram még mindig itt ül, és dalolgat a maga módján. Nem zavarhatom. Én itt vendég vagyok, és ő a házigazda. (Öreg utakon 101.)

„Én itt vendég vagyok” – ezt a gondolkodást, ezt a magatartást jó volna megtanulni, ilyen élményeket jó lenne, ha minél többen átélhetnénk.

Általában a visszaemlékezésre fűzi fel történeteit, narratívája gyakran egyes szám első személyű. Képei, hasonlatai a természetből, a környezetből valók. „...olyan vékony a nyaka, hogy gémnek is elmehetne” – mondja Matula Tutajosról. Nekem a legkedvesebb jelenetem a *Lutra* indítása, ahol az öreg nyárfa és a folyó beszélget egymással, ez a jelenet kiválóan segítheti a költői képek tanítását is.

Mintha az elbeszélő értené az állatok nyelvét, úgy szólalnak meg állathősei. Ez a „megértés” azonban a természetben szerzett rengeteg tapasztalatából adódódik, a regényeiben, elbeszéléseiben az állatok viselkedését, nem verbális kommunikációjukat fordítja emberi nyelvre. Az állatok életmódját, szokásaikat a szerző a valóságos tapasztalatai mellett a természettudományos ismeretei alapján mutatja be. Ebből következően állattörténetei hitelesek, amelyek a természetrajzi hűségük mellett gyakran tekinthetők példázatoknak is. Ugyanis az író a metaforikus-allegorikus eszközökkel korának szabadsághiányát, a lelket megnyomorító elnyomást, az erőszakot világítja meg. (BODOR 2001.)

Fekete István azonban nem csupán a természetet és az állatok világát ismeri, hanem az emberi lélek mélységeit is. Mindent hűségesen, a valóságnak megfelelően ábrázol. „Realistának a szó szoros értelmében nemigen minősíthetnénk, a szakirodalom saját szóhasználatára nyomán azonban tündéri realizmusként emlegeti Fekete István sajátos világát.” (VÁRNAI 2016: 128.) Ezt az elbeszélői stílust a kettősség jellemzi:

leírásai pontosak, párbeszédei valószerűek, nyelvezete erőt sugároz, sokszor csillogtatja remek humorát is, írásai mégis rendkívül líraiak, érzelmenteliek (állattörténetei közül a Csít hatja át leginkább a költőiség), sok helyütt, a természetről, a világmindenségről, a legalapvetőbb emberi értékekről szólván pedig szinte imádságosan emelkedettek. (VÁRNAI 2016: 129.)

A *Vigilia* folyóiratban emlékezett így:

...régén volt ez, és csak sokkal később döbentem rá, hogy nem tollal kell írni, hanem szívvel, hogy sötétség kell a világossághoz, és sose lát tisztán az, aki sose sírta ki magát lelke mélyén legalább egyszer életében. (SÁNTA 2003: 17.)

Ilyen „imádságosan emelkedett”, „szívvel írt”, átlelkesített természet és környezet van az állatregényeken túl az önéletírásaiban is. Szinte már panteisztikus Fekete István szemlélete, ahogy a tájban, a csillagokban, a növényekben, az állatvilágban csodálja a teremtett világot. Mindenki ismeri és idézi a *Ballagó időben* leírt sorokat:

...kerestem az utat, sirattam a tájat, a patakot, a poros utcát, a nádaszt, a cserszagú erdőt... és nem vettem észre, hogy közben – megtaláltam a Hazámat. (146.)

A táj, a szülőföld, az emberek együtt, egységben jelentik számára a Hazát. Átlelkesít, megszemélyesít mindent.

Példaképként tekintett Gárdonyi Gézára és Tömörkény Istvánra. Az ő művészetük hatása is az a népi szemlélet, az egyszerű emberek világának, nyelvhasználatának, a természetbe ágyazottságuknak ábrázolása, ami Fekete István alkotásaiban megjelenik.

Önéletrajzi regényeinek narrátora maga a szerző, aki folyamatosan a természet közelében, pontosabban nem csupán a közelében, hanem abban, benne él. Élményeit úgy írja le, hogy azzal minden természetszerető ember azonosulni tud. Szemlélődő alapállás, rácsodálkozó magatartás – ez az ő narrátori kiindulópontja, amely békét, nyugalmat, ellazulást, örömet ad a természetben lévő embernek.

A *Zsellérek* (ezt a nagy sikerű korai regényét a szocializmus időszakában betiltották, csak 1990 után jelenhetett meg újra) első kiadásának fülszövegében megvallja, hogy kezdettől az önéletrajzi ihletés dominált munkásságában, ott is kiemelt helyet foglalt el az apa alakja, és a saját hite, valamint szülőfalujának az emléke.

A homály egyre nőtt, a csend még nagyobb lett, csak a szívem lépegetett a magányosságban, amikor mintha apám állt volna mellém az elmúlás halhatatlanságából.

– Miről írnak, édesapám?

– Magadról, fiam – és megsimogatott kihűlt kezének emlék-melegével.

– És rólam, ha még nem feledtél el – állt mellénk öreg templomunk.

– És rólam – intett felém a falum –, majd mi sügünk.

Így aztán könnyű volt írni. (SÁNTA 2005: 290.)

1962 márciusában az író naplójába ezt jegyezte le:

meg akarom írni a göllei padlást, életre keltve az utazókosarokat, régi eszközöket, ruhákat, amik voltak, amit láttak, amit éreztek azok, akiket kiszolgáltak, amit mond az öreg „kamin”-lyuk a kéménynek, a kémény a padlásnak az emberekről, akik odalent élnek és emlékeznek a régiekről, akik a ruhákat hordták, amelyeket odafent esz a moly és az idő. (SÁNTA 2005: 275.)

1965-ben a Móra Kiadó jelentette meg az elkészült, *Csend* címet viselő művet. Ekkor így vall Fekete István: „ezt a kis könyvet én is a legjobb és mélyebb írásomnak tartom. [...] talán a legjobban szívemhez nőtt írásom.” (SÁNTA 2014a: 52.) A *Csend* első címe a *Magánúton* volt, de transzcendentálisnak nyilvánított volta miatt nem jelentette meg a Magvető, így megváltozott címmel a Móránál, azaz az ifjúsági kiadónál látott napvilágot Janikovszky Éva segítségével. Ez nem volt kis dolog, hiszen Fekete István mint osztályidegen és ráadásul mélyen vallásos ember a túrt kategóriába is alig fért bele. „...én a békéről és álmokról, a csendről és a magányról akarok írni...” (*Csend* 62.) A csend a lélek tisztulásának, az emlékek megtisztításának az eszköze. Édesanyjától örökölte azt a tulajdonságát, hogy akár súlyos áron is, de békére törekedett. Róla írja, hogy gyűlölte a rosszat, a szennyet, mindig megértő és megbocsátó volt. „Talán nem egoizmus egészen, de ilyen vagyok, és ilyen volt édesanyám is. Békét akart, és akarok én is – minden áron!” (*Csend* 152.) Más helyen még hozzát teszi: „És ezt örököltem én is, a szenny és a rossz gyűlöletét, és sokszor éreztem már, hogy ennél többet nem is akartam örökölni.” (*Ballagó idő* 278.) Már gyermekkorában sem szerette a rosszat továbbadni, mert úgy érezte, „akkor nem nyugszik meg, és hánytorgatásában tovább romlik és tovább ront”. (*Csend* 33.)

A *Csend* életrajzi ihletésű kisregény, ebben az önéletrajzi írásban a saját családi viszonyait, a családtagokhoz fűződő érzelmeit is megpróbálja megragadni. 1907 nyarának emlékei, eseményei szövik át a történetet, azt az időt, amikor az elbeszélő kislány befejezte a 2. osztályt, és a 3.-ba való „fellépésig” van még egy gondtalan, boldog nyara: „egy szabadságos, kenyérszagú, égig érő nyár”. (*Csend* 6.)

Az íróval, azaz a hétéves gyermekkori énjével azonosítható a narrátor. A kislány a világ legtermészetesebb módján beszélget a padlás tárgyaival: a karosszékkal, az utazóládával, a kötéllel stb., de az egerekkel vagy az öreg varanggyal is, úgyszintén minden más állattal. A tárgyaknál és az élőlényeknél is fontosabb azonban a csend, amely központi motívuma a kisregénynek. A csend ugyanis arra jó, hogy megszólaljon körülöttünk a

világ, a tárgyak, a természet. Ezáltal valami misztikus, ősi, rég feledett egység jöhet létre az ember és a környezete között.

A mű Fekete István gyerekkorának világában, szülőfalujában, Göllében játszódik. Ennek a nyári, boldog időnek a legfontosabb helyszíne tehát a padlás. Talán mindannyiunknak van ilyen emléke arról, hogy milyen különleges, a képzeletet mennyire megmozgató helyszín egy régi, igazi padlás, ahol mindent elraktároztak, ami még jó lesz valamire, amit addig is, amíg újból szükség lesz rá, a legjobb helyen, a padláson tárolnak. Én magam is megéltem ezt a különleges élményt, de láttam a gyerekeim és az unokáim szemében is a mámoros boldogságot, ha a régi holmik közé beszabadulhattak. Az eszmélkedő Fekete Istvánt szintén ez a boldog érzés járja át. Ahogy felszökik a padlásra, és ott megáll, magába szívja az illatokat, magába itatja a látványt, az ott lévő régi tárgyak egykori gazdáikat, a rég elmúlt személyeket, az ő cselekedeteiket idézik meg a kislfiúnak. Az ő számára abban a pillanatban megszűnik a jelen, és az idő kitágul, a múlt tapintható közelségbe kerül, minden megtörténhet, egy mesés, misztikus, titokzatos, mégis valóságos világba kerül.

Ez a padlás az én érzéseimben és gondolataimban maga volt az élő Idő, a mese, a titokzatosság, végeredményben a ködös valóság, amelyben a jelent a tavalyi gabonakupacok kenyérszagú, langyos illata képviselte. (Csend 17.)

Az író számára ez a gyerekkori padlás olyan helyszín, mint a misztikával teli templom, mint az eszmélkedésre, tűnődésre alkalmat adó erdő. „Idő volt benne, áhítat, magány és gondolatok.” (Csend 43.) És ezen a padláson ott volt egy réges-régi utazóláda, amibe a nagyanya mindig belerakta az összegyűlt leveleket, majd utána gondosan lezárta. Azonban ezen a nyáron véletlenül nyitva felejtette, így a kislfiú, azaz az író – hiszen az egyes szám első személyű narrációból is tudható, hogy róla van szó – hozzájut a levelekhez, ezáltal a környezetéből ismert felnőttek, pontosabban nemcsak az élő, hanem az egykor élt családtagok gondolataihoz, megismerheti egykori cselekedeteiket. Teljesen átéli a múltat, melyben a padlás csorba, poros, törött, porladó tárgyai segítik. Hiszen meg lehet szólítani, illetve szólaltatni őket. Így a képzelet útján eljut abba a különös, misztikus hangulatba, hogy a dédanya karosszékében ülve látja, hallja őt és a régieket. Ebben még a regény Kati nénije – akivel a padlás és tárgyainak titkát megosztja – is társa lesz,

hiszen ő is „tudja”, hiszi, hogy megszólalhatnak a régi tárgyak. Az író látványos leírással mutatja be a helyszínt, és aki nyitottan olvassa a sorokat, maga is jelen lehet, átélheti a történéseket. Illatok, árnyékok, hangok és hangulatok, odasűrűsödött emlékek járják át a homályos teret. Krúdy Gyula árnyalatai, hangulatai, az ő műveinek miliője idéződik eszünkbe. Ezen a helyen megszűnt a határ képzelet és valóság között. A hangulatok részletes megrajzolása, a szinte misztikus érzések rögzítése ellenére is, egy jól szerkesztett, lendületes haladású kisregényt tartunk a kezünkben.

Szereplői, de a régmúlt idők alakjai is karakterek. Leginkább elmondható ez a két nagyanyáról, de a nagynéni, az édesapa, vagy akár ha az elbeszélő környezetében élő ismerősökre gondolunk – Kati néni, Pista bácsi, a kis barát: Péter, vagy az „öspörös” bácsi – , ugyancsak élénk képzelhető valóságos figurák.

A történetek

megformálásakor az író egyre nagyobb jelentőséget tulajdonított az elvonatkoztatásnak és a képzettársításnak, a bukolikus hangnak, a katolikus meggyőződésével összeegyeztethetőnek érzett panteizmusnak és nyelvi gazdagságnak. [...] olyan valóságábrázolásra törekedett, amelynek a középpontjában az „örök humánus” érzékeltetése áll, mégpedig [...] a saját élmények és a misztika összekapcsolása révén, az erősen metaforizált nyelv segítségével. (SÁNTA 2005: 265.)

Úgy vélem, sikerült is megvalósítania, hiszen sokan azért olvassuk műveit, mert az elolvasás után egy kicsit jobbak igyekszünk lenni. Dénes Zsófia írja:

Tudja, ha rossz napom volt, amit többnyire emberek szereznek nekem, akkor este előveszem egyik könyvét, Pista, és olvasom. Olvasom, és minden feloldódik bennem, könnyebb leszek tőle, megnyugszom. Átveszem a maga nagy nyugalma, a maga megnyugvását a természetben. Mert ezt sugározza minden könyve. (DÉNES 1970: 625.)

Ugyancsak Dénes Zsófia idézi fel, hogy az író szobája csupa emlék volt, régi fényképek, lepré-selt levelek, mások számára érthetetlen vagy értéktelen tárgyak. Így élt.

Az első cím, a *Magánúton* fejezte ki legjobban azt, amit a könyv sorai üzennek, azaz, hogy az igazság, az érzések, a valóság nehezen ragadható meg, és még nehezebben ad-

ható tovább, azt mi belül érezzük csak. A korda, a szerzetesi kötél szól így a többi tárgyhoz a padlason: „azért hát mondom, felebarátaim, ne zavarjátok meg ennek a kisfiúnak álmodó, szép gondolatait, úgyis ráébred majd, hogy az embernek addig van igaza, amíg egyedül van.” (Csend 49.) Az író úgy éli meg, hogy az érzések, emlékek továbbadhatatlanok, legalábbis ő alig képes erre, hiszen ő folyton vívódott, hogy a megélt érzelmeiből mennyit és hogyan közölhet. Édesapjával kapcsolatos érzéseit is ez járja át, a kemény, mai szemmel nézve rideg (de abban a korban természetes) nevelési elvek miatt a két ember nehezen került közel egymáshoz, ritka pillanat volt, amikor az apa kifejezte szeretetét. Ilyen kevés, szívmengető élmények egyike, amikor a fiú elrendezi a padlason a felhordott gabonát, és apja megdicséri.

S ahogy lefele mentünk, apám megfogta a kezemet. [...] Hát azóta kaptam már egy-két medáliát és díszoklevelet, de a szívbéli, meleg és hallgatag dicsőségnek azt az érzését meg sem közelítette egy sem, amikor apám valami rejtett, szinte szégyenkező kitárulkozással puhán fogta a kezemet. (Csend 141.)

A könyv szinte minden jelenete hitről, a tárgyak, a szülőföld, az emberek iránti hűségéről, szeretetről, szolidaritásról, emberi összetartozásról vall. Fontos motívum a szabadság, gyakran előkerül ez az elvont fogalom, még Petőfi *Szabadság, szerelem* című versét is „értelmezi” a hétéves főszereplő, és megállapítja, hogy a szerelem: az ráér, de a szabadság az nem, az mindennél fontosabb. Ezt a boldog, szabad érzést a padlás magánya és a természet tiszta nyugalma adja meg neki.

Ragyogó reggel volt, az őrt álló jegenyék levelei az út két oldalán alig reszkettek a széljárásban, és a kocsizörgés felett vércsék visítottak. Valami szelíd csillogás hömpölygött a gabonátáblák fölött, s úgy éreztem, lélegzetemben benne van az egész táj, mámoros virágmező, nyárfa illata. Mekkora kár, hogy akkor nem tudtam, milyen boldog vagyok, és milyen nagy dolog a széljárta szabadság. (Csend 41–42.)

A szabadság mellett az Idő és a Béke fogalmak, időnként nagybetűvel írva, telnek meg különleges többlettartalommal. Megszemélyesítve megszólalnak, az emberrel, a tárgyakkal is képesek kommunikálni.

Az érzések, érzelmek, hangulatok, emlékek mellett a kisregényből élénk tárul a falu képe, a házak, azok berendezései, a Kácsalja, ahol játszottak, fürödtek, „a fejsze

nem járta” öreg erdő, a jellegzetes figurák, így az öregemberek, akikkel a mestertanító a legnagyobb tisztelettel beszél, a koldusok, a szegények, akiket a falu társadalma nem vet ki, az iskolás gyerekek, akikre mindenki figyel. Hű képet kapunk a viseletről, vagy a társadalmi érintkezés formáiról, azaz egy valós társadalomrajz bomlik ki a műből.

Természetesen a környezet okozta fájdalom, szenvedések is helyet kaptak a történetben, van betegség, halál, igazságtalanság, szegénység, békétlenség is. De ezeket nem élezi ki: „nem lehet igaz az, amiből könnyek születnek, és ha igaz, hát jobb hallgatni róla, és akkor talán valahogy elmúlik” – vallja a *Csendben*.

A *Csend* egy rövid nyár emlékeit idézi fel, a *Ballagó idő* pedig az író életének első tizennégy évét foglalja magában, az első világháború kitöréséig tart. Ez az utolsóként megírt műve, amely már csak a halála után jelent meg. Fekete István sokáig kereste a címet, már szinte kész volt az önéletrajzi regény, amikor végül is a többi alkotásában (*Kele, Lutra, Csend*) már állandó jelzős szerkezetként felhasznált *ballagó idő* kifejezést választotta.

Szívesen írta ezt a művét:

Lehetek-e őszinte? 1961 van, és – ha csak nem akarok rettegésben élni – nem lehetek őszinte. [...] És mégis írok, mert írni jó, írni szép, s a papír fehér üressége úgy csábít, mint a felfedezőt az ismeretlen világ. (SÁNTA 2005: 294.)

Azt is figyelembe kellett vennie, hogy műve csak a Móránál jelenhet meg, azaz ezt is ifjúsági irodalomnak tekintik majd az olvasói.

Mégis őszinte volt, hiszen amit leírt, azt az életrajza igazolja, ha valamiről nehéz lett volna nyíltan szólania, azt inkább kihagyta, arról hallgatott vagy csak utalt rá:

Zivataros, hol napfényes, hol mennydörgéses középiskolai diákságom alatt végül is a felsőkereskedelmi iskola középső osztályáig vergődtem fel... (Ballagó idő 210.)

És mintha megkönnyebbülne, amikor az őt gyötrő emléket végre leírhatja. Ugyanakkor nyomasztotta is a sok kényszerű kihagyás, törlés, hiszen minden emlékről nem írhatott (politikai oknál fogva vagy éppen családi érzékenység miatt), és nem is fért volna minden bele egy könyvbe. Sokszor leírta, hogy készül az írásra, annak folytatására, befejezé-

sére I.N.D. megjegyzéssel, azaz *In Nomine Dei* (Isten nevében), mint ahogy szülei, nagyszülei és ősei kezdték meg a nagy munkákat. Mégis igen nehezen haladt az írással, az 1960-as évek közepétől 1969-ig dolgozott rajta, de a sok emlékezés, tűnődés, mérlegelés mind lelassította az alkotást.

Igen, pünkösdvasárnapján kérem a Szentlelket, hogy ragyogja tele a szívem az emlékek, az álmok, a Szeretet szent Világosságával, mert ez még a dolgom ebben az életben. (SÁNTA 2005: 299.)

Művének utolsó szava a *Béke*, amelyről naplójában azt írta, hogy ez a Főnevek Főneve. Hiszen jellemének fővonásaihoz tartozott a harmóniavágy, a béke keresése, és ez hiányzott legjobban a társadalomból, az életéből, főként 1914 nyarán, amikor a regény utolsó jelenetei játszódnak.

A gyerekkor és a kamaszkor izgalmas, mozgalmas világa ez a mű. Apró-cseprő részletekből, újraidézett emlékekből, a narrátor lelkében felgyűlt, ki nem beszélt érzésekből, fel nem dolgozott emberi kapcsolatok megvallásából, azok meggyónásából egy különleges, érzékeny, békére, szeretetre vágyó személyiség képe rajzolódik ki. Nem csupán önmagáról és a környezete személyeiről szól – hanem ahogy a *Csendben* is – a szülőfalu, majd a város életéről, szokásairól, tevékenységeiről tár elénk néprajzi hitelességű leírásokat.

A *Ballagó idő* szintén egyes szám első személyben elmondott regényes önéletrajz, tele önreflexióval, előreutalással, zárójeles megjegyzésekkel, gyakran szaggatott történetmondással, kiszólásokkal. Nem egy tényszerű, előrehaladó eseménysort közöl az író, hanem megidézett, újra megélt emlékek láncolatáról, azok érzékeltetéséről van szó. Ahogy az emlékek is logikátlanul bukkannak fel egymás után, ugyanúgy a regény folyamatában sem mindig érezzük az egyértelmű előrehaladást. Tapasztalhatóan nem egy feszes terv alapján íródott a mű, hanem ötletszerűen, rögtönözve, emlékről emlékre gyarapodva. Az író célja a gyónás, a vallomás, az elfogadás, a kibeszélés, amelyet így fogalmaz meg:

Gyónás ez a könyv, emlékeim feltisztult szeretete, és szeretete szülőföldemnek, minden emberének, akik emlékeimben, amíg én élek, vagy még azon is túl – írásaimban „örökké” élnek. (SÁNTA 2005: 305.)

Talán egyúttal írói hitvallásának is tekinthető a gondolat.

Az önéletrajzi írásait megtörtént meséknek nevezte, ahol a képzelet és a valóság észrevétlenül mosódik össze a tündéri realizmusra jellemző misztikusággal, líraisággal, érzelmi telítettséggel.

Misztikus hajlama mély vallásosságában, katolicizmusában, illetve rendkívüli, szinte ideges érzékenységében gyökerezett. Erről sokat elárulnak a gyermekkoráról szóló írásai. Például Ballagó idő című önéletrajzi regényében is ír arról, hogy kisgyermekként kint sétálva – nagyanyja megdöbbenésére – úgy hallotta, hogy semmihez sem hasonlítható, édes lány muzsika úszik fent a levegőben. (VÁRNAI 2016: 129.)

Az Idő itt is ilyen misztikus motívum, legtöbbször a nagybetűs írásmód is felhívja a belesúrtott tartalomra a figyelmet, így fogalmaz a *Ballagó időben*: „Bizony, kisfiam, eljár az idő – és nagyanyám belenézett abba a láthatatlan, felfoghatatlan valamibe, aminek Idő a neve.” Beszélgetni is lehet vele, meg is tud szólalni, ahogy az állatok is (például az öreg varangy), de a növényvilág és a tárgyak is (például az alsószoknya a padláson), vagy a szél, a csillagok.

A narrátor folyamatosan megfogalmazza a szülőföldje iránti szeretetét:

szeretetem határtalan határát egyetlen szó fejezte ki, egyetlen régi-régi szó, amiben minden élők és holtak benne voltak, s ez az érthetetlen, de nekem mindent jelentő szó mondta ki, hogy: Gölle. (SÁNTA 2005: 313.)

Mindkét művében kisebb-nagyobb életképekben szinte néprajzi pontossággal élénk rajzolja szülőfaluja embereinek életét, mindennapjaikat, szokásaikat. Ebben a tájnyelv zamatát visszaidéző epizódok is segítenek, ahol nemcsak a szó jelentését, de az általa jelölt tárgyat (*rödösgatya, tutyi*), tevékenységet is bemutatja (*bolhátlanítás*), megmagyarázza. Nagyon izgalmas a tájnyelv megidézése, ezzel is erősíti, hogy ezek a művek a gyerekkor valóságát felidéző alkotások. Az ott élők nyelvhasználatával szól. A somogyi tájnyelv jellemzője az *ö*-zés, az *l*-zés, így például az *ő* kiejtésük szerint írja a *góla, kölök, szentöket emlögeti, öspörös* (esperes) szavakat. Kati néni azt mondja Pistának, a kisfiúnak: „*borocot ne ögyél.*” Nem érett még, Kati néni – válaszolja a gyerek. – „*Ippen azér*” (*Csend* 66.) – mondja Kati néni. Tájjszó például a *tutyi, törbök, mocsola*, de meg-

kapjuk hozzájuk az értelmezést. Lujzi néninek, a folyton kötekedő nagynéninek az anyanyelvjárását, ezáltal a szülőföldjét, rokonait megtagadó magatartását is a nyelvhasználattal jellemzi. Ugyanis ő a Göllében használt szavakat újakra cserélte: például pitvar helyett gangot, árnyékszék helyett illemhelyet mond, ami nagy megütközést és derűtséget vált ki környezetéből.

Nyelve gazdagon lírai, mondatai arányosak, jól szerkesztettek. A *Ballagó idő*ben azonban az anekdotázó stílus miatt a szerkezet széteső lesz, folyton epizódok bonyolítják a cselekmény menetét, ismétlődéseket is tartalmaz. Maga is tudta, hogy ez így van. „Lám, hova is lyukad ki az ember gyereke” – mondja a történet fősodráról igen messze kerülve. „Jó volt ez a kis kitérő” – írja másutt. Gondtalanul, öregemberesen mesél, de izgalmasan, láttatóan, így mindig jó olvasni.

A *Csend* Göllében játszódik, a *Ballagó idő* ugyancsak ott indul, de tízéves a fiú, amikor a család elköltözik, és így Kaposváron folytatódik. A két település közti különbséget a két nagymama szimbolizálja legjobban. Az apai nagymama Gölle idilli melegségét, biztosságát idézi, míg az anyai nagyszülő az ismeretlen, rideg, hideg, sok kudarcot hozó városi világot jelképezi. Mégis mély nyomokat hagy benne Kaposvár is, az osztálytársak, a tanárok némelyike, a Rózsa utca. „A Rózsa utca, amelynek azóta már négy neve is volt, hódolva az idő mulandó nagyságainak – már befogadott.” (*Ballagó idő* 180.)

A *Ballagó idő* megerősíti, hogy írója maradéktalanul boldog csak a természetben volt, ott az lehetett, aki valójában volt, nem kellett igazodnia apához, iskolához, családhoz, munkahelyhez, politikához. Ez a vallomásos családregény igazolja, hogy miért születtek olyan különleges atmoszférájú állatregények Fekete István ujjá alatt: ott, a természetben érezte át maradéktalanul az élet, a világ szépségét, harmóniáját, békéjét, ott élte meg a teljes szabadságot.

Noha művei a Móra Kiadónál jelenhettek meg, Fekete István mégsem tekintette magát ifjúsági írónak. Ez a könyve sem csak az ifjúságnak szól, legalább annyira a felnőtteknek és még inkább a ballagó időt érzékelő idősebb generációknak, akik ugyanazzal a nagy elszánással, mint az író, az emlékek letisztításán fáradoznak. Az anekdotázó, emlékről emlékre lépegető regénymenet nem teszi feszessé a mű szerkezetét, de olvasmányossá, érdekessé alakítja. Ma is jó kézbe venni, leülni és olvasni.

Ajánljuk-e ma tanítványainknak Fekete István műveit? Sok indokot sorakoztathatunk fel a mellett az érv mellett, hogy ma is érdemes olvasni műveit.

Talán kezdhethük azzal, hogy jó olvasni Fekete István írásait, ezt mind a gyerekek, mind a felnőttek elmondhatják. Hiszen írójuk egyszerűen, tisztán, lélekkel fogalmaz, érti a tárgyak, a növények, a természeti jelenségek, az állatok nyelvét, jól érzi magát a természetben, és ide vezeti be olvasóját úgy, hogy annak minden érzékére hat, tehát az olvasó óhatatlanul belevonódik az események menetébe. A gyerekeknek egy különleges, letűnt, elmúlt életmódot és főként az egykori háborítatlan, szinte idilli természeti környezetet mutatja meg.

Aztán csak feküdtünk a selymes fűben. Bogárnép szállt körülöttünk ide-oda, méhek jártak a tökéek között, egy-két nagy lódarázs is elzúgott fölöttünk, egy kis szél is járt a fák felett és a tökéek között, és mindez olyan lágy és az éró szőlő és a sokféle vadvirág illatával zengő zsongássá érett össze... (Ballagó idő 95.)

Itt volt béke, szabadság, és volt biológiai sokféleség! A felnőttet pedig az élet szeretetére, megértésére, a teremtett és épített környezet iránti toleranciára ösztönzik a művek.

...Szent Ferenc-i lélek. Akinek megszólalnak a kezében a tárgyak, beszélni kezdenek a növények, a szél, az állatok. És aki nemcsak külső parancsokat teljesít, hanem belsőket is. Fekete István íróként is gazdatiszt maradt. A rábízott javak felelőse. Műveiben számot adott mindarról, amit emberről és természetről tudott. Írásainak otthonossága innen van – úgy beszél minden olvasójához, mintha a földbirtokosnak számolna be. (KEMÉNY 2006: 24.)

Hitelesen ábrázolta, hogy a természet törvényei a berekben is kegyetlenek, de az embernek meg kell tanulnia együtt élni, együttműködni a természettel.

Az író elbeszélő stílusa elvitathatatlanul magával ragadó.

És a magyar irodalom legnagyobbjaihoz mérhető csak mesélőkedve, képzelőereje és valóságglátása – mélységesen realista és szárnyalóan lírai stílusa, írói nyelve. Már a hábrú előtt, első, nagy sikerei után is birtokában volt teljes eszköztárának, az ötvenes és hatvanas években pedig a tiltakzás, a belső száműzetés egyetlen lehetséges módjává avatta a nevezetes állatregényeket, a vadásztörténeteket, az ifjúsági regényeket. (SZENTMIHÁLYI SZABÓ 1990: 7.)

Egy már elfelejtett, talán véglegesen elsüllyedt múlt tárul fel ezekből a művekből, amit derűvel, humorral, szeretettel ad át nekünk.

A „minden” tiszteletéből kiemelve egyet: a természetet, annak szeretetét, megbecsülését, a természet élőlényei iránti megértő türelmet különösen megtanítják ezek a művek. Mondhatnánk mai szóval, hogy Fekete István elkötelezett környezetvédő. „... Volt viszont egyenes gerince, hite, jelleme, és mérhetetlen, bölcs szeretete emberek és állatok, füvek és fák iránt. Született »zöld« környezetvédő volt már akkor is, amikor e szót még ki sem találták magyarul. (SZENTMIHÁLYI SZABÓ 1990: 7.)

Írásai üzenetét, a leszűrt tanulságokat a gyermekek nevelésében is hasznosíthatjuk. Az író művei aktuálisabbak, mint bármikor korábban.

Hiszen meg kellene mentenünk ezt a megsebzett bolygót. Fekete István történetei olyan jelentéseket hordoznak, amelyeket egyre inkább a gyerekek lelkébe szeretnénk oltani. Például azt, hogy a természet nemcsak bölcs és hasznos, de tartanunk is kell tőle. Hogy a természettel „nem lehet okoskodni, nem lehet vitatkozni, nem lehet (tőle) bocsánatot kérni, és nem lehet semmit jóvá tenni.” (Vagy csak nagyon lassan és nehezen.) „A természet nem ismer pótvizsgát.”; „A természet bölcs, de könyörtelen.” (KOMÁROMI 2000: 83.)

A regényeiben megidézett példák, megfogalmazott gondolatok segítenek a gyermeki lélek megismerésében is. Izgalmas folyamatba tekinthetünk be, mert művei többsége a gyermeki lélekérésének története. Azt tapasztaljuk meg, ahogy a gyermek látóköre egyre inkább tágul, az apróbb, nagyobb kalandok egyre inkább színes világba viszik, azután el kell búcsúznia ezektől, amik időközben otthonossá, biztonságot ígérővé lettek számára: Göllétől, az iskolától, a békétől, mindezek nyilvánvalóan hatnak rá, lelke, jelleme egyre több árnyalattal gazdagodik.

A *Csendben* és a *Ballagó időben* Fekete István igazi, étellel teli gyerekalakot mintáz meg, aki ő maga volt, aki mindig is tele volt kalandvággyal, de ugyanakkor szorongással is.

Írói előadásmódja viszont többször pedagógiai és ismeretterjesztő beszédmóddal keveredik, műveiben ott a tanító szándék, a nevelő célzat, ami szépirodalmi tekintetben időnként a minőség rovására megy. Nemcsak természetrajzi ismereteket terjeszt, hanem történelmi, földrajzi, néprajzi és másféle „leckék” is vannak műveiben. Ettől némelyik

regényének a szerkezete szétesővé, egyenetlenné válik, hiszen a megállók, kitérők, az epizódok lassítják a történet előrehaladását, átüt a didaktikus szándék, ezáltal a szereplők veszítenek hitelességükből.

Van olyan vélemény is – a mából visszanezve a 20. század elejére –, hogy Fekete István regényeiben a nők, a kultúra megvetése, az erő, a kegyetlen élet- és nevelési elvek vannak jelen (FISCHER 2001), azonban nyilván azzal a gondolatmenettel kell egyetértünk (BOLDIZSÁR 2001), hogy a kor, amelyben íródtak ezek az alkotások, meghatározta, de legalábbis befolyásolta az élet minden területét. Hiszen akkor a női szerep egészen más volt, mint ma, de nem csak a férfi számított! A nagymama, az anya szerepe – igaz, hogy fő feladatuk a családról való gondoskodás, de ne a mai életeleinket tekintsük mértéknek! – meghatározó mindegyik említett regényben, az ő feltétel nélküli szeretetük, a mindenre kiterjedő figyelmük fontos megtartó erő – mint ma is minden egészséges családban – nem csupán a kisgyerekek, hanem a kamasz és a család többi tagja számára is. Az a nagyanya, aki minden bajban biztos menedék egy kisgyermek életében, a gyerek lelkében egy életre a biztonság érzését tudja kiépíteni. Igaz, hogy a három lánytestvér csak fecseg, de van másfajta lány is: Ilona, a gyerekkori szerelem, aki kedves, halk, gyöngéd, figyelmes.

És benne van ezekben a regényekben a társadalmi szolidaritásra, tiszteletre nevelés nem csupán az élők iránt: „De a holtak tisztelete általános volt, s az öreg gölleiek szerint ez az »emböri tisztességhez« tartozott.” (*Ballagó idő* 127.) Nem nézik le a szegényeket, az öregeket, az elesetteket, a falu társadalmában megvan a helyük.

A fentebbi sok pozitív és kevés negatív megállapítás ellenére azt kell mondanunk, hogy Fekete István életműve szinte nincs is jelen a hivatalos irodalomtörténetben. Az összefoglaló munkákból vagy teljesen hiányzik, vagy éppen csak egészen röviden említik. Ennek ellenére az olvasók tudnak róla, a ma már keveset olvasó gyerekek között is még mindig akad, aki kézbe veszi az író állat- és ifjúsági regényeit, de sokan a műveiből készített filmeket szeretik.

Megnyugtató és biztató tény az, hogy az utóbbi két évtizedben több kutató kezdte vizsgálni Fekete István életművét. Sánta Gábort kell említeni, aki már részletes tanulmánykötetekben tette közzé kutatásai eredményét, szerkesztett, záró tanulmányokat fogalmazott az újra kiadott művekhez. A szegedi Lazi Kiadó Fekete István-sorozatot bocsátott ki, 2001 és 2011 között huszoneg Fekete-kötetet jelentetett meg. (SÁNTA 2014b: 253.) Horváth József pedig összeállította a terjedelmes és nem könnyen feltérképezhető

Fekete István-művek bibliográfiáját. Az ajkai Fekete István Irodalmi Társaság, valamint az író fia szintén sokat tesz az életmű felszínén tartásáért. Számos fordítás készült és készül műveiből, így külföldön is sokan ismerik. „... könyveit sokfelé olvassa már a nagyvilág. Angol, német, eszperantó, francia, lett, bolgár, cseh, lengyel, szlovák fordítások forognak közkezen. És sokmillió példány!” (KOMÁROMI 2000: 87.)

Számos emlékhely őrzi az író nyomait.

Négy helyen találunk emlékmúzeumot az országban: Gölle, Dombóvár, Ajka, Kis-Balaton (Diás-sziget). Keszthelyen felavatták a Matuláriumot [...]. Folyamatban van a bakócai emlékszoba megvalósulása is. Számatalan emléktábla hirdeti azokat a helyeket, ahol életében megfordult. [...] Legutóbb a Balatonfenyveshez tartozó Imre-majorban, 2013-ban lepleztük le emléktábláját. Több tucat iskola, vadásztársaság és óvoda is viseli nevét. Öt településen láthatjuk bronz-, illetve kőszobrát: Dombóváron, Göllén, Ajkán, Ádándon és Bakócán. Fontos adat az is, hogy 2013-ban eladták a tízmilliomodik Fekete István-kötetet. Könyveit az oroszról a németen, angolon és az eszperantón át a vietnamiig mintegy tizenkét nyelvre fordították le. Több művét megfilmesítették. (BODÓ 2015: 4.)

2015 óta már a Deseda-tó partján Fekete István Látogatóközpont nyílt, 2016-ban pedig Mosonmagyaróváron Fekete István-szobrot avattak, és valószínű folytatható lenne a sor. Nehéz felsorolni, hány művét filmesítették meg, de 1975-ben még a *Ballagó idő*ből is készült film Fejér Tamás forgatókönyve alapján és rendezésében.

Fekete István 2000-ben posztumusz Magyar Örökség Díjat kapott. A 2021-es Vadászati és Természeti Világkiállításon *Berki ember* címen mutatták be a róla készített 80 perces filmet. És a magyar kultúrtörténet jeles vadászai sorában ott szerepel, hiszen így soroljuk híres vadászainkat: Molnár Gábor, Kittenberger Kálmán, Széchenyi Zsigmond és Fekete István.

Fekete István 1900-ban született, ez a korosztály volt az, amelyik a 20. század minden rettenetét már érett ésszel megérezte: az első világháború pusztítását, a Trianon okozta lelki, társadalmi és gazdasági nyomorúságot, az újabb világháború embert, kultúrát megsemmisítő szörnyűségét, majd az azt követő kommunista diktatúra kegyetlen elnyomását. Így nem is csodálkozhatunk azon, hogy műveiben főként a gyermekkor ragyog fel, az látszik szabadnak, boldognak, békésnek.

IRODALOM

- BODÓ IMRE (2015): Ballagó idő. *Új Ember* 01–19. 4.
- BODOR BÉLA (2001): Példázat-tetralógia. Fekete István: Csi. Történetek állatokról és emberekről. *Holmi* 8. 1119–1125.
- BOLDIZSÁR ILDIKÓ (2001): A felnőtt szemmel való olvasásról. *Holmi* 8. 1110–1118.
- DALÁNYI JÓZSEF (1994): *Kelével, Bogánccsal Tüskevárig. Fekete István 100 ismeretlen levele*. Ajka Város Önkormányzata, Ajka.
- DÉNES ZSÓFIA (1970): Néhány szó Fekete Istvánról. *Vigilia* 9. 625.
- FISCHER ESZTER (2001): Gyermekkönyveim felnőtt szemmel. *Holmi* 8. 1096–1110.
- KEMÉNY ISTVÁN (2006): Követési távolság. *Élet és Irodalom* 50/4. (2006. 01. 27.) 24.
- KOMÁROMI GABRIELLA (2000): Tutajos „tanulóévei”. *Iskolakultúra* 9. 82–89.
- SÁNTA GÁBOR (2003): *Fekete István. Tanulmányok 1*. Pannónia Könyvek, Pécs.
- SÁNTA GÁBOR (2005): *Fekete István. Tanulmányok 2*. Pannónia Könyvek, Pécs.
- SÁNTA GÁBOR (2014a): *Fekete István. Tanulmányok 4*. Pannónia Könyvek, Pécs.
- SÁNTA GÁBOR (2014b): *Fekete István nyomában. Rendhagyó életrajz*. Móra Könyvkiadó, Budapest.
- SZENTMIHÁLYI SZABÓ PÉTER (1990): *Élet és Irodalom* 34/3. (1990. 01. 19.) 7.
- VÁRNAI JUDIT SZILVIA (2016): Mese, mítosz, misztikum Fekete István állatregényeiben. *Vigilia* 2. 125–134.

Források

- Fekete István: *Öreg utakon*. Lazi Könyvkiadó, Szeged 2005.
- Fekete István: *Ballagó idő*. Móra Kiadó, Budapest 1970.
- Fekete István: *Csend*. Szent Gellért Kiadó és Nyomda, Budapest 2002.

MEMORIES “WRITTEN BY THE HEART” IN ISTVÁN FEKETE’S *CSEND [SILENCE] AND BALLAGÓ IDŐ [AMBLING TIME]*

István Fekete is said to be a poet for young people although the style, humour and symbolism of his novels are for more experienced readers.

The history of literature has forgotten about him but, since the nineties, we have had more and more studies about his life and works. The readers appreciate him today as well – which can be also proved by the sales of his works –; his novels, short stories and the films made from these are still well-known nowadays.

In my writing, I analyse his two autobiographical works written in the last decade of his career. His novel called *Csend [Silence]* is a remarkable reading for people of all age because of its unique style, fluent narration and mystical atmosphere. Another one of his works called *Ballagó idő [Ambling Time]* may not be of so much artistic value but it is also an exciting reading for its handling of childhood memories.

Keywords: remembering, description of nature, representation of mood, childhood, mythic realism

WÁGNER-ZIMA ZITA

*Neveljük olvasókat!*¹

Az olvasóvá nevelés lehetőségei

Tanulmányomban az olvasóvá nevelés lehetőségeit vizsgálom meg egy általam végzett kutatás tükrében. A *Neveljük olvasókat!* Facebook-csoport tagjainak körében végzett felmérésem tapasztalataival kívánom bizonyítani, hogy a családi mesélésnek, meseolvasásnak nagy szerepe van a gyermekek személyiségének fejlődésében, valamint olvasóvá válásában.

Kulcsszavak: mesélés, könyvválasztás, tudatosság, a szülők attitűdje, kedvenc olvasmányok

„Tévedés azt hinni, hogy az olvasóvá nevelés az iskolában vagy az óvodában kezdődik. Aki mese- és beszélgetéshiánnyal érkezik az oviba, abból majdnem bizonyosan nem-olvasó gyerek, nem-olvasó felnőtt lesz. Az olvasóvá nevelés első számú felelőse tehát maga a szülő, aki elsősorban nem azzal segítheti a folyamatot, hogy példát mutat az olvasás és a könyvek szeretetével, tiszteletével, hanem azzal, hogy mesél.” (BOLDIZSÁR 2010: 321.)

Óvodapedagógusként és szülőként egyaránt hiszek abban, hogy a családnak meghatározó szerepe van a gyermekek olvasóvá nevelésében. Megismerve a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár „Az én könyvtáram” című projektjének keretében 3–17 éves gyermekek olvasási és könyvtárhasználati szokásairól készített két országos reprezentatív felmérését (TÓTH 2017, 2019), arra vállalkoztam, hogy óvodáskorú gyermekek szüleinek körében magam is hasonló kutatást végezzek. Vizsgálatomat egy olyan Facebook-csoport tagjai-

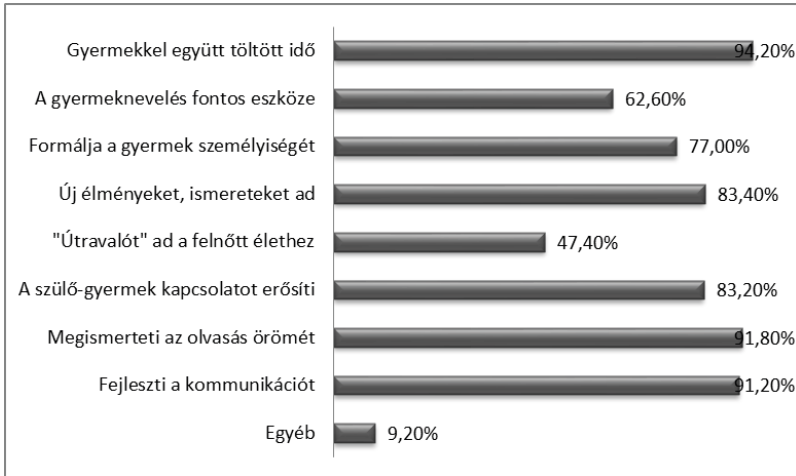
¹ A tanulmány a szerző 2021-ben *A mese szerepe az óvodáskorú gyermek életében* címmel írt szakdolgozatának egyes fejezeteiből szerkesztett írás.

nak körében végeztem, amely már nevében is jelzi a gyermekek olvasóvá nevelése iránti elkötelezettségét. A *Neveljünk olvasókat!* Facebook-csoport óvodás gyermekeket nevelő tagjai olvasási szokásainak, mesélési körülményeinek, meseválasztási szempontjainak megismeréséhez kérdőíves felmérést végeztem. A negyvenhárom, zömében zárt kérdést tartalmazó kérdőívet 2020 márciusában a *Neveljünk olvasókat!* Facebook-csoport alapítója, Czákó Réka osztotta meg a tagokkal. Néhány nap alatt 500 kitöltés érkezett.

A csoport az Égigérő gyermekkönyves blog gyermek- és ifjúsági könyvekkel foglalkozó csoportjaként indult. Két és fél éve hozta létre Czákó Réka, aki több mint 20 éve dolgozik a könyves szakmában. A tagok száma mára már elérte a 27 000 főt. A csoporttagok gyermek- és ifjúsági könyvekről, a környezetükben élő gyermekek és fiatalok olvasóvá neveléséről cserélnek gondolatokat. Szülők, pedagógusok, könyvtárosok, könyves és gyermekirodalommal foglalkozó szakemberek, gyermekirodalom iránt érdeklődők segítségével gyűlnek az oldalra a legjobb gyermek- és ifjúsági könyvek tematikus és korosztályos listái. De nemcsak a jó könyveket találják meg itt a szülők és a pedagógusok, hanem segítséget is kapnak az olvasóvá neveléshez.

A felmérést óvodáskorú gyermekek szüleinek körében végeztem. Az ötszáz válaszadó mesélési szokásaira vonatkozó kérdések közül az első arra vonatkozott, hogy a szülőknek meséltek-e gyermekkorukban. Fontosnak tartottam feltenni ezt a kérdést, mert az utolsó reprezentatív országos felmérés eredményei (TÓTH 2019) is alátámasztották azt a régóta ismert tényt, miszerint a gyerekek szokásainak és értékrendjének formálódásában domináns a szülői minták követése, vagyis a gyermekek olvasóvá válását a szülői, családi minták, valamint a családi szocializáció befolyásolja leginkább. A válaszadók több mint felének (63,6%) meséltek rendszeresen, 27,4%-uknak néha, a fennmaradó 7,4%-uk nem emlékszik, nyolcan válaszolták azt, hogy szüleik sohasem meséltek nekik gyermekkorukban.

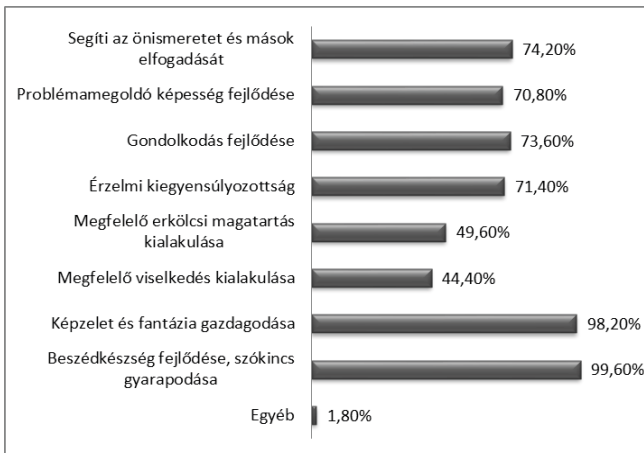
A következő két kérdés arra vonatkozott, hogy a szülők miért tartják fontosnak a mesélést, és mennyire vannak tudatában a rendszeres mesélés pozitív hatásainak. Több válaszlehetőséget is felajánlottam, a legtöbben (471 fő) a gyermekkel együtt töltött időt jelölték meg a mesélés egyik fontos indokaként (1. diagram). Ezt követte minimális elterésekkel az olvasás örömeinek megismertetése és a kommunikáció fejlesztése, majd az új élmények, ismeretek szerzése.

1. diagram: Miért tartja fontosnak a mesélést?

Forrás: saját szerkesztés a kérdőív eredményei alapján

A válaszok alapján a szülőknek a mesék fejlesztő hatásairól is van ismeretük (2. *diagram*). A beszéd-készség fejlődését és a szókincs gyarapodását két szülő kivételével mindenki megjelölte. A képzelet és a fantázia gazdagodását szintén az egyik legfontosabb következménynek tartják. 70 és 75% közé esett az önismeret és mások elfogadásának segítése, a gondolkodás fejlődésének, az érzelmi kiegyensúlyozottságnak és a problémamegoldó képesség fejlődésének megjelölése. Legkisebb arányban a megfelelő erkölcsi magatartás és a viselkedésminták átadását tartják fejleszhetőnek a mesék által.

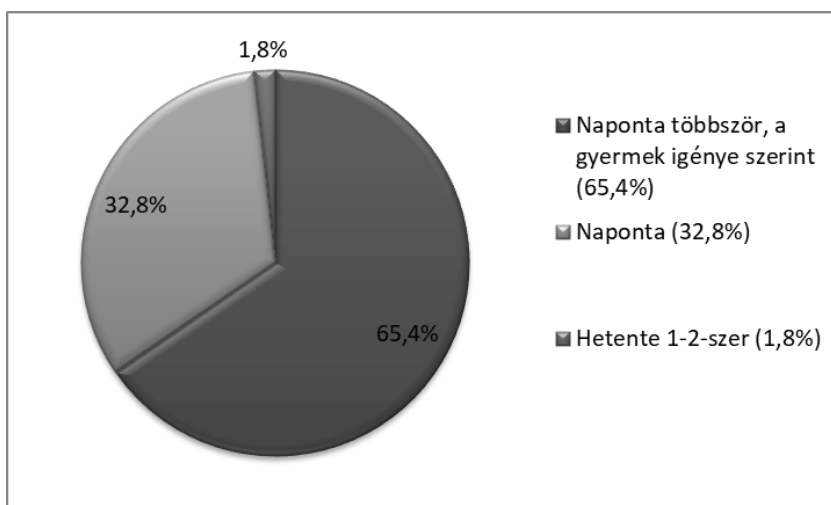

2. diagram: Mit gondol, milyen pozitív hatásai lehetnek, ha minden nap mesél gyermekének?

Forrás: saját szerkesztés a kérdőív eredményei alapján

A családok mesélési szokásainak vizsgálatához a 2017-es országos reprezentatív felmérés (TÓTH 2017) három kérdését vettem át, és öt saját megfogalmazású kérdésre vártam a válaszokat.

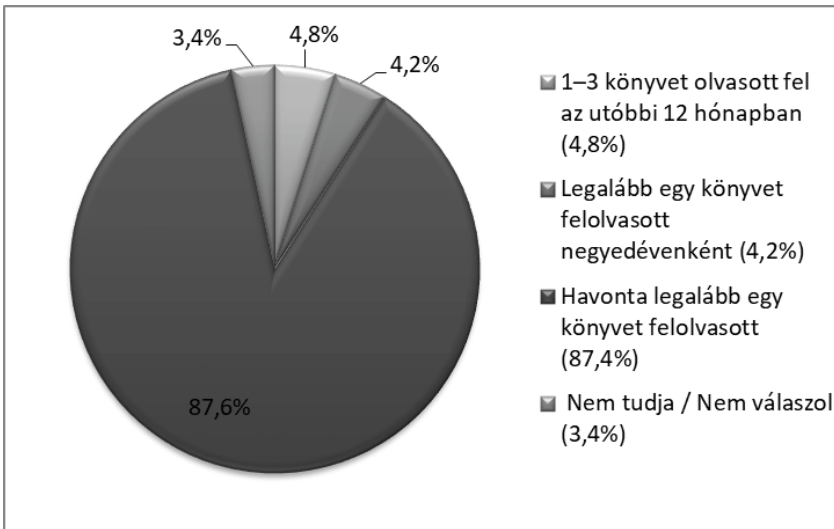
A mesélés gyakoriságát vizsgáló kérdésnél a válaszlehetőségeknél a naponta többszöri opciót is felkínáltam az országos kutatástól eltérően (3. *diagram*). A grafikonból jól látható, hogy ezt a választ jelölték meg legtöbbször (327 fő, 65,4%), a gyermek igényeihez igazítottan, akár naponta többször is mesélnek, illetve olvasnak mesét a gyermeküknek. 164 fő (32,8%) naponta, 9 fő pedig heti egy-két alkalommal mesél. A havonta vagy annál kevesebbszer válaszokat senki sem jelölte be. Az országos vizsgálati eredmények szerint a naponta mesélők a válaszadók 60%-át, a soha nem mesélők 8,2%-át tették ki az óvodás korosztálynál. A válaszközlőknél pozitív irányú torzítással számoltak, mert befolyásoló tényező a megfelelő válasz érzése.

3. diagram: Milyen gyakran mesél gyermekének?

Forrás: saját szerkesztés a kérdőív eredményei alapján

Az olvasásszociológia fontos komponense az olvasás gyakoriságának kérdése, ami az óvodások esetében a szülők felolvasásának gyakoriságát jelenti az elmúlt 12 hónapban (4. *diagram*). A válaszadók közül 438 fő (87,6%) havonta legalább egy könyvet felolvasott gyermekének, és nem volt olyan, aki egyet sem. Az országos eredményekhez képest nagyon pozitív eltérés mutatkozik, mert az ottani adatok szerint 38,2% volt azok aránya, akik egyetlen könyvet sem olvastak fel az elmúlt egy évben, és 23,2% azoké, akik legalább havonta egyet.

4. diagram: Az elmúlt 12 hónapban milyen gyakorisággal olvasott fel könyvet gyermekének?

Forrás: saját szerkesztés a kérdőív eredményei alapján

TÓTH MÁTÉ (2017) a felolvasás, olvasás gyakoriságát a szülők iskolai végzettsége és foglalkozása alapján is megvizsgálta, majd megállapította, hogy a magasabb iskolai végzettség gyakoribb olvasással jár együtt. Vagyis egy felsőfokú iskolai végzettségű szülő gyermekének sokkal nagyobb az esélye az olvasóvá válásra, mint egy alacsony végzettségű gyermekének. Hasonló tendencia érvényesül a szellemi és a fizikai munkát végző szülők gyermekeinek esetében is. Kutatásomban az alacsony végzettséggel rendelkező szülők elemszáma az anya és az apa esetében is olyan alacsony, hogy azokat csak tájékoztató jelleggel jeleníttem meg a táblázatban.

1. táblázat: A szülők iskolai végzettsége és az olvasás gyakorisága

Forrás: saját szerkesztés a kérdőív eredményei alapján

Szülők iskolai végzettsége		Egyet sem olvasott az utóbbi 12 hónapban	1-3 könyvet olvasott az utóbbi 12 hónapban	Legalább egyet negyedévenként	Havonta legalább egy könyvet elolvasott	Nem tudja / nem válaszol	Összesen
Anya	Alapfok	0,0%	50%	0,0%	50%	0,0%	100,0%
	Középfok	0,0%	10,0%	5,0%	80,0%	5,0%	100,0%
	Felsőfok	0,0%	3,4%	4,6%	89,2%	2,9%	100,0%
Apa	Alapfok	0,0%	0,0%	25,0%	50,0%	25,0%	100,0%
	Középfok	0,0%	6,1%	3,3%	86,8%	3,8%	100,0%
	Felsőfok	0,0%	4,0%	4,5%	89,3%	2,2%	100,0%
Összesen		0,0%	4,8%	4,2%	87,6%	3,4%	100,0%

2. táblázat: A szülők foglalkozása és az olvasás gyakorisága

Forrás: saját szerkesztés a kérdőív eredményei alapján

Szülők foglalkozása		Egyet sem olvasott az utóbbi 12 hónapban	1-3 könyvet olvasott az utóbbi 12 hónapban	Legalább egyet negyedévenként	Havonta legalább egy könyvet elolvasott	Nem tudja / nem válaszol	Összesen
Anya	Szellemi	0,0%	3,9%	5,4%	86,8%	3,9%	100%
	Fizikai	0,0%	7,4%	3,7%	85,2%	3,7%	100,0%
	Inaktív	0,0%	4,9%	2,7%	89,7%	2,7%	100,0%
Apa	Szellemi	0,0%	3,6%	4,2%	89,7%	2,4%	100,0%
	Fizikai	0,0%	7,6%	4,6%	82,1%	5,7%	100,0%
	Inaktív	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	100,0%
Összesen		0,0%	4,8%	4,2%	87,6%	3,4%	100,0%

A *Neveljünk olvasókat!* Facebook-csoport tagjainak esetében Tóth Máté felvetése nem igazolódott. A táblázatokból jól látható, hogy sem a szülők iskolai végzettsége, sem foglalkozása nem meghatározó az olvasás gyakorisága szempontjából (1. és 2. táblázat).

A következő kérdésben a meseolvasás helyére és alkalmaira vártam a válaszokat, amit egy gyakorisági skálán lehetett megjelölni (3. táblázat). Az óvodás korosztálynál várható volt, hogy a legkedveltebb időszak a hétköznap este (97%), a hétvége (95%) és a szünidő (80%).

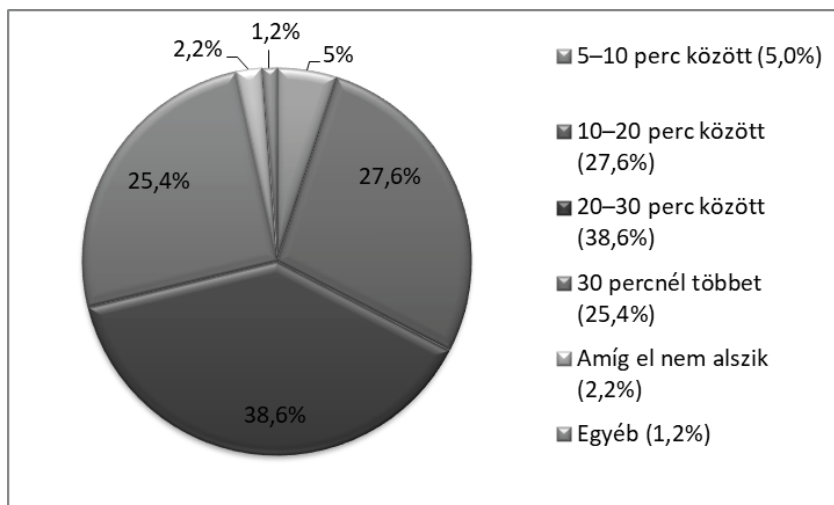
3. táblázat: Az olvasás alkalmai

Forrás: saját szerkesztés a kérdőív eredményei alapján

Hol és mikor szokott könyvet olvasni gyermekének?					
Az olvasás alkalmi (%)	Soha	Néha előfordul	Gyakran előfordul	Nem válaszol	Összesen
Otthon, hétköznap napközben	2,8	35,6	61,2	0,4	100,0
Otthon, hétköznap estként	0,0	2,4	97,0	0,6	100,0
Otthon, hétvégén	0,0	4,8	95,0	0,2	100,0
Könyvtárban	55,6	35,4	6,2	1,0	100,0
Utazás közben	24,8	48,8	25,8	0,6	100,0
Szünidő, nyaralás, üdülés közben	2,2	17,0	80,0	0,8	100,0
Egyéb alkalmakkor	4,2	37,2	51,6	7,0	100,0

Az esti mese a lecsendesedés, a megnyugvás ideje, ilyenkor tudnak a szülők hosszabb időn keresztül teljes figyelmet fordítani gyermekeikre. Az országos jelentéssel szemben gyakori a napközbeni mesélés (61,2%), ami várható eredmény volt, mert a szülők nagy aránya naponta többször, a gyermek igényeinek megfelelően mesél. Úgy vélem, ennek egyik magyarázata az, hogy nagy számban vannak jelen inaktív szülők a kutatásomban. Az egyéb alkalmak is 50% feletti jelölést kaptak, ami öröndetes, hiszen a mesélés a várakozás perceiben akár egy orvosi váróban vagy egy bankban is igazán jó időtöltés. A legkevésbé gyakori azok száma, akik a könyvtárban olvasnak fel mesét (6,2%), erre a korosztályra ez még nem jellemző.

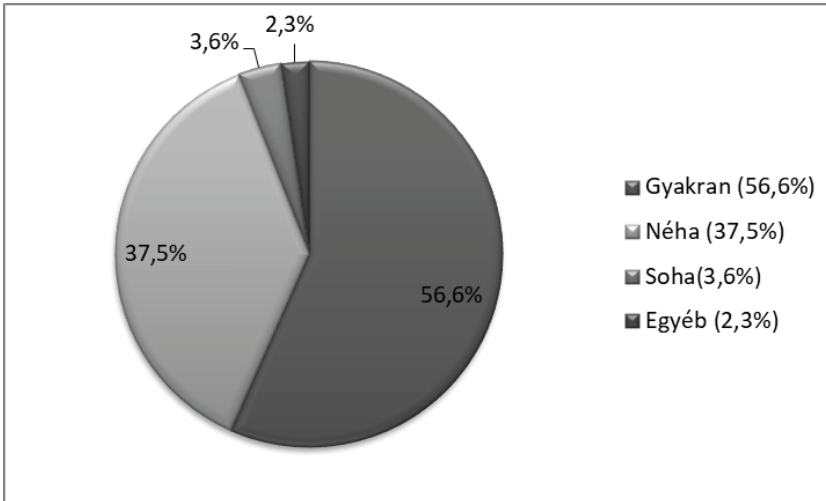
A mesélésre fordított idő kérdésénél a legtöbb válaszadó, 198 fő (38,6%) a 20 és 30 perc közötti választ jelölte meg (5. *diagram*). Kevés eltérés mutatkozik a 10 és 20 perc közötti (138 fő) és a fél óránál is többet (127 fő) mesélők között. A szülők 5%-a (25 fő) jelölte meg az 5 és 10 perc közötti időt, de vannak olyanok is, akik addig mesélnek, amíg el nem alszik a gyermek. Öröndetes, hogy 5 percnél kevesebb időt senki sem fordít a mesélésre.

5. diagram: Alkalmanként mennyi időt tölt meseolvasással?

Forrás: saját szerkesztés a kérdőív eredményei alapján

Régóta ismert tény, de az országos kutatásból ismételten kiderült, hogy többet olvasnak a lányok, mint a fiúk, és nagyobb eséllyel válnak olvasóvá. A gyermekek olvasási szokásait az édesanyák ismerik jobban, ők mesélnek inkább gyermekeiknek. Több külföldi országban kezdeményezések indultak arra, hogy az apákat bevonják a meseolvasásba, mintát adva a fiúknak, evvel növelve olvasóvá válásuk esélyeit. Kíváncsi voltam, hogy kutatásomban az édesapák mennyit mesélnek gyermekeiknek (6. *diagram*).

6. diagram: Az apa szokott mesélni a gyermeknek?

Forrás: saját szerkesztés a kérdőív eredményei alapján

Nagyon kedvező, hogy 283 apa (56,6%) gyakran mesél gyermekének, 37,5% (189 fő) néha és csak 3,6% (18 fő) soha.

Arra a kérdésemre, hogy mi alapján választanak mesét / könyvet, az alábbi válaszokat kaptam (4. táblázat).

4. táblázat: Mennyire jellemzőek Önre az alábbi szempontok, amelyek alapján mesét / könyvet választ?

Forrás: saját szerkesztés a kérdőív eredményei alapján

Meskönyvválasztás szempontja (%)	Jellemző	Kevésbé jellemző	Egyáltalán nem jellemző	Összesen
Amit a gyermeke szeretne	88,6	11,0	0,4	100,0
Amit Ön szeretne	79,2	19,0	1,8	100,0
Az Ön gyermekkorából	47,6	43,8	8,6	100,0

Hallottam már róla	57,6	37,6	4,8	100,0
Terjedelem	17,2	46,6	36,2	100,0
Illusztráció	54,2	37,6	8,2	100,0
Nyelvezet	70,8	25,2	4,0	100,0
Ár	10,2	45,2	44,6	100,0
Gyermekneveléssel kapcsolatos aktuális probléma	42,0	43,6	14,4	100,0
<i>A Neveljünk olvasókat!</i> Facebook-csoportban ajánlották	69,8	26,6	3,6	100,0
Szakember ajánlotta	43,6	40,2	16,2	100,0

A szülők leginkább azt tartják fontosnak, hogy a gyermek mit szeretne (396 fő), de csak kicsivel marad le a saját választásuk. Ebből arra következtettek, hogy a közös döntés felé hajlanak. A szülők gyermekkorából ismert, a hallottam már róla és az illusztráció, közel egyformán fontos. A nyelvezet lényegességét mutatja, hogy a válaszadók több mint 70%-a jelölte be ezt a szempontot jellemzőnek. Közeli azok száma is, akik a választásban a *Neveljünk olvasókat!* Facebook-csoport ajánlását veszik figyelembe. A terjedelem és az ár nem hangsúlyos a választásban.

Az is érdekelt, hogy amióta a szülők a csoport tagjai, az ottani tapasztalatok, ismeretek és ajánlások fényében változtak-e meséléssel kapcsolatos szokásaik (5. táblázat). A legjellemzőbb változás a könyvek vásárlásában mutatkozik, ezt 215-en jelölték meg. Számomra a legnagyobb meglepetést az jelentette, hogy a könyvtári kölcsönzések emelkedését csak 111-en (22,2%) jelölték meg. Jó hír, hogy a válaszadók 18,2%-a többet olvas gyermekének, mióta csoporttag. Mese- és könyvválasztási szempontjainak változását 135 szülő jelezte.

5. táblázat: Meséléssel / meseolvasással kapcsolatos szokások változása

Forrás: saját szerkesztés a kérdőív eredményei alapján

A „Neveljünk olvasókat!” csoport tagjaként változtak-e a meséléssel / meseolvasással kapcsolatos szokásai?				
Meséléssel / meseolvasással kapcsolatos szokások változása (%)	Jellemző	Kevésbé jellemző	Egyáltalán nem jellemző	Összesen
Többet olvas gyermekének	18,2	39,2	42,6	100,0
Több könyvet vásárol	43,0	30,2	26,9	100,0
Több könyvet kölcsönöz könyvtárból	22,2	23,2	54,6	100,0
Olvasói ízlése megváltozott	10,8	44,8	44,4	100,0
Más szempont alapján választ mesét / könyvet	27,0	40,0	33,0	100,0

OLVASÓI ÍZLÉS

Az olvasói ízlésre vonatkozó kérdésekből következtethetők ki, hogy jellemzően milyen típusú könyveket szeretnek a gyerekek, és mit olvasnak fel a szüleik. Erre vonatkozóan három kérdés az országos felmérésben is szerepelt, kettőt magam fogalmaztam meg. Ebben a korosztályban a válaszokat a szülői értékítélet is befolyásolja. Itt visszaulánék, hogy a mesekönyvválasztás szempontjaira vonatkozó kérdésnél a válaszadók egyaránt fontosnak tartották, hogy mit szeretne a gyermek és mit a szülő.

A jelenleg olvasott könyvre vonatkozó kérdésnél nem volt kötelező szerzőt és címet is megadni, de a többség ezt tette. Ahol lehetőségem volt, kiegészítettem a megadott műveket. Nem volt kikötés, hogy csak egy könyv említhető. Saját tapasztalatom szerint egy-egy meseolvasás alkalmával több könyv kerül elő, és ezt bizonyították a kérdőív válaszai is. Külön bontásban készítettem el a jelenleg olvasott könyvekre vonatkozó szerzők és címek említésének listáját. Azokat a meséket, amelyek egy-egy könyvsorozat részei, összevontam. A szülők sem tettek különbséget pl. a Bogyó és Babóca vagy a Rumi-könyvek különböző részei között.

Ezek alapján az aktuális olvasmányok szerző szerinti említések alapján (6. táblázat) a következőképpen alakultak:

6. táblázat: Jelenleg vagy legutóbb olvasott könyv: szerzők

Forrás: saját szerkesztés a kérdőív eredményei alapján

Melyik az a könyv, amit jelenleg olvas gyermekének vagy melyiket olvasta legutóbb (ha most nem olvas)?			
	Szerző	Említés	Az összes megkérdezett százalékában
1.	Berg Judit	80	16,0%
2.	Bartos Erika	78	15,6%
3.	Vadadi Adrienn	23	4,6%
4.	Marék Veronika	19	3,8%
5.	Swen Nordquist	16	3,2%
	Kiss Judit Ágnes	16	3,2%
	Vlagyimir Szutyjev	16	3,2%
	Liane Schneider	16	3,2%
6.	Bálint Ágnes	14	2,8%
7.	Tony Wolf	11	2,2%
	M. Kácsor Zoltán	11	2,2%
	Beck Andrea	11	2,2%
8.	Julia Donaldson – Alex Scheffler	10	2,0%
	Csukás István	10	2,0%
9.	Dániel András	9	1,8%
10.	Fésűs Éva	8	1,6%
	Vázsonyi Endre	8	1,6%

A címek szerinti említések sorrendje (7. táblázat) a következő:

7. táblázat: Jelenleg vagy legutóbb olvasott könyv: címek

Forrás: saját szerkesztés a kérdőív eredményei alapján

	Cím	Említés	Az összes megkérdezettek százalékában
1.	Bogyó és Babóca	36	7,2%
2.	Rumini	30	6,0%
3.	Lengemesék	26	5,2%
4.	Népmesék	25	5,0%
5.	Ovis mesék	18	3,6%
6.	Pettson és Findusz	16	3,2%
	Barátnóm, Bori	16	3,2%
	Anna, Peti, Gergő	16	3,2%
	Vidám mesék	16	3,2%
7.	Babaróka	14	2,8%
	Brúnó meséi	14	2,8%
8.	Boribon	11	2,2%
	Zabaszauruszok	11	2,2%
	Mesél az erdő	11	2,2%
9.	A titoktündér	10	2,0%
10.	Kuflik	9	1,8%
11.	Az ezüst hegedű	8	1,6%
	Rémusz bácsi meséi	8	1,6%
12.	Kippkopp	7	1,4%
	Süsü, a sárkány	7	1,4%
	Panka és Csiribí	7	1,4%

A Neveljünk olvasókat! Facebook-csoport tagjainak óvodás gyermekeinél Berg Judit és Bartos Erika a jelenleg legtöbbet olvasott szerző. A 3-4 éveseknél túlsúlyban vannak Bartos Erika művei, a címlistában szereplő *Bogyó és Babóca*, valamint *Anna, Peti, Gergő*,

és *Brúnó meséi* köteteivel. A *Bogyó és Babóca* rajzfilmes változata, a hozzá kapcsolódó játékok továbbfokozzák ismertségét. A gyerekek könnyen azonosulnak az egyszerű, befogadható történetek hőseivel. A válaszadók Berg Judittól *Maszat és Sári történeteit*, a *Hisztimeséket*, a *Panka és Csiribí*-sorozatot említették. A nagycsoportosoknál már egyértelmű Berg Judit előnye a *Lengemesék* és *Rumini kapitány* lebilincselő, izgalmas kalandjaival. Az író nő könyvei a kétévestől a kamaszokig minden korosztályt megszólítanak. Vadadi Adrienn óvodapedagógusi tapasztalataival megírt ovis történeteiben a legkisebbek és az iskolába készülők is megtalálják a nekik szólót. Marék Veronika, Bálint Ágnes és Csukás István meséi már a szülők gyermekkorából ismertek, de Boribonnak és Kippkoppnak, Mazsolának és Frakknak, Süsünek és Mirr-Murnnak ma is töretlen a sikere. A klasszikusok közül Tony Wolf és Vlagyimir Szutyjev állatmeséit is szívesen olvassák. A kedves állatszereplők történeteinek keresztül indirekt iránymutatást találnak felmerülő problémáikra. A külföldi kortárs írók közül Swen Nordqvist Pettson és Findusz sorozata, egy kismacska és öreg gazdája humoros történeteivel és a szerző saját részletgazdag illusztrációival kerültek be a listába. Julia Donaldson legkisebbeknek szóló könyvei közül *Bot Benőt* és *A madárijesztők esküvőjét* említették többször. Liane Schneider Boriról szóló meséiből rajzfilmes feldolgozás is készült, ami hozzájárul népszerűségéhez. A magyar kortárs írók közül a nagyobb óvodások kedvence M. Kácsor Zoltán *Zabaszauruszok* meseregény-sorozata. A kötetek két dinoszaurusz és az egyikük szájában élő pimasz keselyű barátságáról, izgalmas, mulatságos történeteiről szólnak, amit a felnőttek éppúgy élvezhetnek, mint a gyerekek. Beck Andrea könyve, *A titoktündér* a pozitív gondolkodást, az önbizalmat segíti. Kiss Judit Ágnes *Babaróka meséi* a gyermekek leghétköznapibb történeteiről és érzelmeiről szólnak, a szülő-gyermek mindennapokról, míg Dániel András kuflijait lehet szeretni vagy nem szeretni, de minden olyan családban, ahol mesélnek, ismerik. Nagyon örültem Fésűs Éva és Vázsonyi Endre kedvelésének. Az *ezüst hegedű* című könyvben található mesék az óvodásokhoz és a kisiskolásokhoz is szólnak, hőseik a gyermekeknek kedves állatok. Az író nő tanulságos történetei észrevétlenül nevelnek, a végén a rossz megbűnhődik, a jó elnyeri jutalmát. *Rémusz bácsi meséi* pedig igazi klasszikus, örök érvényű történetek. Sokan olvasnak népmeséket, amiket összevontan jelenítettem meg a listában. Többen említették Boldizsár Ildikó, Bajzáth Mária válogatásait, Zalka Csenge Virág és Benedek Elek népmese-feldolgozásait.

A verses kötetek is kedveltek a csoportban. Varró Dániel, Lackfi János, Tóth Krisztina kortárs meséi mellett verseik is olvasottak. A szülők gyerekkorából jól ismert Gazdag Erzsébet verseit többen említették. Az ismeretterjesztő kötetek sem tudtak megjeleníteni a fenti listákban, de összességében nagyon kedveltek a böngészők és a Babilon Kiadó *MI MICSODA*, valamint a Scholar Kiadó *Mit? Miért? Hogyan?* sorozatainak kötetei.

Meglepetés ért az aktuálisan olvasott könyvekkel kapcsolatosan abban a tekintetben, hogy hány éves gyermeknek olvassák. Előfordult, hogy egy hatéves gyermeknek *Boribont* vagy *Anna, Peti, Gergő*t olvastak fel, de én nagyobb problémának tartom, amikor a szülők előreszaladnak az életkorilag ajánlott művekkel. Többen olvastak négyéves gyermeknek *Ruiminit*, *Lengemeséket*, de előfordult, hogy a hatévesnek *Az ickabog* című könyvet J. K. Rowlingtól. Természetesen a szülő ismeri legjobban gyermekét, és neki kell megtalálnia a gyermek igényeinek leginkább megfelelő könyvet. Ő tudja, mi érdekli, milyen kérdések foglalkoztatják, milyen nehézségekkel küzd az óvodában vagy otthon, mi kelt benne szorongást, milyen hosszúságú mese köti le a figyelmét, és milyen szöveget ért meg. Úgy gondolom, attól, hogy egy gyermek végighallgatja az idősebb korosztálynak szóló mesét, még nem lesz neki való. Az igazi mondanivalóját még nem érti meg. Fontosnak tartom a gyermek aktuális életéhez kapcsolódó történeteket. Véleményem szerint a *Lengemesék*ben klasszikusan nagycsoportos, kisiskolás problémák jelennek meg, mint a csúfolódás, kirekesztés, környezettudatosság, de szóba kerül egy apa elvesztése is. Ha a gyermek számára túl korán olvassuk ezeket a történeteket, nem akkor jelennek meg számára, amikor az adott élethelyzete megkívánná, a mese nem tudja kifejteni hatását.

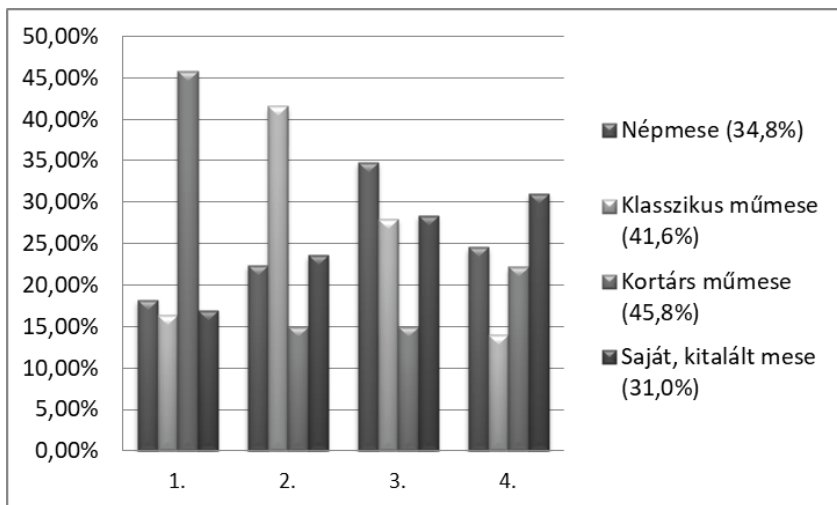
A következő kérdés, ami a könyvek témájára vonatkozott (*7. diagram*), szerepelt az országos kutatásban is, de a válaszlehetőségekből csak azokat emeltem be saját felmérésemben, amelyek az óvodás korosztály szempontjából relevánsak. Az alábbi diagram egyértelműen megmutatja, hogy a mesék, meseregények a legkedveltebbek, hasonlóan az országos tapasztalatokhoz. A versek, gyermekversek és a képeskönyvek, lapozók népszerűsége is a közvélemény-kutatás eredményeihez közeli. A legnagyobb eltérés a tudományos, ismeretterjesztő művek kedvelésében mutatkozott. Az országos 2,1%-kal szemben jelen esetben 58,4% szereti az ilyen témájú könyveket.

7. diagram: Milyen témájú könyveket olvasnak a gyermekkel?

Forrás: saját szerkesztés a kérdőív eredményei alapján

Saját kérdésként került be kutatásomba a következő: „Melyik mesét részesíti előnyben?” Itt azt kértem a válaszadóktól, hogy kedvelési sorrendet állítsanak fel (8. diagram).

8. diagram: Melyik mesét részesíti előnyben?

Forrás: saját szerkesztés a kérdőív eredményei alapján

A kortárs műmesét tették legtöbbször az első helyre. A klasszikus műmese végzett a második helyen, ezt követte a népmese és végül a saját, kitalált mese. Ezt megerősítik a fentebb részletezett aktuális és kedvenc olvasmányokra adott válaszok.

Kutatásom során arra is megkértem a válaszadókat, fogalmazzák meg, mit jelent számukra a mesélés. 448 különböző válasz érkezett, mindegyiket elolvasva általánosságban elmondható, hogy az együtt töltött, tartalmas időt jelenti a családoknak, mindennapjaik elengedhetetlen részét, az összebújás, a megnyugvás perceit, de van, aki csak egyszerűen ezt írta: létszükséglet! Néhány tanulságos válasz:

„Az életünk természetes része, nem telik el nap könyvek forgatása nélkül. A játékokkal egy szinten állnak a könyvek.” (kérdőívet kitöltő személy)

„Szerintem: a mesé(k)ben minden benne van, ami fontos lehet a gyerekeknek, és nekünk. Örülök, hogy a gyerekem várja a közös meséléseket, hogy a könyv izgalmas ajándék számára, ahogyan az együtt lapozgatós esték, napok is. Jó érzéssel tölt el, hogy ő is mesél nekünk, alkalomadtán az óvó társainak, vagy éppen a babáinak. Boldogság.” (kérdőívet kitöltő személy)

„Megteremt a nyugalmat, rendszert visz az életünkbe, egy olyan biztos pont, ami mindig elérhető. Lehetőséget ad közben kérdezni, megismerni egymást, beszélgetéseket indít. Formálja a személyiségünket, és ha esik, ha fúj, ez mindig ottvan.” (kérdőívet kitöltő személy)

ÖSSZEGZÉS

A vizsgálati eredmények megmutatták, hogy a *Neveljünk olvasókat!* csoportban a szülők mesélési / meseolvasási szokásai nem iskolai végzettség és foglalkozás függvényei. A megkérdezettek úgy vélekedtek, hogy a gyermek életében fontos, hogy jelen legyen a mese, a mesélés, tudatában vannak annak fejlesztő tulajdonságaival, és ismerik pozitív hatásait. Napi rendszerességgel mesélnek gyermekeiknek, nagyobb arányban naponta többször is, a gyermek igényei szerint. Az apák többsége is gyakori mesélő.

Az óvodás korosztály olvasói ízlése eltér az országos átlagétól. Az olvasói ízlés ebben a korosztályban nemcsak a gyermeki kedvelést mutatja meg, hanem egy bizonyos szülői értékítéletet is. Bartos Erika népszerűsége megkérdőjelezhetetlen az óvodás gyermekek körében, akárcsak Berg Judité. A kortárs írók közül legszívesebben Vadadi Adrienn,

Julia Donaldson, Swen Nordquist, Dániel András, Liane Schneider, Kiss Judit Ágnes, M. Kácsor Zoltán és Beck Andrea történeteit olvassák. A klasszikusok közül, akiket már a szülők is ismertek és szerettek, Csukás István, Vlagyimir Szutyjev, Tony Wolf, Bálint Ágnes, Fésűs Éva és Vázsonyi Endre szerepeltek a válaszokban. A könyvek témáját tekintve a legnagyobb különbség az országos adatokhoz képest az ismeretterjesztő könyvek kedvelésében mutatkozott. A csoportban a kortárs meséket szeretik legjobban, de a népmesék is előkelő helyen szerepeltek a kedvelések között, ami örömteli. A szülők választásaikban figyelembe veszik az életkori ajánlást, a tartalmat, a nyelvezetet, az illusztrációt, a közvetíteni szánt mondanivalót, és nem utolsó szempontként a gyermek érdeklődését.

A vizsgálat eredményei alapján megállapítható, hogy a *Neveljünk olvasókat!* Facebook-csoport a szülőknek egy olyan pozitív szegmense, akik tudatában vannak a mesélés fontosságának, tesznek azért, hogy gyermeküket olvasóvá neveljék. Mindennapjaik természetes része a mese, a könyv. Fontos számukra a szülői példamutatás, hogy gyermekük lássa a szüleit olvasni, azt, hogy óvatosan, tisztelettel és szeretettel veszik kézbe a könyveket, hogy könyvet ajándékoznak és kapnak ajándékba. A legfontosabb pedig az, hogy mesélnek, felolvasnak nekik.

IRODALOM

BOLDIZSÁR ILDIKÓ (2010): *Meseterápia*. Magvető Kiadó, Budapest.

CZAKÓ RÉKA (2021): Égigérő. <https://egigero.hu> (Utolsó megtekintés: 2021. május 7.)

TÓTH MÁTÉ (2017): *A 3-17 éves korosztály olvasási szokásai, egy országos reprezentatív felmérés eredményei*.

<http://www.azenkonyvtaram.hu/documents/11543/23159/FSZEK+-+kozvelemenyku-tatas+-+3-17+evesek.pdf/0e3221ce-a95e-43ac-b95b-6ec78cc547cb> (Utolsó megtekintés: 2021. április 20.)

TÓTH MÁTÉ (2019): *A 3-18 év közötti lakosság olvasási és könyvtárhasználati szokási 2019-ben*.

http://www.azenkonyvtaram.hu/documents/11543/49234/Toth_Mate_gyerek_olvasas_konyvtarhasznalat.pdf/18596353-e1fa-4740-9a91-8ca797306668 (Utolsó megtekintés: 2021. április 20.)

LET US EDUCATE READERS! The Possibilities of Educating Readers

In my study, I examine the possibilities of educating readers in the light of my own research. Using the findings of my survey among the members of a Facebook group called *Let us Educate Readers!*, I want to prove that family storytelling plays a big role in the development of children's personalities and in their becoming readers.

Keywords: storytelling, book selection, awareness, parental attitudes, favorite readings

SALLAI ÉVA

Gondolatok Erdélyi Zsuzsanna példaadó munkássága kapcsán

„Az élet örök búcsúzás. Ó bár csak tudnánk távozáskor
fényt hagyni,
mint a Messiás...”
(Mécs László)

„Mindannyian a Mester [ek] tanítványai vagyunk” – vallom Kodály Zoltánné Péczely Sarolta véleményét kicsit módosítva, hiszen a Kaposvári Táncsics Mihály Gimnáziumban töltött négy tanév meghatározó volt egész életemre. Tanárainknak talán nem is a tárgyi tudás átadása volt a legfontosabb, hanem az, hogy emberségre, az egymásra való odafigyelésre, az értékek tiszteletére és őrzésére is megtanítsanak, miközben felfedezik és felfedeztetik velünk a bennünk rejlő tehetséget. A gimnáziumi érettségit követően tanulmányaimat a Pécsi Tanárképző Főiskola magyar–oroszc szakán folytattam, ahol a „Bevezetés a műelemzésbe” tantárgyat dr. Péczely László irodalomtörténész tanította számunkra. Tudtuk, hogy a tanár úr jól ismeri Kodály Zoltánt, korábban maga is volt kórusvezető, és a lányát, Péczely Saroltát vette feleségül Kodály Zoltán az első felesége halálát követően. A zene, az irodalom, a kultúra, a tudomány szeretete, az értékek őrzése összefonódott az életünkben a főiskolán, hiszen a hetvenes években Pécsen élénk kulturális élet zajlott, amelyben diákként részt vehettünk – elég talán a Pécsi Balettet, az első Filmszemléket vagy a kórusbemutatókat említenem.

Erdélyi Zsuzsannát azonban csak jóval később, Budapesten ismerhettem meg, bár kaposváriként már a megjelenését követően elolvashattam a *Somogyi Almanach*ban 1974-ben megjelent csodálatos archaikus imákat, amelyek óriási élményt jelentettek számomra és egész nemzedékem számára. Ezért volt különösen nagy ajándéka a Sorsnak, hogy a Magyar Katolikus Rádió vezetősége bizalmának és bátorításának kö-

szönhetően, az ún. „kockás füzet” megjelenését követően¹ a *Délutáni találkozás* című műsorba interjút készíthettem Erdélyi Zsuzsannával gyűjtéseiről, munkamódszeréről, Lajtha László iránti szeretetéről. Az első interjúmat aztán több követte, de egy év is eltelt, amire kiértem, hogy az otthonában fogadott, ahol az interjúk előtt vagy azt követően sokat beszélgettünk a diákkorunkról, tanárainkról, a zenéről, a művészetéről. Csodáltam Zsuzsanna bizakodását, hitét, óriási szakmai tudását, munkabírását, fiatalos lelkesedését, precizitását, szerénységét.

Nagy öröm volt látni, hallani Őt a „századokon át paptalanúl...” című, Várhelyi Ilonával közösen összeállított kötet² megjelenését követően tartott könyvbemutatón. Ez a hatalmas munka Erdélyi Zsuzsanna olyan hagyatéka az utókornak, amellyel mindmáig segíti a fiatal kutatók munkáját. Ez a különös könyv bemutatja az archaikus népi imádságyűjtés társadalmi fogadtatását, tartalmazza az összegyűjtött leveleket, dokumentumokat, az archaikus imádságok költői visszhangját, a témával kapcsolatban megjelent valamennyi sajtóanyagot, a szövegyűjtemény bibliográfiáját, a szövegyűjteményben szereplő írások szerzőinek betűrendes mutatóját. Igazi kincs valamennyi olvasója számára!

Erdélyi Zsuzsanna születésének 100. évfordulójáról megemlékezve szeretném felidézni életútját, gondolatait, beszédstílusát, a Magyar Katolikus Rádió *Délutáni találkozás* című műsoraiban 2010-től elhangzott, vele készült interjúim néhány részletével.

„Lajtháékkal ugyanabban a Váci utcai házban laktunk, ők a második, mi az első emeleten. Ma is itt élek. Lajtha László korábban a Nemzeti Zenede igazgatója volt, a Rádióban zenei osztályvezető, a Néprajzi Múzeumban a népzenei osztály vezetője, majd igazgatója, de ezekből kitették, mert nem írta alá azt a főrmedvényt, amelyen Mindszentyt elítélték. A kormányzat minden vezető állásban lévő embertől megkívánta, hogy azonosuljon a kormány véleményével, s ítélje el, de Lajtha a Mindszenty-per ellen volt. Tizennégy évig nem kapott aztán útlevelet, mi jelentettük neki a családot. A fiai kinn voltak, megnősültek, unokák születtek, közel s távol csak mi, a fogadott gyerekeik voltunk. Engem egyébként zabigyereknek, »Zabikámnak« hívott a felesége, Rózsi néni, mert a két fia közé születhettem volna... Állandóan üzentek neki, hívták Franciaországba a saját műveinek a bemutatására, díjátadásokra, de innét nem engedték ki. A Rákosi-korszakban embereket tettek így tönkre...

¹ ERDÉLYI ZSUSZANNA: *A kockás füzet – Úttalan utakon Lajtha Lászlóval*. Hagyományok Háza, Budapest 2010.

² ERDÉLYI ZSUSZANNA – VÁRHELYI ILONA: „...századokon át paptalanúl...” – *Az archaikus népi imádságműfaj fogadtatástörténete*. Szent István Társulat, Budapest 2011.

Lajthának két munkatársa volt a szűk gyűjtőstáiban, az egyik Tóth Margit, aki zenetudós volt, zongorát végzett, kiváló zongoraművész lett volna, ha másként alakul a pályája. Aztán Kodálynál elvégezte a népzene tudomány szakot, így lett Lajthának ún. zenei aszisztense. Én lettem a szöveges, mert mindent, amit hallottam, azt le kellett írni. Nem volt olyan egyszerű a rögzítés, mint ma, hogy beállítom és kész, minden megy a gépbe, hanem minden ment az én füzetembe, és írtam, írtam, írtam, estére már görcsbe volt a csuklóm. Tehát írtam a szociológiai adatokat, a háttérreljzot, hogy mesélt az öregasszony vagy a férfi, írtam a szövegeket, szóval mindent, ami rögzítésre kíváncskozott. Az otthoni munkáim közé tartozott a katalóguskészítés és a szövegeknek a történelmi kutatása, tehát a háttérkutatás, egészen a 16–17. századig. Sok éneket gyűjtöttünk, virrasztóénekekkel kezdtünk, meg is jelent a »Sopron megyei virrasztóénekek«....

1968-ban találtam rá a Babos Jánosné Ruzics Rozália nevű, 98 éves öregasszonyra, Nagyberényben, aki számomra kinyitotta ezt az ismeretlen szellemi földrészt – egyébként Pais Dezső megjelölése, ő határozta meg így. Addig nem nagyon tudtak róla. Voltak előzmények, néhány kutató rátalált, de olyan csekély számban jött számukra elő, hogy abból nem tudtak műfajt alakítani. A műfaj alakításához kell megfelelő szövegállomány, hogy a tartalmi, a stílári, a formai jellemzőit meg lehessen határozni. Nekem mikor már bejött öt- vagy hatszáz szöveg, akkor tudtam műfaji szempontból megközelíteni, melyek a jellemző tartalmi, formai, stílári jegyei, szóval mindaz, ami alapján műfajjává lehet egy szöveghagyományt minősíteni.

...Nem azt mondom, hogy én voltam az első számú közellenség, de úgy hívtak, a klerikális reakció híve és megjelenítője, mert a Mária-kultuszt terjesztem... Én azt mondom, hogy a kollektív memória, a népi emlékezet a múlt irodalmi valóságából sokszor többet, sokszor csak egyedül őrizte meg azt, amit az irodalom betűkultúrája nem őrzött meg. Nem őrzött meg, mert volt tatár, volt török, voltak szabadságharcok, vallásháborúk, egy elnyomoritott, értékeket vesztett, elpusztított ország voltunk. A nagy könyvtárak elégték, akár a főúri, akár a főpapi könyvtárak, ami maradt a középkorból, az pedig kevés. 51 kódexünk van, aztán volt szerencsém! Pedig hatalmas, gazdag irodalmunk volt, hogy milyen, azt pontosan ezek a szövegek mutatják. Ez nemcsak magyar hagyomány, hanem európai gyökerű, általános hagyomány. Nálunk is élt, sőt nagyon szép változataiban élt. S egy-egy öregasszony olyan, mint a kódexlapok. Csak a kódexeket forgatni kellett, őket pedig meg

kell szólítani, és az emlékezetükből kiásni mindazt, amit a kódexekből elolvastunk. De hát kevés kódex maradt, tehát a forrásanyag kevés, ők viszont öntik magukból ezeket a régi szövegeket. Azért tudják, mert »öreganyám kikövetelte tőlünk, mi is kiköveteljük az unokáktól«. Ez az »öreganyám kikövetelte« állapot érvényesült századokon át. Így volt a Babos néni is, ő ugyan nem az öreganyjától tanulta, hanem az édesanyjától, de az édesanyja nyilván az ő anyjától. A középkor szent költészetét a nép átmentette, de imádság formájában. Így élt tovább. És azért imádság formában és imádságként élt a népi gyakorlatban, mert benne van a Krisztus Urunk szenvedési, meg a Szűzanya keservi...

Hát persze, hogy imádság! Olyan erőt tulajdonítottak neki, amely az imádságszférában tartotta, mind a tudatban, mind pedig intellektuális szinten. Ismerték jól a Bibliát, nagyon sok fájdalmas éneket tudtak régen a régiek, a régi öregasszonyok. Mert akkor a vallás éltető elem volt, sőt olyan is volt, hogy mondták nekem, ezek a szép imádságok tartották bennünk a lelket, ezek nélkül már nem is lennénk. Aztán rámutattak Krisztus keresztjére, hogy ez, ez tartotta fenn a lelket. Szóval a kereszt, a fájdalom, a krisztusi halál megjelenítése, és Mária anyai fájdalmának a földidézése. Ez pedig azért érdekes, mert ebben az egész szöveghalmazban van egy ilyen, minek nevezem, pszichológiai lehetőség, mégpedig a behelyettesítés, a kivetítés mechanizmusa. Amikor ezek az asszonyok, mert nem csak az öregek, elmondták ezeket az imákat, gyakran sírva, egy pszichikai, lelki történés ment végbe, mert amikor földidéztek, elsírták, sokszor végig sírva mondták, igazában saját magukat vetítették ki. Kivetítették a bennük rejlő érzelmeket, fájdalmat, szomorúságot, és utána mindig azt mondták, ezt jól elmondtam, most már megnyugszom. Tehát az ima elmondása belső nyugalmat hozott, mert igazában a szövegeket szakralizálták azzal, hogy Krisztust és Máriát idézték fel és róluk beszéltek.”

Erdélyi Zsuzsanna munkásságával örök értéket teremtett, példát mutatott egész életében, és közöttünk van, példát mutat számunkra ma is. Haláláig azt vallotta: „Ránk, az írástudókra maradt a megtartás és a továbbadás felelőssége, hogy a távoli korok spirituális bősége enyhíthesse a ma és a jövő emberének lelki ínségét, és megmutathassa a magyar szellemi élet múltbéli sokarcúságát, európai összefüggéseit.”

Nagy Gáspár költő „imahalló” Zsuzsannának nevezte, szép versében így emlékezett róla:

Ment Valaki Hegyen át...

*Égiektől áldassék,
földiektől dicsértessék,
Erdélyi Zsuzsanna!*

*Ment Valaki Hegyen át
S Lejtő alján erdőbe*

*Meglátta ott Máriát
Mikor a Nap kelőbe'*

*Kicsi asszony Magzatját
Vérharmatba füröszte*

*Fehér virág koszorút
Szép fejére illeszté*

*Nem látja még Golgotás
Kínjaiban senki más*

*Csak az aki küldötte:
Szezin ügyünk segille*

*Imahalló Zsuzsanna
Máriának követe*

*Boldogasszony fohászat
Hazánkra hogy tericcse*

*Mert megfogyunk pusztulunk
Bűneinkért elmulunk*

*Ha nem segél Mária
Kérésire Szentfia*

*Imát mondtam s meghallá
Havat küld a Hegy alá*

*Fehér áldást miértünk:
Új évezredbe léptünk!³*

³ <http://nagygaspar.hu/honlap/versek/ment-valaki-hegyen-at> (Utolsó megtekintés: 2021. november 20.)

ZÓKA KATALIN

Világteremtés és világmegértés a papírszínház eszközeivel

Papírszínház Szakmai Nap

az Apor Vilmos Katolikus Főiskolán 2021. május 14-én

A szakmai nap online valósult meg a járványhelyzet miatt. A délelőtti szakasz felvételen, a délutáni kerekasztal-beszélgetés pedig élőben volt követhető a regisztráltaknak.

A program keretét dr. Gloviczki Zoltán rektori köszöntője, zárását pedig az Arany-számár Színház *Szamarabb a számárnál* bemutatója adta. Rektor úr köszöntőjében kiemelte, hogy a papírra vetett színdarab, történet papírszínházi formában is „megálmodható”. Ezt a kreatív megelevenítő technikát járta körbe a szakmai nap a különböző sikeres megvalósulási formák bemutatásával, végül a tapasztalatokból is leszűrhető szakmai érvek összegyűjtésével.

Ráhangelő vásári komédia indította a szakmai napot. Hodossy Vivien, az AVKF végzős tanító szakos hallgatója által bemutatott *Gulyás Miska és Káposzta Sára szomorú históriája* hiteles történeti előzményként illusztrálta a műfaj magyarországi eredetét, előzményeit. Vivien a „képmutogatáshoz” kötődő rigmussal teremtette meg a vásári szituációt, keltette fel a hallgatóság érdeklődését:

„Mostam minden ember ide hallgass! Mindenkinek fogd be szád letyen. És hallgassatok, hogy ez az érzékeny historia milyen szip megyen.”

A tragikus szerelmi parabolát tíz képbe sűrítő, a cselekményt lineárisan ábrázoló, képregényszerű tabló segítségével adta elő. A cselekmény követéséhez, az előadás kezdetén még kissé fenyegetően lendülő, majd megszelídülő pálcát használta, ami úgy vezette a hallgatóság figyelmét, ahogy a „képmutogatás” akarta terelni a nézők gondolkodását a csattanóként megfogalmazott tanulság felé.

Székely Andrea szakmódszertant oktató művésztanár, bábszínházi rendező mondta el, hogyan kötődik a főiskola képzési struktúrájába, innovatív szemléletmódjába a papírszínház alkalmazása. A főiskola graduális és posztgraduális képzéseinek évtizedek óta integráns része a drámapedagógia, a bábművészet, a bábjáték pedagógiája. Székely Andrea rámutatott arra, hogyan simul össze a papírszínházban az európai, a magyar vásári játék és a japán kamishibai fakeretben alkalmazott utcai képmutogató játék hagyománya. A japán kamishibai Európában az iskolákban, a könyvtárakban talált otthonra, valamint a bábszínházakban is kísérleteztek meghonosításával. A műfaj Magyarországon a Csimota Kiadó révén vált ismertté. A kiadó közel száz, különböző korosztályok számára készült kiadvánnyal népszerűsíti a műfajt.

Fekete Anetta, a kecskeméti Szórákaténusz Játékmúzeum és Műhely színháztörténésze és muzeológusa a papírszínház típusairól, a magyar múzeumokban megtalálható változatairól mesélt. A 18. században Németországban a polgárság körében családi, felnőttek és gyerekek számára is, szórakozás volt a papírszínházzal való közös játék. Akkoriban ismert színműveket, operákat, meséket dolgoztak fel, dramatizáltak gyakran élő zenei kísérettel együtt, fényeffektekkel is színesítették az előadást. A polgári illúziószínház színpadtechnikáját dolgozták át kicsinyített formában, mivel a kukucskáló színpad scenikai megoldásait fából és papírból könnyen lehetett átültetni. A korszak technikai adottságai (rézmetszet, litográfia) már lehetővé tették a papírszínházi képek sokszorosítását is. Ez a technika teremtette meg a 19. századra a papírszínházak kereskedelmi forgalomba kerülését. A színpadi keretben felülről és oldalról is mozgatható figurákat alkalmaztak. A 19. században már gyerekfolyóiratok is adtak ki papírból összeállítható papírszínházmintákat, melyeket a gyerekek maguk készíthettek el. Több készlet is kapható volt egészen nagy szériaszámban. A kulisszaszínházak mellett a kínai eredetű árnykszínházak is népszerűek voltak. Az árnykszínház karaktereit mozgatható részletekkel, egyszerű mozdulatokkal jelenítették meg.

A téma diakrón megközelítése után Bartha Katalin bábművész, bábszínész mutatta be, hogyan alkalmazható ma is ez a régi technika. A papírszínházat századfordulós tematikájú utazó játszóházában használja, mivel a módszer autentikusan jeleníti meg a kor sajátosságait. Konceptióját *A rút kiskacsa* meséjéhez készített eszközökkel illusztrálta. A készülő előadást Orosz Klaudia tervezte és Szívós Károly rendezte. Annyiban tértek el a hagyományos kidolgozástól, hogy egyrészt a dobozt tartósabb anyagból, fából, nem papírból készítették el, hogy bírja a szállítást, másrészt felnagyították, hogy tá-

volabbról is jól látható legyen, hiszen előadásait már nem „csak” családi körülmények között játsszák. A színház konstrukciója, tematikája, jellege viszont teljesen követi a papírszínház megismert kialakítását. Érdekes volt végigkövetni a tervezés és kivitelezés folyamatát látva a technikai megoldások dilemmáit.

Csányi Dóra, a Csimota Kiadó főszerkesztője felelevenítette a műfajjal való találkozás folyamatát. A kiadó 2008-ban kezdett el foglalkozni a papírszínházzal egy gyógypedagógus megkeresésére, aki kétségbeesetten próbált interaktív mesekönyvet találni a figyelemzavaros tanulókkal való speciális kommunikációhoz. Így születtek meg 2009-ben az első papírszínházi történetek. Papír helyett a tartósság érdekében egy üreges hátú, egyik oldalról nyitott fadoboz adja a színházi keretet, melyhez egy külön tokban találhatóak a nagyméretű lapokon a meseképek. Csányi Dóra előadásának a módszer jelentőségét megragadó kérdése az volt, hogy miben különbözik a papírszínház mesélési technikája a mesekönyvből való felolvasástól. A mesélő a lapok hátulján található meseszöveget olvassa fel úgy, hogy közben egy lekicsinyített, fekete-fehér nézőképen követheti, amit a nézők látnak. Komoly jelentőséggel bír a vonása a papírszínháznak, hogy a mesélő a közönséggel szemben ülve adja elő a történetet. Ez a pozíció lehetőséget biztosít a hallgatósággal való kommunikációra, interakcióra a befogadási folyamat kizökkentése nélkül. A képek vezérlik a befogadó figyelmét, a mesélő kiszólhat, gyerekbarát dramaturgiai elemként a megértést elmélyítő kérdések iktathatók be, a mesélés tempóját igazítani lehet a hallgatóság igényeihez, a mesélő akár eltérhet a leírt szövegtől. A spontán elemek beiktatása teljesen természetes, míg ez az improvizatív jelleg a felolvasásban nagyon ritkán fordul elő. A másik releváns kérdés: Hogyan tudja a figyelmet fókuszálni a papírszínház? A kiemelt jelenetek, képek, a különböző érzékelési csatornákon érkező információk a „mini színházi helyzet” varázslata, bensőségessége révén könnyebben involválódnak, jobban tudnak figyelni a gyerekek: a bilaterális (auditív és vizuális) csatornák párhuzamossága ösztönzi a megértést, támogatja a koncentrációt, az elmélyülést és a feldolgozást. A mesehallgatás során megtapasztalható szervezési feladatokat is megkönnyíti a sajátos technika: nem kell bonyolult szervezéssel megoldani a közönség leültetését. A papírszínház kerete egyszerűen elhelyezhető úgy, hogy mindenki követni tudja az előadást, a fókuszban a történettel és a képpel. Csányi Dóra rövid kitekintést adott a műfaj eredetére is. Alkalmazott művészeti, irodalmi funkciója volt, a vallási témák didaktikus megjelenítésére alkalmazták, idővel egyre hangsúlyosabb lett a szórakoztatás szándéka is. A jelenetek képeinek elcsúsztatása további szemléltetési és interpretációs lehetőségeket rejt magában,

megsokszorozza a képek számát, variációját, a képek áttűnéséből többféle illusztrációs és értelmezési mód bomlik ki. Az ismerősben felbukkanó váratlanság, az újdonságban megjelenő ismerősség sajátos dinamikát, a kibillenés és a biztonságérzet váltakozása feszültségfokozó, örömszerző és kompetenciaérzést nyújthat a gyerekek számára. A módszerrel feldolgozott mesék köre folyamatosan bővül. 2014-ben a papírszínház sikerére alapozva a kiadó a beérkező ötletekből, óravázlatokból, foglalkozástervekből összeállította a *Papírszínház* módszertani kézikönyvét², külön honlapon³ elektronikusan is elérhető a papírszínház kiadványai, szakmai anyagai. Különböző megközelítési szempontok szerint dolgoznak fel témákat a papírszínház segítségével: a szépirodalmi művek és a tananyagba illeszthető tartalmak mellett érzékenyítő és a képzőművészeti alkotások befogadására felkészítő tartalmakat is körüljárnak. A széles repertoár is bizonyítja, hogy minden korosztály – kisgyermekkortől egészen a középiskolásokig – elérhető ezzel a módszerrel.

A szakmai nap következő moduljában a papírszínház különböző alkalmazási módjaira láthattunk szemléletes példákat gyakorló pedagógusoktól, majd az Apor Vilmos Katolikus Főiskola pedagógusjelöltjeitől. Az előadások témaválasztása, megvalósítása igazolta a módszer végtelen lehetőségeit, művészetpedagógiai érvényességét a különböző korosztályok számára.

Elsőként Csuplics Nikoletta, a MamaLeó Gyermekeház és Családi Napközi vezetője és a Csimota Kiadó nagykövete mutatott példát arra, hogyan alkalmazható a kész kiadványok közül az egyik a legkisebbeknek szólók közül, az *Egy pöttyös nap meséjére* esett a választása. Rövid bevezetőjében megemlítette, hogyan fokozza az élményt a nagyméretű lapok lassú, fokozatos, szakaszos vagy gyors elmozdítása. Véleménye szerint a mesék egyedisége egyrészt a mesélő egyéni stílusából, a mesemondó személyiségéből, másrészt a közönséghez igazított megoldásokból fakadhat. A Csimota Kiadó papírszínház-kínálatából az életkori sajátosságok alapján is lehet válogatni. Kisgyermeknevelőként ez azt jelenti, hogy a gyerekek befogadói jellemzőihez igazodva átírható a mese. A színházi hangulat megteremtéséhez speciális világítást is lehet alkalmazni. A kisgyermek bevonására, figyelmének aktivizálására a történethez, az illusztrációhoz kapcsolódó mondatokat, verseket, gyerekdalokat lehet beiktatni. Az általános iskolásoknál inkább a történethez köthető, az előadást lezáró drámajáték ösztönzi a befogadói aktivitást.

Erre volt nagyszerű példa Revuczky Nóra bábszínésznek, drámapedagógusnak, a Délibáb Társulat művészenek *A só* című mesebemutatója. Ráhangoló szertartása egy

² CSÁNYI–SIMON–TSÍK 2016.

³ <https://csimota.hu/termekategoria/papirszinhaz> (Utolsó megtekintés: 2021. július 27.)

citerán megszólaló ismert népdal volt. A varázslatot a kinyíló fakerettel indította, az előadást színesítette furulyaszóval. A művészi igényességű, a mesei megjelenítést árnyaló, a mesei nézőpontokat megjelenítő meseképek Rófusz Kinga illusztrátor munkái. A képi világ és az érzékletes mesemondás egymást erősítő hatása elmélyítette a befogadói élményt, komplexen formálhatta a gyermeki kompetenciákat.

Farkas Márta a Karancssági I. István Általános Iskola tanítója és az AVKF hallgatója mutatta be, hogyan simulhat össze a vizuális neveléssel a papírszínház módszere. Az órára hangoló dramatikus játék mozgással kísért gyerekdalokkal, ritmusjátékkal készítette fel a gyerekeket a mese recepciójára. A bevezető után egy ismert történetet, *A három kismalac* meséjét dolgozták fel Pap Kata meseképeivel, majd csoportmunkában kidolgozott rajzos feladattal.

Csörgei Andrea gyerekirodalmi szakember, könyvtáros, a Budapesti Fazekas Mihály Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium drámatanára bevezetőjében ismertette a papírszínház pedagógiai kontextusba ágyazásának szakmai motívumait. Megállapításait saját foglalkozásainak videóival hitelesítette. A módszer jelentőségét abban ragadta meg, hogy a papírszínház sikeresen ötvözi az élőszavas mesemondást és a vizuális kultúrát: a színpadi produkció minden hatást gyakorló eszköztárát (hangeffektusok, mimika, gesztusok, betétdalok) használja a vizualitás képi kifejezőmódjával együtt. Az élőszavas mesemondás és a művészi igényű illusztráció segíti a belső képalkotást, a két terület összefonódása még komplexebb hatást gyakorolhat a gyerekek befogadási folyamataira. A drámapedagógia bevonása fokozza az átélés, az aktív cselekvés révén a megértést. A tananyag feldolgozását a papírszínház alkalmazott drámai funkciói teljesíthetik ki. Csörgei Andrea a papírszínház lehetőségeinek kiterjesztéseként értelmezte a színpadi alkalmazás lehetőségét.

A szakmai nap a téma elméleti megközelítése után áttért a gyakorlati megvalósítás formáinak vizsgálatára jó gyakorlatokkal illusztrálva a papírszínház komplex művészeti, személyiségformáló hatását.

Két nagy csoportra bonthatók az előadások az alkotók szerint: az egyik csoportban a főiskola hallgatóinak, a másikban gyerekeknek a munkáit láthattuk. Féjáné Demeter Dorina, Benyó Réka, Rákóczi Barbara gyerekirodalmi alkotásokra épülő munkái kiaknázták a papírszínház kreativitásnak, a művészi gondolkodásnak teret adó és az egyéni ötleteket, az eredetiséget, a színes előadás-technikai eszközök alkalmazásának lehetőségeit. A gyerekek, Surányi Lili középső csoportos óvodás, Ráczi Sári, Albert Lil-

la, Diószeghy Pál, Hauer Hanna, Pócze Noémi a Budai Rajziskolában Fábián Noémi tanítványai, Kopányi Alíz az Arany János Gimnázium 9. évfolyamos tanulója, alkotásai szemléletesen és hitelesen illusztrálták a papírszínháznak mint produkciós tevékenységnek a verbális és vizuális önkifejezést és az alkotásvágyat erősítő jelenségét.

A programzárásban a már korábban megszólaló szakemberek (Csányi Dóra, Csörgei Andrea, Fábián Noémi, Revuczky Nóra) és a főiskola munkatársai (Székely Andrea, Zóka Katalin) reflektáltak a nap során látottakra, foglalták össze a papírszínház alkalmazásának előnyeit, pedagógiai vonatkozásait.

Mi a papírszínház nevelési jelentősége?

Pedagógiai közhely, hogy a gyerekek történetek révén értelmezi a körülötte lévő világot: a gondolkodás és a személyiség narratív mintázatok útján formálódik, konstruálódik. A papírszínházi előadások befogadása aktív folyamat, építi a személyiséget, segíti a világ- és az önértelmezést, az egyéni értékrend kialakulását.

A papírszínház kiterjeszti az élőszavas mesemondás lehetőségeit. Milyen jellemzőkkel igazolható a művészetpedagógiai módszer komplex személyiségfejlesztő hatása?

Receptív és produktív: A papírszínházzal megjelenített történetek aktiválják a befogadó fantáziáját, a meglévő gondolathálóját, beindítják a mentális képalkotást. A belső képekben gondolkodás produktivitása mélyíti az elaborációt, árnyalja az interpretációt, a multilaterális percepciót biztosító előadásmód erősíti a megértés eredményességét.

Szemléletes, érzékletes: A vizualitás, a zenei és irodalmi élmény összefonódása intenzívebb hatást gyakorol, fokozza a megértést a több érzékszerv bevonása (SZINGER 2009), miközben megmarad az egyéni értelmezés nyitottsága. Az inspiráló művészi ábrázolásmód kikerüli a didaxist, viszont elegendő teret hagy a befogadói aktivitásnak. A kiscsoportosok számára a szemléltetés jelentősége meghatározó, megteremti a belső képalkotás pszichés prekondícióit, az illusztráció a kicsiket segítheti a képzetalkotásban, a szimbolikus repertoárba való fokozatos beavatódásával terelgeti a gondolkodásukat a konkrétól az elvont felé. A Csimota Kiadó kiadványai teret adnak a befogadói, alkotói autonómiának, nem sematizálnak, hanem ösztönzik az egyéni kreativitás kibontakozását.

Izgalmasan involváló: A tevékenység cselekvésközpontúsága, a komplex művészi hatás az egész személyiséget mozgósítja úgy, hogy a digitális nemzedék képességét, dinamikus élmények iránti érdeklődését is kielégíti. Az intenzív jelenlét a pillanatban, az azonosulást igénylő elaborációs folyamat átélése is hozzájárul a flowélményhez (G. GÓDÉNY 2020).

Elaboráló, szorongásoldó: A befogadási folyamat és a játékban való részvétel is oldja a szorongást. A papírszínházban mesélőként akár fizikailag is, a vállalt szerepekben is el lehet bújni. A szerepbe bújás, az azonosulás és a különválás kettőssége oldja a beszédgátlást, csökkentheti a kommunikációs deficitet.

Dinamikus: A látszólagos állóképek megelevenednek a váltakozó ritmusú mozgástól. A történethez és a közönséghez is igazítható a mesélés és a képek áttűnésének tempója. A képek mozgatása megeleveníti a cselekményt. A mozgóképszerűség képes az érdeklődést felkelteni, a figyelmet fókuszálni, tartósan lekötni, fokozza a mesélés hatását és a befogadás élményét. A vizuális és auditív ingerek a filmszerű mozgással kiegészülve intenzív érzelmeket, várakozást keltenek. Az ismerős szűzsé biztonságosan anticipálható, a váratlanság viszont kibillenteti a hallgatóságot a megszokott sémákból.

Interaktív: A mesélő folyamatosan kommunikál a gyerekekkel. Mivel szemben helyezkedik el a gyerekekkel, így a metakommunikációval, a szemkontaktussal is tartani tudja a beszédkapcsolatot. A pedagógus a helyzet és a korosztály igényei szerint választhat: előbújik, látszik mesélőként vagy elrejtőzik. „Pozíciója” befolyásolhatja a külső vagy belső mesélői nézőpont megválasztását. A kisebbeknél van valódi jelentősége az előadás közbeni kérdéseknek, azonnali visszacsatolásnak: nem lebontja a befogadói stratégiákat, hanem segíti a megértést, a történet követését. A kérdezés aktivizálja a gondolkodást, a figyelmet, árnyalhatja az értelmezési stratégiákat. A óvodásoknál és az általános iskolásoknál a mese végén alkalmazható a szövegfeldolgozó dialógus. A pedagógusi visszacsatolás bármely korosztálynál jobb és árnyaltabb megértéshez vezet.

Intertextuális: A papírszínház feldolgozhat már ismert és új mese-, versélményeket. Új mese / vers esetén a műfaj, a forma, az ismerős helyzet, a tevékenységhez kapcsolódó rítus anticipálhatósága, az ismert mesénél a heurisztikus élmény biztonsága teremti meg a meglévő ismeretek, tapasztalatok gondolati hálójába való beillesztést. Az ismétlődő formák, tartalmak építik az információs struktúrák alakulását.

Szociálisidentitás-erősítő: A visszatérő szertartásokkal megerősített kulturális mintázatok, a pozitív érzelmi színezetű élmények közös átélése erősíti a csoportidentitást, a csoportkohéziót.

Hátránykompenzáló: Az eltérő fejlődésű gyerekek integrációjában is szerepet kaphat. A papírszínház keretbe foglalt megjelenési formája segít fókuszálni, miközben a mozgóképszerű dinamikus ábrázolásmódja a gyors képi kommunikációhoz szokott gyerekek számára is megfelelően ingergazdag élményt tud nyújtani. A kép, a mozgás egymást

erősítő hatása a kommunikációs deficittel küzdő gyerekek megértési folyamatait is támogatja úgy, hogy közben valódi átélést nyújt (Csák 2020).

Könnyen érthető: A dialógusokra épülő szerkezet könnyen érthető, követhető a kicsiknek is. A befogadásban, értelmezésben fontos kapaszkodót jelent a megjelenített képi világ, ami szervesen kiegészíti a párbeszédekből hiányzó részleteket.

Rugalmas: Minden tényezője igazítható a hallgatósághoz: szöveghűség helyett a tartalomhűség dominál, akár ismert meseszöveg is újraalkotható; az előadásban lehetőség van az improvizációra, a szövegben nem szereplő, de ahhoz szervesen illeszthető mondókák, dalok beiktatására. Minden korosztály számára kínál izgalmas megjelenítési formákat és tartalmakat.

A papírszínház több mint egy érdekes technika, gyermekcentrikus varázseszköze az ön- és világmegértésnek, komplex személyiségformáló hatása az intenzív művészi, irodalmi, színházi, közösségi élményben rejlik.

IRODALOM

- Csák Zsófia (2020): Papírszínház. Kreatív mesealkotás. In: *Disciplina in fabula. Közelítések a meséhez*. Szerk. Lócsi Tamás, Pölcz Ádám. ELTE TÓK, Budapest. https://www.eltereader.hu/media/2020/03/Disciplina_in_fabula_BELIV_eeek_web_drotozott.pdf (Utolsó megtekintés: 2021. július 30.)
- Csányi Dóra – Simon Krisztina – Tsík Sándor (2016): *Papírszínház. Módszertani Kézikönyv*. Csimota Gyerekkönyvkiadó, Budapest.
- G. Gődény Andrea (2020): Papír / színház, vagy amit akartok... A mesé(LÉS)ben rejlő fejlesztési lehetőségek az alsó tagozaton. In: *Disciplina in fabula. Közelítések a meséhez*. Szerk. Lócsi Tamás, Pölcz Ádám. ELTE TÓK, Budapest. https://www.eltereader.hu/media/2020/03/Disciplina_in_fabula_BELIV_eeek_web_drotozott.pdf (Utolsó megtekintés: 2021. július 30.)
- Szinger Veronika (2009): Interaktív mesemondás és meseolvasás az óvodában a szövegértés fejlesztéséért. In: *Anyanyelv-pedagógia* 3. szám. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/index.php?issue=7> (Utolsó megtekintés: 2021. július 30.)

CZEGLÉDI ILDIKÓ

Arany János Toldija a 6. osztályban

ÓRATERV

A pedagógus neve: Czeglédi Ildikó

Tantárgy: magyar irodalom

Osztály: 6.

Az óra témája: Arany János: Toldi. Előhang – 6. ének / részösszefoglalás

Az óra cél- és feladatrendszere: motiváció, a szókincs, az értő olvasás, a beszédképesség, a logikus gondolkodás, az emlékezet, az együttműködés, a reflektív gondolkodás, az EQ, az ön- és társértékelés fejlesztése

Az óra didaktikai feladata: rendszerezés, ismétlés, képességfejlesztés

Tantárgyi kapcsolódások: magyar nyelv, történelem, természetismeret

Idő	Az óra menete, tevékenység	Munkaforma, módszerek	Célok	Eszközök, szemléltetés
1–3. perc	Szervezési feladatok RÁHANGOLÓDÁS Barkochba Gondoltam valamire. Találjátok ki, mi az! Tegyetek fel eldöntendő kérdéseket! Maximum 10 kérdést alkothattok. (Megfejtés: farkas)	Frontális munka Kérdésszerkesztés: maximum 10 eldöntendő kérdés	Motiváció Beszédkészség, logikus gondolkodás, emlékezet fejlesztése	
4. perc	CÉLKITŰZÉS Hol „találkoztunk” farkassal? (Arany János: Toldi) A mai órán rendszerezjük, összefoglaljuk, amit eddig tanultunk a Toldiról.		Az óra céljának meghatározása, tudatosítása	
5–6. perc	KÉRDEZZETEK! Mi lehetett a kérdés, ha a válaszok ezek voltak? – elbeszélő költemény – 1847-ben – Petőfi Sándor – Ilosvai Selymes Péter – Nagy Lajos – sütés-főzés – az ötödik ének, a farkaskaland	Frontális munka Koncentráció: történelem	A legfontosabb fogalmak, tények felelevenítése Beszédkészség, logikus gondolkodás fejlesztése	
7–10. perc	SZERIALITÁS Tegyétek megfelelő sorrendbe a képeket a Toldi cselekményéhez igazodva! A kulcsszavakat helyezétek a megfelelő énekhez! Röviden – néhány mondatban – fejtétek ki az egyes eseményeket!	Együttműködés Interaktív feladat: tankocka (idővonal 6 képpel: 1. mező, 2. hússütés, 3. malomkő, 4. nádas, 5. farkas, 6. rozmarin) Tankocka (Csoportba rendezés – kulcsszavak – énekek) Koncentráció: magyar nyelv	Logikus gondolkodás (összefüggések felfedezése), emlékezet fejlesztése Beszédkészség fejlesztése (tömörítés, lényegkiemelés)	Online interaktív feladatok kivetítve https://learningapps.org/19741570 (1. melléklet) https://learningapps.org/display?v=pm-mimzt9a21 (2. melléklet)

Idő	Az óra menete, tevékenység	Munkaforma, módszerek	Célok	Eszközök, szemléltetés
11–24. perc	<p>SZÖVEGÉRTÉS</p> <ul style="list-style-type: none"> – Aransakál / A toportján (önállóan) – Toldi Miklós históriája (közösen tanári irányítással, segítséggel) <p>A megadott szöveg alapján válaszoljatok a kérdésekre! Ezt követően röviden foglaljátok össze az olvasott szöveg lényegét!</p>	<p>Egyéni és frontális munka, differenciálás</p> <p>Koncentráció: természetismeret, történelem</p> <p>Önellenőrzés, értékelés (piros ponttal)</p> <p>Lényegkiemelés, tömörítés</p>	<p>Értő olvasás fejlesztése</p> <p>Beszédkészség fejlesztése</p>	<p>PPT 1 – A toportján (3. melléklet)</p> <p>PPT 2 – Toldi Miklós históriája (4. melléklet)</p>
25–32. perc	<p>SZÓKÉSZLET</p> <ul style="list-style-type: none"> – Párosítás: kép - szó – Mely szavak hiányoznak az idézetekből? – Írjátok le a megoldásokat! 	<p>Együttműködés</p> <p>Frontális és egyéni munka</p> <p>Interaktív feladat:</p> <p>https://learningapps.org/16452470</p> <p>(5. melléklet)</p> <p>Ellenőrzés, értékelés (piros ponttal)</p>	<p>Tanulás tanulása</p> <p>Szókincs fejlesztése</p>	<p>Interaktív online feladat kivetítve</p> <p>PPT 3–10 idegen szó felismerése idézet és kép segítségével</p> <p>(toportján, bögöly, buzogány, penna, cipó, tengeri, sarkantyú, tornác, bíbic, rozmaring) (6. melléklet)</p>
33–38. perc	<p>SZERKEZETI FELÉPÍTÉS</p> <p>Egészítsétek ki a hiányos vázlatot!</p>	<p>Együttműködés</p> <p>Frontális és egyéni munka</p>	<p>Logikus gondolkodás fejlesztése, rendszerezés, rögzítés</p>	<p>PPT 4 – hiányos vázlat (7. melléklet)</p> <p>Füzet</p>

Idő	Az óra menete, tevékenység	Munkaforma, módszerek	Célok	Eszközök, szemléltetés
39–41. perc	ÉRZELMEK Mit érezhetett/érezhettek? – Laczfi vitézei Miklós „mutatványát” látva – Toldiné, amikor Ben-ce beszámolt a ná-dasban történekről	Páros és frontális munka	EQ fejlesztése Az együttműkö-dés és a beszéd-készség fejlesztése	
42–43. perc	Legyél Te is milliomos! Kvíz tankockán	Frontális munka Interaktív feladat	Ellenőrzés	Kvíz kivetítve: https://learningapps.org/display?v=pi0a43wnn21
44–45. perc	ÉRTÉKELÉS Órai munka, aktivitás, magatartás egyéni és osztály szintű önértékelése, társértékelés	Frontális munka tanári irányítással	Reális ön- és társértékelés fejlesztése	

REFLEXIÓ

Arany János *Toldi* című elbeszélő költeményét már sokszor tanítottam, s minden alkalommal szívesen ismerkedtek meg a tanulók a főhős életével, kalandjaival. Lelkesen várták a történet folytatását, izgultak Miklós sorsának pozitív irányú változásáért.

Arany műve számtalan lehetőséget kínál – többek között – a szókinccs gazdagítására, a szövegértés, a szóbeli kifejezőkészség és az érzelmi intelligencia fejlesztésére. Ez alkalommal a kitűzött célok elérésén túl igyekeztem minél több játékos és digitális elemmel élményszerűbbé tenni az órát. A ráhangoló barkochba játék igazán motiválónak bizonyult. A már elhangzott kérdéseket és válaszokat megjegyezték, így hat kérdés után sikerült kitalálniuk a *farkas* szót, amit megfelelően kapcsoltak a *Toldi*hoz.

A célkitűzést követően kivételesen nem a pedagógus kérdezett, hanem a megadott válaszok alapján a tanulók fogalmazták meg a lehetséges kérdéseket. Néhány esetben

többféle helyes megoldást is adtak. Például a „sütés-főzés” válasz lehetett ilyen kérdésekre: Hogyan készülnek Toldi Lőrincnéék Györgyék fogadására? Milyen jellegű életkép jelenik meg a 2. ének elején?

A szerialitást, azaz az események sorrendjét két online feladattal idéztük fel, melyeket ügyesen megoldottak a tanulók. Az egyes énekekhez kapcsolódó hívóképek és kulcsszavak megkönnyítették az események részletesebb bemutatását. A feladat ellenőrzést is magában foglal, tehát a tanulók a befejezést követően rögtön visszajelzést kapnak válaszaik helyességéről. A több gyakorlást igénylő osztályokban célszerű megadni a linkeket további otthoni elmélyítés céljából.

A szövegértést fejlesztő feladatokat differenciált formában dolgoztuk fel. A topor-tyánt leíró ismeretterjesztő szöveget önállóan olvasták el a gyorsabban haladó tanulók, s a maximális 10 pontból a többség 8–10 pontot ért el. Míg a segítséget igénylőkkel Ilosvai *Toldijáról* közösen tudtunk meg újabb részleteket a hangos olvasást és az információ visszakeresését gyakorolva. Ezután egy-egy tanuló néhány összefüggő mondatban összefoglalta mindkét szöveg lényeges elemeit. Ez a feladat kettős célt szolgált: a beszéd-készség fejlesztése mellett újabb ismeretek birtokába jutottak a témában.

A *Toldi* az aktív és a passzív szókészlet bővítésére is változatosan felhasználható. A tanulóknak tíz szót kellett a megfelelő képekhez társítaniuk az első ilyen típusú feladatban: logikusan azokkal kezdték, amelyekben biztosak voltak. Ezzel megalapoztuk a következő nehezebb feladatot, amikor az idézetekben kellett pótolni a képek segítségével a megfelelő szavakat. Itt már csak annyi időt kaptak, amennyi elegendő volt az idézet elolvasására. Tízből legalább hetet mindenki meg tudott oldani, s a tanulók mintegy felének mindegyiket sikerült felidéznie.

A hiányos vázlat az összefoglalást, rendszerezést szolgálta. A tíz hiányzó információelemből legalább hét minden tanulóknak helyes volt. Harmaduknak minden megoldása hibátlannak bizonyult.

A lehetséges érzelmi reakciók elemzésekor az alábbi válaszok születtek:

Mit érezhettek Laczfí vitézei Miklós „mutatványát” látva?

- Irigykedtek Miklós erejére.
- Sajnálták, hogy parasztként elvesztegeti hatalmas erejét.
- Csodálkoztak, hogy ilyen megtörténhet, nem akartak hinni a szemüknek.

Mit érezhetett Toldiné, amikor Bence beszámolt a nádasban történekről?

- Örült, hogy hallhatott fiáról, s megtudta, hogy jól van.
- Aggódott, hogy mi lesz vele ezután.
- Istenben bízott, hogy megsegíti gyermekét.

A tanulók válasza azt mutatták, hogy bele tudták képzelni magukat az egyes szereplők helyébe, és képesek voltak megfogalmazni, hogy azok mit érezhettek.

A feladatokat egy „Legyél Te is milliomos!” játékkal zártuk, ahol előzetesen alaposan meg kellett fontolni a helyes választ, mert ha elrontjuk a válasz megjelölését, akkor előlőről kell kezdeni a játékot. De erre nem került sor, ami azt mutatja, sikeresen együttműködtek. A kérdések egy része a cselekményre, míg más részük a költői kifejezőeszközök felismerésére vonatkozott.

A tanulók az óra végi értékelés során kiemelték, hogy milyen sok feladatot oldottak meg. Legtöbben végig aktívak voltak, de azok is, akik kevésbé szeretnek a többiek előtt szóban megnyilvánulni, az önálló feladatvégzés során megfelelően teljesítettek. A gyerekek név szerint is kiemelték a legeredményesebben dolgozó társaikat. Véleményüket objektíven és reálisan meg tudták fogalmazni, rám már csak ennek megerősítése maradt. Az óra jó hangulatban telt el, miközben sikerült megvalósítani a kitűzött célokat.

IRODALOM

Aranysakál. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Aranysak%C3%A1l> (Utolsó megtekintés: 2021. január 8.)

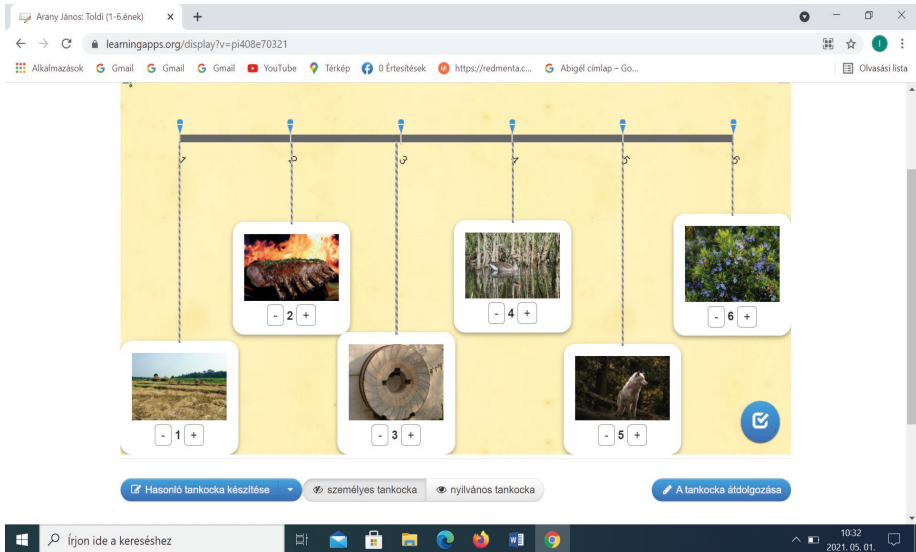
PINTÉR JENŐ (1930–1941): *A magyar irodalom története*. Stephaneum Nyomda, Budapest.

A szöveg elérhetősége: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5116/2-a-magyar-irodalom-a-xvi-szazadban-662/a-xvi-szazad-verses-elbeszelese-8D9/toldi-miklos-historiaja-9AA/> (Utolsó megtekintés: 2021. január 8.)

Minden felhasznált kép forrása: <https://pixabay.com/hu/photos/> (Utolsó megtekintés: 2021. május 2.)

A 3., 4., 6. és 7. melléklet linkje: https://drive.google.com/drive/folders/1U0KrvNnzi_OnT-7vw3FNTsYYPo_58LO4q?usp=sharing

MELLÉKLETEK

1. Az események sorrendje: <https://learningapps.org/19741570>2. Az egyes énekek cselekménye: <https://learningapps.org/display?v=pmmmizt9>

The screenshot shows a web browser window displaying a LearningApps activity. The title is 'Arany János: Toldi (1-6.ének)- kulcsszavak'. The main content is a grid of key words for the six songs, organized into six colored boxes labeled 1. ének through 6. ének. The words are: 1. ének: leventék, Budára vezető út, petrencés rúd; 2. ének: György itthon, sütés-főzés, pofon; 3. ének: "tűzok", "repül a nehéz kő", gyilkosság; 4. ének: Bence, tarisznya, cipő, hús, alma, bor; 5. ének: kölyök simogatása, toporyán, küzdelem a farkasokkal; 6. ének: "Tente, tente", farkastetemek a nyoszolya szélén, búcsú édesanyjától. The interface includes navigation buttons: 'Tankocka keresése', 'Válogatás a tankockák között', 'Tankocka készítése', 'Gyűjtemény létrehozása', and 'Saját tankockáim'. The Windows taskbar at the bottom shows the date as 2021.05.01.

3. Szövegértés – Aranysakál (A toportyán)

VÁLASZOLJ A KÉRDÉSEKRE A SZÖVEG ALAPJÁN!

Az aranysakál az emlősök osztályának ragadozók rendjébe, ezen belül a kutyafélék családjába tartozó faj.

Más elnevezései: nádi farkas, réti farkas, toportyán és csikaszk.

Európa délkeleti részén és Ázsia mediterrán jellegű vidékein él, egészen Indokínáig. Korábban úgy vélték, hogy Afrikában is előfordul, de a DNS-vizsgálatokból kiderült, hogy ezen a kontinensen egy másik, önálló kutyaféle, az úgynevezett afrikai farkas él.

1. A toportyánnak milyen más elnevezése van? (4 pont)
2. Mely földrészekben található meg az aranysakál? (2 pont)

Az aranysakál Közép-Európában, többek között Magyarországon is igen gyakori volt a 19-20. században, 1989-ben a Természetvédelmi Világszövetség Vörös Listáján még mint Magyarországon kihalt faj szerepelt, de a 90-es években a volt Jugoszláviában folyó háborúk miatt fokozatosan újra megjelent a déli megyékben.

Magyarországon főleg délen, Bács-Kiskun, Baranya és Somogy megyében terjedt el, de látták már példányokat Zala, Tolna, Csongrád, Békés, Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar, Heves, Pest, Fejér, Veszprém, Vas, Győr-Ménfőcsanak és Komárom-Esztergom megyében is. Hazánkban körülbelül 3000 példány élhet.

3. Mikor került a kihaltás szélére Magyarországon? (1 pont)
 4. Minek következtében jelentek meg újra hazánkban? (2 pont)
 5. Ma hány aranysakál élhet Magyarországon? (1 pont)
- Összesen: 10 pont!**

MEGOLDÁS

1. A toportyánnak milyen más elnevezése van?
Aranysakál, nádi farkas, réti farkas, csikaszk (4 pont)
 2. Mely földrészekben található meg az aranysakál?
Európa, Ázsia (2 pont)
 3. Mikor került a kihaltás szélére Magyarországon?
1989-ben (1 pont)
 4. Minek következtében jelentek meg újra hazánkban?
A volt Jugoszláviában folyó háborúk miatt. (2 pont)
 5. Ma hány aranysakál élhet Magyarországon?
3 000 (1 pont)
- Összesen: 10 pont!**

4. Szövegértés: Toldi Miklós históriája

Toldi Miklós

A HISTORIÁS énekmondók egyike, ILOSVAI PÉTER, versbe szedte egy nagy erejű Bihar megyei nemesúrnak, Toldi Miklósnak, életrajzát. E, részben mondai tárgyú, verses munkának *Toldi Miklós históriájának* (1574), hőse csodálatos erejű ember és bűnös csavargó, legyőzhetetlen vitéz és közönséges rabló, rettegett lovag és üldözött gyilkos egy személyben.

1. Milyen formájú Ilosvai Toldija? (1 pont)
2. Melyik évben írta Ilosvai a Toldit? (1 pont)
3. Milyen negatív jelentésű főnevekkel illetik Toldi Miklóst? (3 pont)

Irodalomtörténet-íróink régebben azt hitték, hogy Toldi Miklós soha nem élt s alakját csak a magyar nép képzetele teremtette meg. Utóbb kiderült az igazság: Toldi Miklós Bihar megyei földesúr Nagy Lajos király uralkodása alatt mint híres csapatvezér Olaszországban vívőül végigharcolt néhány hadjáratot. Nevét a magyar nép századok múlva is emlegette, Ilosvai Péter „összekapkodott” néhány darabot a nép ajkán élő mondák közül, s ezekhez a hézagos töredékekhez hozzátoldott számos külföldi eredetű anekdotát is. Szóval nem őrizte meg eredeti tisztaságában a magyar mondát, hanem a főredékes magyar mondai részleteket idegen származású mesekivonatokkal keverte. A motívumegyezések és motívum-hasonlóságok után vajmi kevés eredetiség maradt históriájában: Toldi Miklós alakjának Nagy Lajos király személyével való egybekapcsolása, a csehországi hadjárat egy-két részlete s néhány apró epizód, adalék, vonatkozás.

4. Milyen forrásokat használt Ilosvai? (2 pont)

5. Mely részletek felelnek meg a valóságnak Ilosvai Toldijában? (2 pont)

Összesen: 9 pont/

Megoldás

1. Milyen formájú Ilosvai Toldija? (1 pont) **Verses**
2. Melyik évben írta Ilosvai a Toldit? (1 pont) **1574-ben**
3. Milyen negatív jelentésű főnevekkel illetik Toldi Miklóst? (3 pont) **csavargó, rabló, gyilkos**
4. Milyen forrásokat használt Ilosvai? (2 pont)
Magyar mondák, idegen mesekivonatok / anekdoták
5. Mely részletek felelnek meg a valóságnak Ilosvai Toldijában? (2 pont)
Nagy Lajos király idejében élt; a csehországi hadjárat egy-két részlete

Összesen: 9 pont/

5. Szókészlet: <https://learningapps.org/16452470>

Toldi Előhang - 6. ének (szókincs)

2021-05-02 10:01:06 | Osztyálaim

sarkantyú	rozsmaring			
toportyán	buzogány			
tornác	bogoly			
cipő	bibic			
penna	tengeri			

Írjon ide a kereséshez

9:28
2021. 05. 02.

6. Szókészlet PPT tíz idézettel és hiányzó szóval

**ARANY JÁNOS:
TOLDI****Előhang–6. ének****Szókészlet fejlesztése**

A képek megtekintésének utolsó időpontja: 2021. április 30.

Forrás: pixabay.com/hu/photos

1. Hárman sem bírnátok súlyos...”
(Előhang 2. versszak)

2. „És, kit a cizmáján viselt,...” (Előhang, 2.)

3. „... hadával háborúra kelnek ” (I. 2.)

4. „És mint a ..., ha juhász kergette” (IV. 3.)

5. „Más ... írnak” (IV. 15.)

6. „Fölkereste fészkit a réti madárnak:
Szárca-, vadrucának,..., sirálynak” (IV. 6.)

7. „Toldi a jó késsel a ... fölszelte” (IV. 11.)

8. „Máskor a tűzhelynél ... morzsolva” (IV. 14.)

9. „...bokor van gyászos ablakában” (VI. 1.)

10. „Bukdosnak egymásban a széles...” (VI. 20.)

Megoldás

1. buzogány (buzogányát)
2. sarkantyú (sarkantyúját)
3. bögöly (bögölyök)
4. toportyán
5. penna (pennával)
6. bíbic (bíbicnek)
7. cipó (cipót)
8. tengeri (tengerit)
9. rozmaring
10. tornác (tornácon)

7. Vázlat

Arany János: Toldi

Részösszefoglalás

Előhang: bevezetés

Célja: érdeklődés- és hangulatkeltés
A főhős bemutatása (túlzások)

Előkészítés

Helyszín:

Időtartam:

1. ének: Laczfi-jelenet

2. ének: Miklós és György

Bonyodalom

3. ének: Miklós akaratlan

Előkészítés

Helyszín: **Nagyfalu**

Időtartam: **1 nap**

1. ének: Laczfi-jelenet

2. ének: Miklós és György
konfliktusa

Bonyodalom

3. ének: Miklós akaratlan
emberölése

Kibontakozás

4. ének: A nádasban: az „édes
.....”, látogatása

5. ének: A farkaskaland (epizód)

6. ének: Miklós
édesanyjától

Kibontakozás

4. ének: A nádasban: az „édes **álom**”,
Bence látogatása

5. ének: A farkaskaland (epizód)

6. ének: Miklós **elbúcsúzik**
édesanyjától

Sértések

1.-jelenet („Hé, paraszt!”
„Szép öcsém, be nagy kár,
Hogy apád paraszt volt, s te is az
maradtál.”)
2.sértései (eltaszítja
Miklóst, anyja elkényezteti: „Majd
derék fajankó válik úgy belőle.”,
juss-> pofon)
3. (a palánk
döngetése, egy dárda eltalálja Miklós
vállát)

Sértések

1. **Laczi**-jelenet („Hé, paraszt!”
„Szép öcsém, be nagy kár,
Hogy apád paraszt volt, s te is az
maradtál.”)
2. **György** sértései (eltaszítja Miklóst,
anyja elkényezteti: „Majd derék
fajankó válik úgy belőle.”, juss->
pofon)
3. **György szolgálói** (a palánk döngetése,
egy dárda eltalálja Miklós vállát)

*A betűrend szabályai
az általános iskola 5. osztályosai számára*

GONDOLATÉBRESZTŐ

Szeretem a nyelvtanórákat, kihívást jelent számomra egy-egy új tanítási egység feldolgoása, arra törekszem, hogy a szárazabb nyelvtani ismereteket lehetőség szerint játékos formában adjam át a tanulóknak.

Az elmúlt évek tapasztalata megerősített abban, hogy a betűrend tanítása a nyelvtanórákon nem ördögös dolog, számos kiváló, kreatív és érdekes feladatot meg lehet oldani úgy, hogy a tanulók kihívásként éljék meg a betűrend feladatainak elvégzését akár IKT-eszközök bevonásával, akár szókétyák segítségével. Amikor az első óravázlatomat készítettem a betűrend szabályainak tanítása céljából, a mi iskolánkban nem volt lehetőség IKT-eszközök használatára, így maradt a szókétyák készítése és az általuk való gyakorlás. Fontosnak tartom megemlíteni, hogy idővel megpróbáltam bevonni az okostáblát is az órán, de hamar rájöttem, hogy okostáblán főleg egyénileg lehet gyakorolni, szókétyákkal pedig párosan vagy csoportmunkában, és az élmény, a tananyag elsajátítása maradandóbb. Más tanítási egységeknél beválhat a modernebb számítógépes eszközök használata, ennél a témakörnél viszont a gyakorlati feladatok megoldása a hagyományosabb módszertani-pedagógiai eszközökkel hatékonyabbnak bizonyult.

A betűrend szabályaival már alsó tagozaton ismerkednek a diákok, így az első lépés a tudás és a szabályok egy részének felfrissítése, valamint az újabb anyagrész hozzákapcsolása.

Az óra bevezető részében rövid ismétlést végzünk hangtanból, és megbeszéljük, hogy a gyakorlatban hol van lehetőségünk használni a betűrendet, majd motivációként egy egyszerű és gyors játék következik. A tanulóknak már önmagában is tetszik az a feladat, hogy egy perc erejéig felállhatnak, és csöndben, némán kell betűrendben felsorakozniuk.

Ezt követi a fő rész, összefoglalva ismertetem a betűrend főbb szabályait kivevítve, majd a gyerekek kis cédulán megkapják tőlem a szabályokat, amelyeket be kell ragasztaniuk a füzetbe. Nem kézzel írják át a füzetbe a szabályokat, mert az óra minél több percét a gyakorlásra, a gyakorlatias feladatokra szeretném fordítani. A törvényszerűségeket szeretem úgy megfogalmazni, hogy a diákok menet közben, gyakorlatokon keresztül ismerkedjenek meg velük, itt viszont ahhoz, hogy sikeresen és eredményesen tudjanak dolgozni, már az óra elején célszerűbbnek látom a szabályokat ismertetni. Bizonyára akad olyan kolléga (ezt tapasztalatból jegyzem meg), aki azt mondaná, 5. osztályban még felesleges a betűrend szabályainak elméleti részével foglalkozni, én viszont fontosnak tartom, mert tanulóimmal minden évben részt veszünk a helyesírási és nyelvtanversenyeken, és jó, ha ismerik elméleti szinten is a törvényszerűségeket.

Az elmúlt évben ezzel a tanítási egységgel kapcsolatban újabb kihívás várt rám, a távoktatás keretén belül televíziós óraként is be kellett mutatnom az órát. Nem tanteremben, hanem egy stúdióban két kamera előtt és két operatőr közreműködésével. Az élet új módszertani kihívás elé állított, felnőtt hallgatóság előtt magyaráztam az 5. osztályos tananyagot, miközben nem érkezett visszajelzés a tanulók részéről, nem volt kit kérdezni, és nem volt, aki válaszoljon a feltett kérdésekre. Hiányoztak az érdeklődő, figyelő diákszempárok. Frontális kiselőadást tartottam, elmaradt a közös órai ismétlés és a tananyag megerősítése. Pontosabban én egyedül, magamnak oldottam meg a feladatokat, magamnak tettem fel a kérdéseket, és végül magamnak is válaszoltam; ezáltal gyakorló pedagógusként ismét tanultam valami újat.

ÓRAVÁZLAT

Általános adatok
Osztály: 5. osztály
Óraszám: 113. óra
A tanítás helyszíne: Petőfi Sándor Általános Iskola, Zenta, Szerbia
Módszertani adatok
<p>Témakör: Nyelvtan</p> <p>Módszeres-tanítási egység: A betűrend szabályai</p> <p>Óratípus: kombinált óra (új anyagot feldogozó óra és gyakorló óra)</p> <p>Tanítási forma</p> <ul style="list-style-type: none"> - frontális munka - egyéni munka - páros munka - csoportmunka <p>Tanítási módszer</p> <ul style="list-style-type: none"> - tanári közlés - párbeszéd - magyarázat - bemutatás - szemléltetés <p>Taneszközök</p> <ul style="list-style-type: none"> - füzet, tábla, kréta, színeskréta - nyelvtankönyv - feladatlapok - prezentáció - telefonkönyv - szótárak - enciklopédiák - névjegykártya a meseszereplők nevével <p>Oktatói-nevelői feladatok</p> <ul style="list-style-type: none"> - kialakítani a tanulók igényét arra, hogy felhasználják és alkalmazzák azokat az ismereteket, melyeket e tantárgy által szereznek - az előzetes tudás előhívása, felfrissítése - A tanulók elemi szinten megismerjék a mai magyar nyelv rendszerét, hangtanát <p>Az óra célja</p> <ul style="list-style-type: none"> - a nyelvtani ismeretek elsajátítása - kreativitásra nevelés - véleményalkotás - szókincsbővítés

- a tanulók logikus gondolkodásának fejlesztése
- a törvényszerűségek önálló felismerése
- az új ismeretek alkalmazása

Oktatási kompetenciák: kommunikációs kompetencia, nyelvi kompetencia

Kimenetek: A tanuló felismeri és betűrendbe helyezi a magyar és a kiegészített magyar ábécé betűit, ismeri a betűrend alapvető szabályait.

Korreláció: biológia, környezetismeret

Kulcsfogalmak: ábécé, betűrend

Szakirodalom

ANTALNÉ SZABÓ ÁGNES: *Hogyan írjam?* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2001.

A magyar helyesírás szabályai. 12. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest 2015.

Cs. NAGY LAJOS: *Nyelvtani elemzési füzetek.* Trezor Kiadó, Budapest 2006.

LÉNÁRD JUDIT – BERNÁTH MAGOLDNA – PATONAINÉ KÖKÉNYESI KATALIN: *Sokszínű magyar nyelv.* Mozaik Kiadó, Szeged 2019.

RAJSLI ILONA – TAKÁCS IZABELLA: *Magyar nyelv (gyakorló nyelvtan) az általános iskolák 5. osztálya számára.* Tankönyvkiadó, Belgrád 2019.

RÁCZ ENDRE - TAKÁCS ETEL: *Kis magyar nyelvtan.* Gondolat–Talentum, Budapest 1992.

<https://www.tantaki.hu/nyelvtan/beturend>

Tudásszabványok

Alapszint	Középszint	Haladó szint
MNY.1.3.1. a magán- és mássalhangzók felsorolása	MNY.2.3.1. a magas és mély magánhangzók felismerése	–
MNY.1.3.2. a mássalhangzók felosztása a zöngéesség szempontja szerint	–	–

AZ ÓRA SZERKEZETE

Bevezető rész

- ismétlés
- motiváció és célkitűzés

Fő rész

- a betűrend szabályainak ismertetése
- a betűrend begyakorlása

Befejező rész

- a betűrend szabályainak összefoglalása
- a házi feladat meghatározása

AZ ÓRA MENETE	DIDAKTIKAI-MÓDSZERTANI MEGJEGYZÉSEK
<p>BEVEZETŐ RÉSZ (5 perc)</p> <p>Ismétlés</p> <p>1. A magyar nyelvben hogyan oszthatjuk fel a hangokat? (Válasz: A hangokat magánhangzókra és mássalhangzókra oszthatjuk fel.)</p> <p>2. Hány betű és hány hang található a magyar ábécében? Miért? Indokold meg! (Válasz: A magyar ábécében 40 betű és 39 hang található, mert a j hangot kétféleképpen (j - ly) jelöljük, de egyféleképpen ejtjük.)</p> <p>3. Ki sorolná fel a magyar ábécé betűit?</p> <p>Motiváció és célkitűzés</p> <p>1. A szavakat a szótárban, a telefonkönyvben csak az találja meg gyorsan és könnyen, aki ismeri a betűrendet. Ha belelapozunk közösen a telefonkönyvbe, a szótárakba, mit tapasztaltok? A nevek, a szavak hogyan vannak besorolva? (Válasz: betűrendben.)</p> <p>2. Csoportjáték: Igazgatóként értesítenem kell Titeket, hogy holnap elmarad a matematikaóra. Játsszuk azt, hogy az igazgató kizárólag a telefonkönyv alapján tud utolérni Benneteket! Sorakozzatok fel olyan sorrendben a tábla előtt, ahogyan a telefonkönyvben szerepelnétek. Beszélni nem szabad, kizárólag mutogatni és szemkontaktussal kommunikálni. Kit kell legelőször hívnom? (A tanulók a nevük alapján betűrendben felsorakoznak az osztályteremben.)</p> <p>3. A mai órán a betűrend szabályaival ismerkedünk meg. Írjátok a címet a füzetbe: A betűrend szabályai</p>	<p>korábbi ismeretek alkalmazása</p> <p>tanári közlés párbeszéd</p> <p>tanári közlés</p> <p>motiváció csoportmunka</p> <p>A logikus gondolkodás fejlesztése</p> <p>tanári közlés</p>
<p>FŐ RÉSZ (35 perc)</p> <p>Táblai vázlat (kivetítve)</p> <p>(A tanulók a kivetített szabályokat előre elkészítve, kis papíron nyomtatott formában is megkapják, és beragasztják az iskolai füzetbe.)</p> <p>1. A szavak kezdőbetűjük sorrendje szerint következnek az ábécében. A szavakat az első betű helye határozza meg. Pl.: asztal, fürdő, konyha, szék, tükkör. Amikor betűrendbe sorolunk, nem kell különbséget tennünk a kis és a nagy kezdőbetűk között! Egyenrangúak!</p>	<p>tanári közlés</p> <p>magyarázat</p>

<p>2. Ha azonos betűvel kezdődnek a szavak, akkor mindig a következő (2. majd 3.), nem azonos betű alapján kell meghatározni a szavak sorrendjét. Pl.: máglya, mályva, mások, menedék, mentő, miniszter, mondat, műugró</p> <p>3. A rövid és a hosszú magánhangzók között nem teszünk különbséget a betűrendbe soroláskor (a-á, e-é). Pl.: málna, malom vagy Ábel, Adél</p> <p>4. Először az egyjegyű mássalhangzót vesszük sorolásba, utána a vele azonos kétjegyű mássalhangzót. Pl.: cérna, csapat, galamb, gyávaság, nevet, nyúl, távcső, tyúk</p> <p>5. Az összetett és a külön írt szavakat ugyanolyan szabályok szerint soroljuk betűrendbe, mint az egyszerű szavakat. Pl.: kis számban, kistányér, Tisza-part, tiszavirág</p> <p>6. A szavakon belül található hosszú mássalhangzókat külön-külön betűknek kell tekinteni betűrendbe soroláskor is! Pl.: berreg (r+r). A hosszú, kétjegyű mássalhangzók esetében is ugyanez a helyzet: pottyán, ty+ty, azaz két ty betű követi egymást a szóban.</p>	<p>A logikus gondolkodás fejlesztése</p>
<p>Gyakorlás</p>	
<p>1. <i>Állítsátok betűrendbe a meseszereplők nevét! Ti vagytok a szereplők!</i> (Előre elkészített névjegykártyákat adok a tanulóknak, a kártyákat feltűzik magukra, és a diákok felsorakoznak betűrendben az osztályteremben. Általában két nagy csoportot tudok alkotni a névjegykártyák alapján.) Piroska, Hamupipóke, Csipkerózsika, Hófehérke, Pinokkió, Hableány, Tündérszép Ilona, Farkas, Árgyélus, Király (Megoldás: Árgyélus, Csipkerózsika, Farkas, Hableány, Hamupipóke, Hófehérke, Király, Pinokkió, Piroska, Tündérszép Ilona)</p>	<p>páros munka</p> <p>megbeszélés páros munka</p>
	

<p>2. Kirakós játék! Állítsátok betűrendbe a szókárttyák segítségével a felsorolt virágneveket!</p>	megbeszélés
<p>(A tanulók ezt a feladatot már párban végzik, a virágneveket előre elkészítem laminált, színes kártyán.)</p>	páros munka
<p>tulipán, rózsza, ibolya, orchidea, gyöngyvirág, kaktusz, gerbera, jácint</p>	
<p>(Megoldás: gerbera, gyöngyvirág, ibolya, jácint, kaktusz, orchidea, rózsza, tulipán)</p>	megbeszélés
<p>3. Kirakós játék! Állítsátok betűrendbe a szókárttyák segítségével a felsorolt gyümölcsneveket! (Laminált, színes kártyákon előre elkészítem a feladatot).</p>	páros munka
<p>szeder, cseresznye, barack, őszibarack, szilva, meggy, alma, mogyoró, ribizli, mandula, szőlő, piszke, málna, körte, ananász</p>	
<p>(Megoldás: alma, ananász, barack, cseresznye, körte, málna, mandula, meggy, mogyoró, őszibarack, piszke, ribizli, szeder, szilva, szőlő)</p>	megbeszélés
<p>4. Betűrendbe állítás esetén melyik szó áll előbb? Húzd alá azt a szót, amelyiket az első hely illeti meg! (Kis papíron előre elkészítem a feladatot.)</p>	páros munka
<p>BÁLINT vagy BALÁZS</p>	
<p>KÓBOR vagy KOVÁCS</p>	
<p>IRÁN vagy IRAK</p>	
<p>CUKOR vagy CSATA</p>	
<p>KASZINÓ vagy KASSZA</p>	
<p>ÓRA vagy ORRA</p>	
<p>ANDOR vagy ANDREA</p>	
<p>JUDIT vagy JÚLIA</p>	
<p>(Megoldás:</p>	megbeszélés
<p>BÁLINT vagy BALÁZS</p>	
<p>KÓBOR vagy KOVÁCS</p>	
<p>IRÁN vagy IRAK</p>	
<p>CUKOR vagy CSATA</p>	
<p>KASZINÓ vagy KASSZA</p>	
<p>ÓRA vagy ORRA</p>	
<p>ANDOR vagy ANDREA</p>	
<p>JUDIT vagy JÚLIA)</p>	
<p>5. Kirakós játék! Állítsátok betűrendbe a szókárttyák segítségével a következő zöldségneveket!</p>	páros munka

<p>paradicsom, uborka, cékla, paprika, borsó, zöldbab, spenót, káposzta, fejessaláta, torma, sóska, burgonya <i>(Megoldás: borsó, burgonya, cékla, fejessaláta, káposzta, paprika, paradicsom, sóska, spenót, torma, uborka, zöldbab.)</i></p> <p><i>Pótfeladatok az időtől és a tanulók munkatempójától függően. Ha már nincs idő a feladatokra, akkor házi feladatként feladatlapon át lehet azt adni a tanulóknak.</i></p> <p>6. <i>Állítsátok betűrendbe iskolátok labdarúgóinak nevét!</i> <i>Kovács, Szabó, Molnár, Varga, Szűcs, Ács, Pásztor, Bognár, Lakatos, Fazekas, Kerekes, Puskás, Csizmadia</i> <i>(Megoldás: Ács, Bognár, Csizmadia, Fazekas, Kerekes, Kovács, Lakatos, Molnár, Pásztor, Puskás, Szabó, Szűcs, Varga.)</i></p> <p>BEFEJEZŐ RÉSZ (5 perc)</p> <p>Összefoglalás</p> <p>1. Melyek a betűrendbe sorolás alapvető szabályai?</p> <p>A házi feladat kijelölése feladatlapon és a nyelvtankönyvben</p> <p>a) <i>Állítsátok betűrendbe a következő takarmánynövényeket!</i> rozs, árpa, zab, köles, kukorica, takarmányrépa, lucerna, here, búza, napraforgó, szója <i>(Megoldás: árpa, búza, here, köles, kukorica, lucerna, napraforgó, rozs, szója, takarmányrépa, zab)</i></p> <p>b) <i>Ki az első? Ketten vannak versenyben. Ki nyerte meg a betűrendbe sorolásnál az elsőbbséget? Húzd alá annak a nevét, aki előbb van a névgyűjteményben! Nyelvtankönyv: 76. oldal.</i></p> <p>Adél – <u>Ábel</u> Zsombor – <u>Zoltán</u> Csenge – <u>Csanád</u> Hunor – <u>Huba</u> Krisztián – <u>Kriszta</u> <u>Jácint</u> – János Flórián – <u>Flóra</u></p>	<p>megbeszélés</p> <p>a logikus gondolkodás fejlesztése</p> <p>önálló munkára motiválás</p>
--	---

Szorgalmi feladat ügyesebb, vállalkozó szellemű diákok részére

Fejtörő: Állítsd betűrendbe a következő ételeket!

epersaláta, eperkompót, eperpuding, eperhab, eperfagylalt, epres kosárka, epertorta, eperdzsem, epres lepény

(Megoldás: eperdzsem, eperfagylalt, eperhab, eperkompót, eperpuding, epersaláta, epertorta, epres kosárka, epres lepény)

LINKEK további gyakorlásra

(Valamennyi utolsó megtekintési ideje: 2020. szeptember 22.)

https://www.nkp.hu/tankonyv/magyar_nyelv_5/lecke_02_014

www.nkp.hu Okostankönyv

<https://learningapps.org/1843244>

<https://learningapps.org/7127388>

<https://learningapps.org/1775798>

<https://learningapps.org/1750700>

<https://learningapps.org/1779018>

<https://learningapps.org/1750694>

<https://learningapps.org/1814389>

<https://wordwall.net/hu/resource/934158/nyelvtan/bet%c5%b-lrend>

<https://wordwall.net/hu/resource/2735982/nyelvtan/bet%c5%b-lrend>

https://www.youtube.com/watch?v=0v_hS1zZVvs

Az óra rövidített változata prezentációval elérhető a távoktatás portálján:

<https://tavoktatas.mnt.org.rs/5-osztaly/magyar-nyelv-es-irodalom/magyar-nyelv-es-irodalom-5-osztaly-109-ora-beturend-szabalyai>

Megjegyzés

Az itt bemutatott feladatok interaktív okostáblán is gyakorolhatók, de abban az esetben egyéni munka lesz belőle.

A feladatok rövidített változatát Kahoot programban is meg lehet oldani.

Véleményem szerint eddig ez a fajta tanítási-gyakorlási módszer nyerte el legjobban a tanulóim tetszését.

ÖSSZEGZÉS A TANÓRA KIVITELEZÉSE UTÁN

Ezt az órát ennek az óravázlatnak az alapján már többször is megtartottam, mindig vidám, oldott hangulatban teltek a percek, kiválóan teljesítettek a tanulók. Az óra elején a korábbi ismeretek felelevenítése gördülékenyen ment, a diákok együttműködők, érdeklődők voltak a tananyag elsajátításában is. Elnyerte tetszésüket az első feladat, amelynél a meseszereplők nevét viselhették. A szókétyák kirakása átlagban három-négy percet vett igénybe, minden feladatot egy rövid megbeszélés követett, amelynek keretében ismertették a helyes megoldást. A közös megbeszélések, egyeztetések fontosak, mert ha a diákokban kétely merülne fel a tananyaggal kapcsolatban, akkor lehetőség van kérdéseket feltenni vagy a pedagógusnak újabb magyarázatot adni.

A második feladattól párban dolgoztak a tanulók, a harmadik feladattól pedig már versenyszerűen sorolhatták betűrendbe a szókétyákat vagy a szópárokat. Ha elkészültek a megoldással, magam is ellenőriztem a pontosságot a közös megbeszélés előtt, a jó megoldásért egy-egy matrica járt. Ha a harmadik feladattól kezdve minden feladatot helyesen és pontosan oldottak meg az óra végéig, ötöst is kaphattak a tanulópárok.

Nemcsak azokat a tanulókat jutalmaztam matricával, akik elsőként vagy másodikként oldották meg helyesen a feladatot, hanem azokat a tanulópárokat is, akik helyezettől függetlenül is eredményesen teljesítettek, így jobban tudtam motiválni őket a közös munkára. Mi az óra gyakorlati részében általában az ötödik feladatig jutottunk, bár tempósan haladtunk. Megtörtént már, hogy a hatodik pótfeladatot is sikerült az órán teljesíteni, ha a fiatalok dinamikusan dolgoztak. A páros munkában azonos képességű diákok működtek együtt. A közös munka során, ahol szükségesnek láttam, kicsi útmutatást adtam, vagy helyesbítésre kértem a tanulókat, így szinte mindenkinek sikerélménye volt az óra végén. A dicséret elmaradhatatlan része az órának.

A tanulók figyelmét és érdeklődését mindvégig sikerült fenntartanom. Az óra végén nagyon szépen összefoglalták a betűrend alapvető szabályait. A megerősítés megtörtént, végezetül kijelöltem a házi és a szorgalmi feladatot számukra, ezzel önálló munkára és logikus gondolkodásra is motiváltam őket. A következő órán a diákoknak házi feladatként digitális feladatokat is kijelölök a betűrend gyakorlására.

A betűrend tanítása időigényes munka, mert a szókétyákat elő kell készíteni, nyomtatni és vagdosni kell, lehet őket fóliázni is, úgy tartósabbak, és a gyűjteményünkben raktározhatók. Ugyanakkor megéri a fáradozást, mert tanár és diák egyaránt elégedetten távozik az órától.

Digitális fuldoklók

Mi a helyzet a digitális írástudással Erdélyben?

Változások korszakát éljük a 21. században: generációs, kommunikációs, információs változásokét. Az információs technológia fejlődésével és az iGeneráció tagjainak növekedésével másfajta készségekre és képességekre van szükségünk ahhoz, hogy megértsük ezeket a változásokat és alkalmazkodni tudjunk hozzájuk. A kommunikáció az utóbbi időben legalább annyira zajlik online, mint offline formában. Az üzenetek megértéséhez és létrehozásához a jelentésteremtés különböző módozatait váltakoztatva kell alkalmaznunk. A digitális eszközök (mobiltelefon, számítógép, tablet stb.) a média térhódításának köszönhetően mindennapjaink részévé váltak. Ez pedig egy új utat nyitott meg a kommunikációban. Chatelünk, posztolunk, sms-ben kommunikálunk egymással. Az élőbeszéd és a digitális nyelvhasználat között hasonlóságok is vannak, de eltérések, és a digitális nyelvhasználatra jellemző sajátos megoldások is megfigyelhetők. A nonverbális jelzéseket a digitális térben felváltják a hangulatjelek, a mondatok egy-két szavas mondatokká tömörülnek, sajátos jelentésű szavak jelennek meg. Melyek tehát a netnyelv jellemzői? Milyen mértékben alkalmazzák a rövidítéseket, smiley-kat a tanulók a digitális kommunikációban? Szükségszerűnek tartják-e a tanítók ismertetni kisiskolás diákjaikkal a „netikett” szabályait? Ha igen, akkor ehhez milyen források állnak a pedagógusok rendelkezésére? Magyarországon már egyre több, digitális írástudásra irányuló kezdeményezés, weboldal és segédanyag született. Ilyen pl. a *Nemzeti Köznevelési Portál* informatikai segédanyaga, amelynek segítségével a diákok megismerkedhetnek a digitális eszközök használatával, az online kommunikáció elemeivel, emellett a digitális tartalomkészítéssel, de még akár a programozással, algoritmizálással és robotikával is. De mi a helyzet a digitális írástudással Erdélyben?

Mivel a koronavírus-járvány megjelenésével és terjedésével az oktatás átkerült az online térbe, kihívás elé állítva ezzel a tanítási-tanulási folyamat minden résztvevőjét, ezért ez a kérdéskör nem is lehetne aktuálisabb. Saját képességeinkre hagyatkozva kellett kiaknázunk az online tanítás-tanulás kínálta lehetőségeket, és így tanulunk, ta-

nítanunk. Ehhez viszont megfelelő technikai ismeretekre volt szükségünk, életkortól függetlenül. Úgy tűnik, a 21. század egyik nélkülözhetetlen eleme a digitális írástudás, hiszen már a kisiskolásoknak is széles körű ismeretekkel kell(ett) rendelkezniük a digitalizáció terén. De valóban rendelkeznek-e ezekkel? Elégképp kompetensek-e ahhoz, hogy gond nélkül részt tudjanak venni az online közegben zajló tanulásban? Képesek-e kiszűrni az internetes oldalak közül a relevánsakat, és képesek-e ezeken megtalálni a lényeges információkat? És ha igen, akkor tudják-e megszerezni azokat? Meg tudják-e különböztetni az álhíreket a valós hírektől? Létre tudnak-e hozni különböző digitális tartalmakat (prezentáció, e-mail, videó, dokumentum, animált tartalom)? Vajon ismerik-e a netikett szabályait, és azt, hogy hogyan válhatnak biztonságos online-felhasználókká? Ilyen és ehhez hasonló kérdésekre kerestem a választ kutatásom során, amelynek részeredményeit az alábbiakban mutatom be.

A DIGITÁLIS KOMMUNIKÁCIÓ JELLEMZŐI

A digitális kommunikáció egyik lehetséges definíciója szerint az elektronikus információk cseréjét értjük alatta. Az 1990-es évekre vezethető vissza az a dátum, amikor Tim Berners-Lee megalkotta a módját, hogy az interneten keresztül bárki hozzáférhessen az információkhoz és megoszthassa őket (a HTTP, HTML, URI/URL, WWW segítségével). A nagyközönség és az üzlet számára ekkor született meg az *Internet*, amely már nemcsak szöveges elektronikus kommunikációra adott lehetőséget, hanem – ahogy a mai formája is mutatja – képek, hangok, linkek, weboldalak létrehozása is elérhetővé vált sokak számára. A digitális kommunikáció témája kapcsán érdemes megemlíteni a nyelvünket érintő változásokat, amelyekkel a pedagógusok a diákok köznapi beszédében és fogalmazásaikban is találkozhatnak. A nagy mennyiségű információ, a gyors információközlés, a közösségi média erősödő szerepe átformálja a nem internetes kommunikációt is. A technológiai változások nemcsak nyelvi, hanem kulturális változásokat is magukkal hoznak. Lazuló mondatszerkezetek, rövidülő szavak, nyelvtani szabályoktól eltérő formák, növekvő számú alárendelő és mellérendelő mondatok figyelhetőek meg a szövegekben (HABÓK–CZIRFUSZ 2015).

Az informatika konkrét nyelvi hatásait így foglalja össze BALÁZS Géza (2007) tizenkét pontban:

- szóforradalom az idegen szavak megjelenésével;
- helyesírási hibák az ékezetmentes betűk és az automatikus helyesírás-javító problémái miatt;
- a számítógépen megnövekedett a kommunikáció, mely élőbeszéd jellegű, gyors információtovábbításra és állandó korrigálásra alkalmas, sokszor fatikus (kapcsolattartó) elemeket tartalmaz;
- csökken a számítógépen írt szövegek koherenciája az átírásokból, szövegek beemeléséből adódóan;
- saját nyelvvilág, ún. internetszleng keletkezett, mely rövidítéseket, összevonásokat alkalmaz;
- újfajta jel- és képi világ született, szlenges helyesírással kombinálva (pl. smiley);
- élőbeszédre jellemző mellérendelések és gyorsolvasás;
- régi-új szövegtípusok születtek, mint a körlevelek és online képeslapok, amelyeket manapság inkább a megosztások váltottak fel;
- megváltozhat a területi és társadalmi nyelvváltozatok rendszere, globális nyelv jöhet létre;
- az újabb nyelvi technológiák átalakíthatják az ember-gép viszonyt, pl. beszéd-felismerés, beszédátalakítás, fordítóprogramok;
- az internet új minőség, minden eddigi kommunikációs forma szintézise;
- nagy jelentőségű a felhasználói nyelvművelés, de nagy szükség van a nyelvi kultúra őrzésére is.

A nyelvész szerint a digitális írástudásnak egyaránt csoportösszetartó és másokat nyelvileg kizáró funkciója is van. A digitális szakadékot nemcsak az jelzi, ha valaki nem tudja a számítógépet kezelni, hanem az is, ha nem ismeri az elektronikus kommunikáció nyelvezetét. Mindez azért is fontos tényező, mert ezek a kifejezések nemcsak az interneten fordulnak elő, hanem ún. offline formában is, főleg a fiatalabb korosztály nyelvhasználatában (BALÁZS 2007).

ÍROD, OLVASOD, ÉRTED?

A digitalizált szövegek másik fontos sajátossága az emotikonok jelenléte, illetve az a jelenség, amikor azok átveszik a szöveg helyét az írott kommunikációban, aktiválva ezzel a befogadóban egy másfajta jelentésteremtési módozatot. Az emotikon vagy hangulatjel nyomtatott írásjelek olyan sorozata, amely emberi arcot formál, és általában valamilyen érzelmet fejez ki. A mosolyszimbólum az írásos szövegből hagyományosan hiányzó metakommunikatív jeleket (hanglejtés, beszédtempó, hangerősség, mimika és gesztusok), érzelmkifejező elemeket a billentyűzeten található jelekből alkotott képi információ primitív formájával helyettesíti. Az emotikon az emberi agy egy absztrakciós képességének terméke. A hangulatjelek elsősorban a feladó és a címzett között közvetlen, kölcsönös kapcsolatot feltételező, szóbeliséghez közel álló, de írásbeli műfajokban (sms, chat) fordulnak elő. E „képes beszéd” szükségessé, hiánypótlóvá vált a nonverbális és szupraszegmentális elemeket nélkülöző verbális szövegekben, megújítva a hagyományos központosítást – akár mozgó írásjelekkel is (BÓDI–VESZELSZKI 2006).

Egy 2019-ben végzett kutatásomban különböző internetes forrásokat, bejegyzéseket, kommenteket vizsgáltam meg, többek között az emotikonhasználat függvényében. Kutatásom során 85 fő 9–13 éves diákot kérdeztem meg emotikonhasználati szokásaikról, és azt találtam, hogy ők is előszeretettel alkalmazzák ezeket a jeleket. Az 1. ábrán látható a megkérdezett diákok emotikonhasználatának gyakorisága, százalékos megoszlásban. Elmondásuk szerint ezek megkönnyítik a kommunikációt és izgalmassá teszik azt.

Emotikonhasználat chatelés közben

1. ábra: A 9–13 éves diákok emotikon használatának gyakorisága százalékos megoszlásban

A megkérdezett diákok azonban az emotikonok túlságosan gyakori alkalmazását zavarónak érzik. A válaszadók csaknem fele idegesítőnek találja, ha egy üzenetben túl sok emotikon szerepel. Ezek alapján arra lehetne következtetni, hogy a megkérdezett diákok inkább a hangulatjel nélküli üzeneteket részesítik előnyben, azonban 79%-uk negatívan viszonyul az ilyenfajta üzenetekhez (2. ábra).

2. ábra: A hangulatjel nélküli üzenetekről szóló vélekedések a 9–13 éves diákok körében, százalékos megoszlásban

Kutatásom második felében egy 150 internetes bejegyzésből, hozzászólásból összetevődő nyelvi korpuszt vizsgáltam meg, három nagy kategória alapján: írásjelek, hangulatjelek és nyelvhasználat. A szakirodalomban megjelenik, hogy a digitalizált üzenetekre formai szempontból általában a töredezettség jellemző. Ezt az általam végzett kutatás is alátámasztja, hiszen a megvizsgált szövegekben nagyon gyakori, hogy egy új gondolati egységet az előzőtől nem írásjel, hanem egy Enter billentyű választ el egymástól, tehát külön üzenetként jelenik meg a címzett képernyőjén. Ez leginkább a chat- és sms-üzenetekben tűnik ki.

Pl. „K: Szia. Megyünk együtt?

T: Szia.

T: Igen.

T: Fél 8 kor találkozunk a patkóban.

K: Oké.”

Ez a sajátos megformáltság a kommunikációs partnerektől megkövetel egy új látásmódot. Az írott szövegek horizontális követése mellett megjelenik a szövegek vertikális módon történő olvasása is. Vannak olyan sajátos esetek is, amelyekben az üzeneteket nemcsak a fent említett billentyű választja szét egymástól, hanem különböző emotikonok is közbeékelődnek.

Pl. „Csodaszérum a következő katalógusban! ♥

30 narancs C vitamin tartalma egy kis üvegcsében. J

Tesztelésképpen én már beszereztem magamnak egyet és kb 2 hete használom:

♥ egy használat után a pattanásaim szinte teljesen eltűntek

♥ 2-3 használat után a bőr textúrája teljesen megváltozott

♥ nagyon jól hidratál.

A digitalizált üzenetek formai jellemzőinél fontos megemlíteni, hogy az írott szövegek jellemzőinek (pl. kis- és nagybetűk) hiánya a tempógyorsítást szolgálja, ami a beszélt nyelvhez közelíti a szövegeket. A gyorsaság miatt haszontalanná válnak a mondatkezdésnél használt nagybetűk, hiszen ahhoz egy újabb billentyűt kellene használni, a CapsLock-ot, ami pedig megrövidítené a mondanivaló begépelési sebességét. Az ilyen üzenetek a kisbetűk miatt semmit sem veszítenek értékükből, de az írott nyelv követelményeinek nem tesznek eleget, pl. „*holnap új időszámítás kezdődik a farmasi életében. több új csoporttag is jelezte csatlakozási szándékát. üdvözljük őket.*”

Az írásjelek tekintetében a vizsgált nyelvi korpusz alapján megállapítható, hogy az online kommunikáció egyik sajátossága, miszerint a digitalizált üzenetek vagy csak nagyon kevés írásjelet tartalmaznak, vagy ezek egyáltalán nem is jelennek meg bennük, pl. „*Lóri Zsuzsa jó reggelt szép nap lesz ma.*” Ebből a példából is kitűnik, hogy a befogadó személy könnyen a félreértés csapdájába eshet, hiszen a hiányzó írásjelek miatt az üzenetből nem állapítható meg, hogy Lórinak, Zsuzsának vagy esetleg Lóri Zsuzsának szól-e a kijelentés. A következő példákban ez a jelenség még feltűnőbb: „*Rendelhető gipsz hűtőmágnés különböző formájú gyerekeknek akár emlékként*”, „*30-31es gála kiscipőt keresek fehér vagy fekete kislánynak képet kérek köszi.*”

Az általam megvizsgált digitalizált üzenetekben a *pont* és a *vessző* a leggyakoribb írásjel, ami megjelenik. A *vessző* használata leginkább olyan helyzetekben gyakori, amelyekben két-három- vagy annál többsoros az üzenetben lévő mondanivaló. Ebben az esetben a *vessző*nek a főbb gondolati egységek egymástól való elkülönítésében van szerepe, pl. „*Eladó Németországból frissen behozott Toyota Rav 4, motor dízel, 2,2, évjárat 2006.*” A *pont*nak mint írásjelnek a gondolatok lezárásában van szerepe. A digitalizált üzenetekben azonban néhol átveszi a *vessző* szerepét, olyan esetekben, ahol az üzenetben egyszerre több mondanivaló is szerepel, az üzenetküldő pedig azokat egymástól el szeretné különíteni, kizárva a félreértés lehetőségét. Pl. „*Elvesztettem ma az új Babywatch karórámát a ... negyedben. Fehér. Arany*

szíjjal. Aranyozott óralappal.” Olyan üzenetekkel is találkoztam a vizsgálat során, amelyekben a pont nemcsak a vessző, hanem a kérdőjel és a felkiáltójel szerepét is betölti az online kommunikációban, pl. *„Sziasztok. Valaki tud egy kávégép javítót ...helyen.”* A három pont az elgondolkodtatás, befejezetlenség szerepét tölti be az írásban történő kommunikációban. Ez az online kommunikációban sincs másként, hiszen ugyanúgy megjelenik olyan üzenetekben, amelyekben az üzenetküldő a befogadót továbbgondolásra, az üzenet kiegészítésére ösztönzi, pl. *„Jó pénzért még mindig: villanytelep kanyar után öv és telefon keresés...”* Ez esetben az üzenetküldő arra hívja fel a figyelmet, hogy közúti ellenőrzés zajlik a Villanytelep utcai kanyar után. A kettőspont arra enged következtetni, hogy az illető személyt megbüntették. Egy másik példán keresztül azt tapasztaljuk, hogy a három pont által az üzenetküldő a nemtetszését fejezi ki az egyik városi busz állapotát tekintve. *„Már lassan 2 hete így van...”*

A kérdőjelet és a felkiáltójelet olyan esetekben használják az online formában kommunikáló felek, amikor kérdést intéznek a kommunikációs partnerhez, vagy nyomatékosítani szeretnének egy kijelentést, pl. *„Sziasztok, terhesnadrágot keresek nagyobb méret!!!”* Ennél gyakoribb a fent említett írásjelek túlzott formában való alkalmazása. Ez olyan esetekben történik, amikor a nyomatékosítás mellett a figyelemfelhívás is fontos szerepet játszik az üzenetben, mint például a következő hirdetésben. *„Szeretnél egy igazán sikeres csapatba tartozni, egy igazán sikeres céget képviselni?? Újonnan induló céghez keresünk csapattársakat!!! Hogy mit ajánlunk??* A fenti példából is kitűnik, hogy mind a megfogalmazás, mind az írásjelek halmozása arra ösztönzi a befogadót, hogy éljen a lehetőséggel és csatlakozzon az adott céghez munkatársként. A vizsgálatok alapján általánosan megállapítható, hogy az iskolázottság, illetve a helyesírási szabályok ismerete közrejátszik az interneten zajló kommunikáció minőségében.

DIGITÁLIS ÍRÁSTUDÓK AZ ISKOLAPADBAN

A 21. század gyermekei leginkább az internetről szerzik ismereteiket. A digitális bennszülöttek számára a legkedvezőbb, ha gyorsan juthatnak az információkhoz, jobban kedvelik, ha azok egyszerre több csatornán keresztül, ingergazdag módon áramlanak hozzájuk, ha egyidejűleg több tevékenység között oszthatják meg figyelmüket. Ezért előnyben részesítik az ábrákat, a képeket a szöveggel szemben, és a hálózati műkö-

dés a legeredményesebb számukra (PRENSKY 2001). A szövegértést mérő nemzetközi vizsgálatokban is mára külön területként szerepel a *digitális szövegértés* képessége (pl. ePIRLS). A IV. osztályos tanulók digitális szövegértési képességének értékelésére először 2016-ban került sor 14 ország részvételével. Ekkor a tanulók digitális médiumban is – kb. 1000 szavas – információszerző szövegeket olvastak és értelmeztek. Az ePIRLS feladatai ugyanazoknak a gondolkodási műveleteknek a működtetését mérték, mint a papíralapú információszerző szövegértő tesztek: a kérdések / feladatok 20%-a a szövegben explicit módon megjelenő információk visszakeresését, 30%-a egyenes következtetések levonását, 30%-a adatok összefoglalását, 20%-a pedig a szöveg nyelvi, szerkesztésbeli elemeinek mérlegelését kérte a tanulóktól. Mivel az oldalak nem lineárisan követik egymást, ezért az olvasónak magának kell megalkotnia a saját „ösvényeit” az információ eléréséhez attól függően, hogy kattintással milyen információdarabokhoz fér hozzá. Az információ megkeresése az interneten azt is feltételezi, hogy az olvasó megnyitja a megfelelő honlapot, és az összetett navigációs menük, almenük, fülek, linkek használatával alkalmazza a navigálási stratégiákat, hatékonyan „mozog” a honlapon; illetve vált is a honlapok között (SZÁNTÓ 2018).

A DIGITÁLIS ÍRÁSTUDÁS HELYZETE MAGYARORSZÁGON

2020-ban a Telekom kommunikációs cég és a nemzetközileg elismert, a gyerekek oktatásával foglalkozó Da Vinci Media közös összefogása eredményeként létrejött a *Legyél te is digitális superhős!* nevű edukációs program. A programban részt vevő alsó és felső tagozatos diákok oktató jellegű kisfilmek, kvízkérdések és online tesztek segítségével ismerkedtek a digitális világ rejtelmeivel, a befejező részben pedig egy videokészítő pályázaton vehettek részt, ahol értékes nyeremények birtokosaivá válhattak. Ugyanakkor az érdeklődő pedagógusok továbbképzéseken is részt vehettek.

Mindezek mellett a Nemzeti Oktatási Hivatal és az Emberi Erőforrások Minisztériuma összefogása által létrejött egy digitális segédanyagcsomag, amelyben a tanulók konkrét, digitális feladatokon keresztül tesztelhetik tudásukat, a pedagógusok számára pedig egy felhasználói kézikönyv található a <https://www.nkp.hu> weboldalon. Mivel ahhoz, hogy a tanulók biztonságosan alkalmazzák a már elsajátított digitális ismereteiket, elengedhetetlenül fontos a médiatudatossággal való ismerkedés. Ennek elősegítésére

jött létre a www.mediatudor.hu weboldal, ahol a diákok és tanárok a felmerülő kérdéseikre kaphatnak választ. A tanulók médiatudatosságának feltérképezéséhez pedig a www.techtoday.de/hu elérhetőségű internetes portálon található *Teszteld magad!* címet viselő, 9–12, illetve 13–15 évesek számára összeállított, médiatudatosságra vonatkozó kérdések sorozata nyújt segítséget.

2019 óta a magyarországi Nemzeti alaptantervben (NAT) megjelenik a számítógépes ismeretek általános iskolai oktatása, mintegy megalapozva a magasabb szintű képzést a felsőbb évfolyamokon. A 3. évfolyamtól kezdődően, heti 5–11 óras (tanulói szintektől függően rendeződik az óraszám) tevékenységek során ismerkednek meg a tanulók az informatikai eszközök használatával, az információtechnológiával, a digitális írástudás komponenseivel, illetve a különböző informatikai eszközök és módszerek segítségével történő problémamegoldással. A tartalmat tekintve az alsó tagozatosok esetében szerepet kapnak a grafikai elemeket tartalmazó digitális produktumok (pl. szófelhő, fürtábra, keresztrejtvény stb.), a biztonságos eszközhasználat; továbbá algoritmusok eljátszása valamilyen eszköz megjelenítésével. A felső tagozatos tanulók ismerkednek a blokkprogramozás, kódolás, táblázatkezelés alapjaival, a robotok, szenzorok, webes technológiák és mobileszközök használatával, továbbá az IT-fejlesztés hatásaival, előnyeivel és hátrányaival. A gimnáziumi oktatásban ezeken túlmenően megjelenik a vektorgrafika és a HTML-programozás is (FARKAS 2019). Mindezen ismeretek elsajátítása egy sajátos, projektalapú megközelítésen keresztül történik, ahol a diákok az elméleti ismeretek mellett számos gyakorlati próba során tesztelhetik tudásukat, gyakran saját eszközeik (pl. okostelefon) bevonásával is.

Ezeken túlmenően a digitális kompetencia összekapcsolódik az anyanyelvi-kommunikációs kompetenciával is, hiszen az egyes tanulóknak lehetőségük nyílik arra, hogy az anyanyelvórák során megvizsgálják a digitális, online szövegek hitelességét, együttesen használják a digitális és hagyományos helyesírási szabályzatot és szótárt, alkalmazzák a digitális írás tanult formáit (pl. plakátkészítésnél, blogíráskor), illetve megismerjék és alkalmazzák a tanítási-tanulási folyamat során a környezetükben levő digitális könyvtárakat, gyűjteményeket. A 2020-as NAT-ban már külön, más területekkel (pl. matematika, kémia, kulturális nevelés) integráltan szerepel a *digitális kultúra* címet viselő tantárgy a 3–4. osztályos tanulók kerettantervében.

A DIGITÁLIS ÍRÁSTUDÁS HELYZETE ROMÁNIÁBAN

A romániai *Magyar anyanyelvi kommunikáció* tantárgyi programjaiban az előkészítő osztálytól negyedik osztályig tartó ciklusban nem jelenik meg a digitális írástudás mint fejlesztendő képesség, sem e terület fejlesztésére vonatkozó, módszertani útmutatásul szolgáló tartalom vagy feldolgozás. Ugyanez a helyzet az általános iskola második ciklusánál is, az 5–8. osztályos tanterv esetében: arról, hogy mik a jellemzői az online térben zajló digitális kommunikációnak, nem esik szó. A 9–12. osztályos tantervben sincs sok változás ezen a téren, csupán annyi, hogy beemelődik a színpadi előadás mint információközvetítési módzat, és megjelennek az interaktív módszerek, amelyek a hatékony tanulás szolgálatában állnak (pl. ötletbörze, fürtábra, TTM-módszer), és lehetősége van a diáknak ezeket digitálisan is elkészíteni, megjeleníteni (viszont csak 11–12. osztályban). Szót kell ejteni arról is, hogy 9. osztálytól kezdődően a tantárgyak közé bekerül az Informatika nevezetű tantárgy is, így pedig a diákoknak lehetőségük van fejlődni a digitalizáció terén. Bár 9–10. osztályban a számítógép felépítése, jellemzői és használatának módozata szerepel tartalomként, a következő évfolyamokon lehetőség nyílik táblázatok szerkesztésére, képvágásra, képszerkesztésre, különböző prezentációk elkészítésére is. 2017-től Románia is csatlakozott az amerikai analitikus és marketingspecialista, Simon Kemp *Data Reportal* nevezetű programjához, amely keretén belül a világ országai egymást segítve és támogatva tesznek lépéseket a digitalizáció fellendítése érdekében. A program sikerességét alátámasztja, hogy 2020-ban megalakult Romániában a „*România Educată*” elnevezést viselő kezdeményezés, amely során digitális tananyagok készültek, online pedagógusi továbbképzések és diákok számára indított felkészítők valósultak meg az online oktatás fejlesztését célozva meg. Napjainkban ez a kezdeményezés folytatódik, további képzéseket, felkészítőket terveznek.

FEJLESZTŐPROGRAM A DIGITÁLIS ÍRÁSTUDÁSÉRT

2021-ben 9–10 éves diákok digitális kompetenciáját és anyanyelvi kommunikációs kompetenciáját vizsgáltam és fejlesztettem. A kísérlet során egy általam kidolgozott fejlesztőprogramot alkalmaztam, amely releváns információk interneten történő megkeresésére, az egyszerre több honlapon való navigálásra, a szöveg és a hozzá tartozó

kép együttértelmezésére, illetve a következtetések levonására, adatok összefoglalására, a szöveg nyelvi, tartalmi és szerkesztésbeli elemeinek mérlegelésére irányult. A diákok médiahasználati kompetenciájának feltérképezésére emellett az írásbeli kikérdezés módszerét alkalmaztam, továbbá az általuk készített munkákat, nyelvi, formai és tartalmi szempontból is elemeztem. Kutatásom fő részében a pedagógiai kísérlet módszerét alkalmaztam, amelynek eszköze egy online, az ePIRLS nemzetközi kompetenciamérő tesztekhez hasonló mérőlap volt. A digitális írástudás mérésére és az online szövegek értésére vonatkozó feladatsort a *Bookwidgets* nevű online alkalmazás segítségével valósítottam meg. A tesztet a vizsgálat elején és a fejlesztés végén töltötték ki a diákok. Az előmérés során alkalmazott teszt egy tudományos szöveget tartalmazott, amelyet a gyerekek elolvastak, majd megoldották a hozzá tartozó tíz, különböző területet mérő, eltérő nehézségű feladatot. Az utómérés során használt digitális kompetenciát mérő teszt egy szépirodalmi szöveget és hat hozzá kapcsolódó feladatot tartalmazott. A fejlesztőprogramot 12 alkalommal (hetente egyszer, 50 percben) próbáltam ki a 3–4. osztályosokkal, online módon. A program segítségével az alábbi témákat dolgoztam fel a gyerekekkel:

- Az internet és a hangulatjelek
- Digitális kommunikáció
- Biztonságos internet
- Álhírek
- Bejegyzések, megosztások
- Digitális tartalomkészítés
- Olvasási stratégiák
- Online szövegértés

A fejlesztőprogram, igazodva a kutatásban részt vevő tanulók életkori sajátosságaihoz, interaktív bemutatókat és különböző gamifikált elemeket (pl. kvízzjátékokat, online játékos feladatokat) tartalmazott. Ezeket a *bookcreator*, *genially*, *bookwidgets*, *kahoot*, *learningapps*, *prezi* és *wordwall* weboldalak és alkalmazások felhasználásával valósítottam meg. A kutatás kezdetén összeállítottam egy 10 kérdéssort tartalmazó, digitális kompetenciát és anyanyelvi kommunikációs kompetenciát mérő tesztet (3. ábra), amelyet a diákoknak a *bookwidgets* nevű alkalmazást használva kellett kitölteniük. A teszt tartalmazott egy tudományos szöveget, amelyet elolvasva a tanulónak válaszolniuk kellett a szöveghez tartozó kérdésekre. A digitális mérőlap itemjei között szerepelt az egyszerű információ kikeresése és kimásolása a szövegből (pl. *Hány km hosszú a Magas-Tátra? Hol található a hegy?*), megadott képek

szöveg szerinti sorba rendezése, ugyanakkor használniuk kellett a tanulóknak a mikrofont, az online rajzolóprogramot, egy videó megtekintése után válaszolniuk kellett a kérdésekre, és egy hirtextre kattintva kikeresniük egy másik weboldalon egy adott kérdésre a választ.

Csodálatos természet

- Szlovákia és Lengyelország területén helyezkedik el a [Magas-Tátra](#) nevezetű hegység, amely 26 km hosszú.
- Az időjárás eléggé kiszámíthatatlan: sok esetben nyáron az erős napstítés miatt kell magunkon tartani a vékony kabátot, pár nap múlva pedig lehet, hogy elő kell venni a hátizsákból a téli, meleg holmit.
- Ezen a 2655 méter magas hegycsúcson nem él meg más élőlény, csak az algák. Egyikük igazán különleges, hiszen színessé varázsolja a havat: kékké, zölddé, feketévé, sárgává és pirossá teszi. A jelenség neve Rhizaria.
- Ezt a jelenséget [Kol Erzsébet](#), magyar származású botanikus fedezte fel. Abban az időben nem engedték a nőket iskolába járni, pláne nem egyetemre. De ő nem adta fel az álmait, küzdött értük, míg végül a 6200 hóalga fajból összeállított gyűjteményéért doktori címet kapott és bekerült a National Geographic Társaságba. Az algagyűjtemény jelenleg a Budapesti Növénytárban van kiállítva, de nemrégiben felfedezték, hogy nagyon jó ráncalanító krém készíthető az alga koncentrátumból, ezért már a szépségiparban is használják. Sőt, mi több, ha Spirulina algát keverünk a fagyiba, nem csak jobb ízűvé válik, hanem kékké változtatja azt.

A Magas Tátrában - Tatra Mountains.

Megnézés... Megosztás

QUESTION 1
Hány km hosszú a Magas-Tátra?

21

26

20

30

QUESTION 2
Hol található az említett hegy?

QUESTION 7
Kattints a szövegben Kol Erzsébet nevére, majd másold ki, hol született és milyen díjakkal rendelkezik!

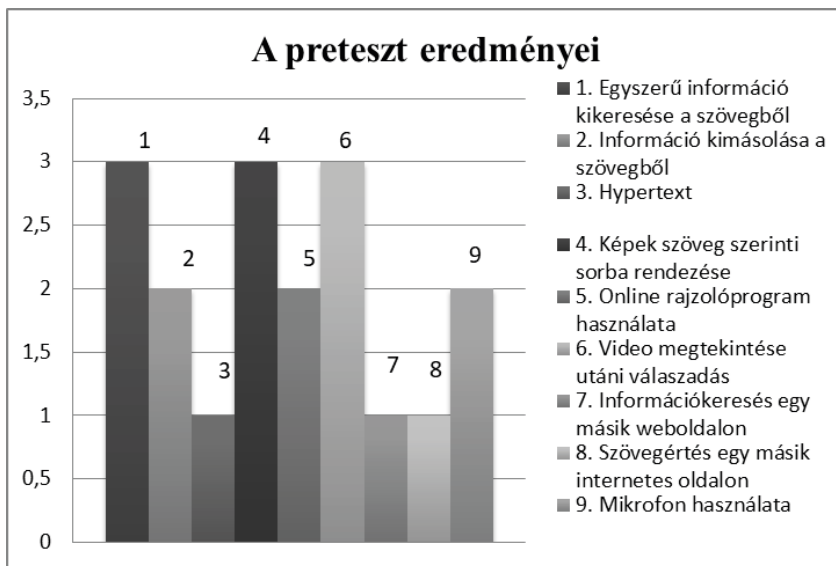
QUESTION 8
Írd be a keresőbe a hó alga kozmetikum kifejezést, majd kattints a Képek fölé! Mi a neve az első 2 képen látható arckrémnek? Írd le!

QUESTION 9
Hogy nevezik az algát, ami kékké változtatja a fagyit?

Aktiválja a Windowst
Aktiválja a Windows rendszert a Gépházban

3. ábra: Részletek az előmérés során használt digitális és anyanyelvi kommunikációs kompetenciát mérő teszt kérdéseiből

A vizsgálat során nyert eredmények (4. ábra) alapján megállapítható, hogy a kutatásban részt vevő gyerekek többsége jól boldogul a különböző digitális ismereteket, készségeket igénylő feladatokkal, azonban a hypertextek és az egyszerre több oldalon való navigálás nem egyszerű számukra.

4. ábra: A 9–13 éves tanulók eredményei a digitális kompetenciát mérő teszt alapján, számszerű megoszlásban

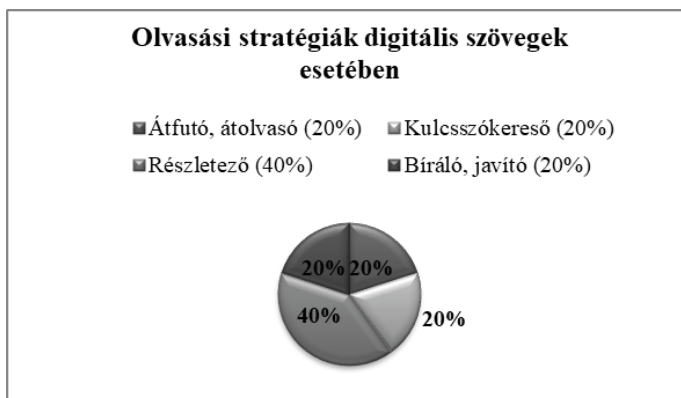
Az derült ki, hogy a kutatásban részt vevő gyerekek életkori sajátosságukból adódóan igénylik a felnőtt segítségét, tanácsát az online térben adódó helyzetek során is, mint pl. annak eldöntése, hogy egy általuk olvasott cikk álhír-e vagy sem. Ehhez viszont a szülő / pedagógus kidolgozott segédanyag, módszertani útmutató nélkül leginkább csak a saját tapasztalataira, feltevéseire alapozhat, ami a szakmai beszélgetések alapján kiderült hiányokról árulkodik.

Kutatásomban összehasonlítottam a papíralapú szövegértést a digitális szövegértéssel, az olvasási stratégiákat és azok alkalmazási lehetőségeit megismertetve a gyerekekkel. Mind a papíralapú, mind az online szövegek esetében a tanulók a *részletező* olvasási stratégiát preferálják, ugyanis elmondásuk alapján az a legegyszerűbb, sokkal pontosabb és több információ megtudható a szövegből a segítségével, mint pl. a *kulcsszókereső* vagy az átfutó, átolvasó olvasási stratégiát alkalmazva.

5. ábra: A diákok olvasási stratégiákhoz kötődő preferenciájának százalékos megoszlása a nyomtatott szövegekre vonatkozóan

Az eredmények alapján megállapítható (5. és 6. ábra), hogy a gyerekek a fent említett stratégiákat alkalmazva könnyebben boldogulnak papíralapú, mint digitális szövegekkel, mivel az előbbiekkal több gyakorlatuk van. Ebből kifolyólag több idő és fejlesztési alkalom kellene ahhoz, hogy a digitális szövegértés olyan szinten működjön, mint a papíralapú.

6. ábra: A diákok olvasási stratégiákhoz kötődő preferenciájának százalékos megoszlása a digitális szövegértésre vonatkozóan

Összefoglalva megállapítható, hogy a kutatásban részt vevő tanulók többsége jól boldogul a digitális szövegértési feladatokkal. Képesek olyan komplex feladatok megoldására is a

digitális felületeken, mint az információ kikeresése és kimásolása, navigálás a különböző weboldalak között, illetve digitális rajzok, illusztrációk készítése. Azonban a legtöbben felnőtt segítsége nélkül már nem képesek megállapítani, hogy amit az interneten olvasnak, fed-e a valóságot, nem tudják, mit tegyenek, amikor online zaklatással kerülnek szembe, nem érzik eléggé kompetensnek magukat ahhoz, hogy kiszűrjék az internetes csalókat, illetve egy 1-től 10-ig terjedő skálán a saját digitális kompetenciájukat 4-esre értékelik. Elszomorító, hogy a 21. század elején, a napi átlagosan 4-5 vagy annál több órát online töltő kisiskolás diák érzi, hogy digitális ismeretei fejlesztésre szorulnak, viszont kellő szülői vagy pedagógusi segítség nélkül ez nem valósulhat meg. Ha azonban nem rendelkezünk a megfelelő ismeretekkel, készségekkel és képességekkel, hogyan segíthetünk? Sajnos nincsenek erre a célra kidolgozott útmutatók, szakkönyvek vagy munkafüzetek, és a tantárgyi programok sem fogalmazzák meg a digitális kompetencia fejlesztésének szükségességét.

IRODALOM

- BALÁZS GÉZA (2007): Az sms-folklor – a minimálfolklor nyelvi képe II. *Magyar Nyelvőr* 131/1. 48–62.
- BÓDI ZOLTÁN – VESZELSZKI ÁGNES (2006): *Emotikonok. Érzelemkifejezés az internetes kommunikációban*. Magyar Szemiotikai Tanulmányok 9. Modok és Társa Kft., Kiskunhalas.
- FARKAS CSABA (2019): Digitális kultúra, avagy hová let az informatika az új NAT-ban? Oktatás 2030 című tudományos előadás. Eszterházy Károly Egyetem. <https://docplayer.hu/152260800-Digitalis-kultura-avagy-hova-lett-az-informatika-az-uj-nat-ban-farkas-csaba.html> (Utolsó megtekintés: 2021. november 27.)
- HABÓK LILLA – CZIRFUSZ DÓRA (2015): Információcsere a digitális korban – a kommunikáció modellje, eszközei és kommunikációs helyzetek a digitális térben. *Oktatás-informatika*, 2015/1. 26–34.
- PRENSKY, MARC (2001): Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon* (MCB University Press). 9/5. 1–6.
- SZÁNTÓ BÍBORKA (2018): A szövegtörtő és szövegalkotó képességről a multimodális műveltség nézőpontjából. In: *Kompetencia- és tudástranszfer az oktatásban*. Szerk. Barabási T., Péter L. és Szántó B. A IX. tudományos ülésszak előadásai. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár.

*Áletimológia, de jól hangzik!*¹

Ha a kisdíák jól odafigyelt a nyelvtanórán, akkor már az ő számára is ismerősen kell csengenie e szakszónak: etimológia. Magyartanárának magyarázata, sőt felhozott példái nyomán ő is megtudhatta tehát, hogy az etimológia az a nyelvészeti tudományterület, amely a szavak eredetét kutatja (TOLCSVAI 2000: 6). Ugyanígy nevezzük a szó eredetének és változásának a magyarázatát, a szófejtést és -származtatást. Avatott nyelvészeink, kutatóink kikristályosodott, olykor netán kissé vitatható eredményeit az úgynevezett történeti és / vagy etimológiai szótárak tárják elének.

Csakhogy a tudományos mellett más etimológia, sőt etimológiák is vannak! Egyiküknek, mégpedig az összefoglalóan hangzónak maga a nyelvészet adta a szakkifejezését, és ezt is talán sokan ismerik, ez: a népetimológia. Jelenti a téves etimológiát, azaz a naiv, illetve eleve áltudományos szómagyarázatot (TOLCSVAI 2000: 161). A beszélő az ismeretlennek vélt eredetű / szerkezetű szót vagy kifejezést értelmessé, ráadásul magyarrá kívánja tenni. Hogy csak a közelmúlt vagy épp napjaink frissebb példáit említsük: az angol e-mail sokaknak immár bevetten: *Emil*; a *file* írásképe „fájl”, tapasztalhatjuk, nemegyszer *filé* formában ejtődik-íródik. Vagy, hogy egy városombeli példát említsék: Kecskeméten is van egy kedvelt sportáruháza a hazánkban tíznél is több ilyen fenntartó / üzemeltető Decathlon üzletláncnak. Ez a ’tíz-tusá’-t, magyarabbul ’tízpróbá’-t jelentő, görög eredetű szó „*dekatlon*”-nak ejtődik. Többektől hallottam viszont a „*Dekatlanba*” helyett így kimondva a vásárlás célpontját: „Megyek a *Katlanba*.” Mert a *Katlan* azért mégiscsak valamiképp értelmesebb és – magyar.

A magam nyelvőri-nyelvművelői részéről szívesen emlegetek – megfigyeléseim alapján – még egy etimológiát. Nincs ugyan köze a tudományos megalapozottságúhoz, ám mégis több, másabb, mint az, amit főntebb merőben népetimológiának könyveltünk el. Ez a – ha úgy tetszik – akár harmadik kategória = a stílári etimológia. Persze: igazából áletimológia ez is. Ám: tudatosan műveljük. Hatást akarunk vele elérni, esetleg mindjárt, és ha kell, akkor akár tömegeset is. Legfrappánsabb példánk lehet erre a közelmúlt

¹ Jelen írásom a *Keresztény Élet* 2012. szeptember 16-ai számának 4. oldalán ugyanezen címmel megjelent kisebb cikkemnek javított és kibővített változata. H. J.

egyik óriásplakátjának közismert reklámszövege: „*Kaiser – a ser!*” Senkit sem zavart különösebben az, hogy a levédett márkanév mindig is *kajszer-* vagy *kajzer*ként ejtődött. Telitalálat volt a tulajdonnévből elvont három utolsó betű. Megegyezett ugyanis azzal a hárommal, amellyel archaizálva és ezáltal máris stílusosan a ma már közönségesebb / közömbösebb sört jelöljük, emlegetjük.

A magam gyűjtötte további példák elsője rárimel az iméntire: itt is afféle szójáték adja a csattanót, és máris mintegy át is billentünk a nyelvi humor színterére. Nos, egy társaságban valaki nagy hirtelen bedobta az immár „békebeli” jugoszláv ételízestő máig ismerős nevét, jóllehet nem éppen arra volt szüksége. A poén fölfogásához, sőt csattanásához – tanúsíthatom! – egy töredékmásodpercnyi szünetke is kellett. – *Vegeta!* – hangzott föl a tag igénye. – Miféle *vegeta?* – nézett rá értetlenkedve a háziasszony. Mire ő: -- Azt az üveget *a...!!!*

Szintén asztalnál hangzott el a *desszert* oldott-spontán etimologizálása – mindjárt kétféleképp. Az egészséges kisunoka rögtön kész volt az egyikkel: – *De szeretem* a csokis tortát! A cukorbeteg nagyapó ugyancsak élt e szóval, természetesen a maga módján, azaz másként. Miközben – kávéjához – a szacharintablettás dobozért nyúlt, ekképp szólt: – Tegyük bele édes szert!

Gyereket említettünk – a diákhumor se maradjon ki! A földrajzból felelő eminens tanuló betéve tudta az észak-amerikai állam adatait, így a főváros nevét is. Máris rátett egy lapáttal: „Kanadai magyar emigránsok adták neki e nevet. Azért lett *Ottawa*, mert ott van Amerika öt *tava!*”

Végső adalékomban magam is jelen vagyok: ezúttal etimológus (!) minőségemben. Jóhoz fordult, aki megtisztelt bizalmával; úgy kellett neki! Hadd tegyem azért hozzá: Petőfi-Arany évődéséhez hasonló volt a miénk. Kitűnő humorú kedves (emlékű) nyelvtársam, nyelvművelő barátom, a főként az Édes Anyanyelvünkéből közismert Láng Miklós bátyánk azt kér(dez)te egyik levelében, mondanám meg: milyen nyelven van ez a bizonyos, lép-ten-nyomon használatos *eszement?*! Rögvest, postafordultával ment „precíz” válaszom: – Francia divatszó. Úgy kell ejteni, hogy *aszaman*. És azt jelenti, hogy... hülye!

IRODALOM

TOLCSVAI NAGY GÁBOR (2000, szerk.): *Nyelvi fogalmak kisszótára*. Korona Kiadó, Budapest.

GASPARICS GYULA

*Katolikus középiskolák
XIII. országos helyesírási versenye
az Apor Vilmos Katolikus Főiskolán*

Főiskolánk a járványhelyzet miatti egy év kényszerű kihagyás után a Nemzeti Tehetség Program támogatásával 2021. október 14-én rendezte meg a Katolikus középiskolák XIII. országos helyesírási versenyét. A megmérettetésen 14 katolikus intézmény 28 diákja vett részt. A rendezvényt dr. Gloviczki Zoltán, a főiskola rektora nyitotta meg. Köszöntő szavait követően kezdődött a verseny, ami – a versenyhagyományoknak megfelelően – ebben az esztendőben is tollbamondás írásából, valamint helyesírási és *j-ly*-os feladatlapok kitöltéséből állt. A *j-ly*-os feladatlap példái *A magyar helyesírás szabályai* című kiadvány szótárjegyzékéből lettek összeállítva, így a versenyzőknek nem csupán a hétköznapiokban használatos példák, hanem az e témakörbe tartozó idegen és népies szavak írásmódjával is tisztában kellett lenniük. A tollbamondásban többségében az *Új Ember* és a *Keresztény Élet* katolikus folyóiratok írásaiból átvett szerkezetek szerepeltek, a harmadik részhez összeállított feladatlap pedig az általános helyesírási tudnivalókat mérte. Amíg a diákok a dolgozatokat írták, a kísérőtanárok részére a könyvtár olvasótermében rektor úr tartott előadást. Ezt követően került sor a közös ebédre, majd a II. János Pál Teremben a kulturális műsorra; ennek keretében ebben az évben is a Váci Bartók–Pikéthi Zeneművészeti Szakgimnázium és Zeneiskola, Alapfokú Művészeti Iskola fiatal tehetségei adtak egy egyórás színvonalas komolyzenei koncertet. Mindeközben zajlott a dolgozatok javítása is, amelybe a szervezők – a korábbi hagyományoknak megfelelően – önként jelentkező főiskolai hallgatókat is bevontak. Ez egyrészt hasznos gyakorlat volt tanítójelöltjeink számára, másrészt pedig jelentősen felgyorsította a javí-

tást, így a koncert után máris sor kerülhetett az eredményhirdetésre. Ennek alapján ebben az esztendőben I. helyezést ért el Mátés Anna, a pécsi Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumának 10. osztályos diákja, II. helyezett lett Erdei Csenge Kincső, a székesfehérvári Szent István Gimnázium 11. osztályos tanulója, a 10. osztályos Zsombók Imola pedig, aki ugyancsak a székesfehérvári Szent István Gimnáziumból érkezett, III. helyezést ért el.

Az eredményhirdetést követően dr. Gasparicsné dr. Kovács Erzsébet, az Anyanyelvi, Művészeti és Egyházzenei Tanszék főiskolai tanára tartott szakmai összefoglalót, amelynek során értékelte a versenyzők munkáját.

A rendezvény zárásaként dr. Gloviczki Zoltán rektor úr adta át az I. helyezettnek járó vándorszerleget, az I–III. helyezetteknek szóló okleveleket és ajándékkönyveket, a versenyzőknek szóló emléklapokat, valamint a felkészítő- és kísérőtanároknak összeállított intézményi ajándékokat.

A résztvevők ezúttal is kiemelték a pontos szervezést, valamint a főiskolánk hallgatói és oktatói részéről megnyilvánuló kivételes vendégszeretetet.

Fotó: Nagy Sándor

PILECKY MARCEL

Egy speciális frazémaszótárról

T. LITOVKINA ANNA – FARKAS EDIT: *A bábeli zűrzavartól a salamoni bölcsességig. Bibliai szólások és állandósult szókapcsolatok szótára*. Tinta Könyvkiadó, Budapest 2019. 317 o. ISBN 978-963-409-198-1

A Tinta Könyvkiadó *Az ékesszólás kiskönyvtára* című sorozatának 62. köteteként megjelent szótára nem előzmény nélkül való. Elég, ha csak a szerzőpáros első tagjának, T. Litovkina Annának 2017-ben megjelent *Aki keres, az talál. Bibliai közmondások szótára* című könyvére vagy a feldolgozott lexikális anyaghoz, illetve annak használatához köthető, korábban megjelent számos tanulmányára gondolunk. Vizsgálati tárgyát és módszereit illetően joggal tekinthető ezért a könyv a hivatkozott lexikográfiai munka szerves folytatásának. Műfaját tekintve olyan szótárról van szó, amely a magyar nyelv frazémaállományának egy etimológiailag behatárolható proverbiumcsoportját dolgozza fel. A kötet lapozgatásába és tanulmányozásába fokozatosan belemélyedő olvasó mégis úgy érezheti, a megszokott szótári keretek által behatárolt tartalomnál többet kap. Az egyes szócikkek részeként a szótárban ugyanis a bizonyító erejű bibliai szöveghelyek is adatolt pontossággal jelennek meg. A frazémát (vagy annak forrását) tartalmazó bibliai szövegek egymásutánja így a műnek egy tágabban értelmezett teauruszhoz hasonló jelleget kölcsönöz. Nemcsak azért tekinthetünk rá „kincsestárként”, mert benne – a szócikkbe válogatott bibliai citátumok olvastán – az Ószövetség és az Újszövetség között folyó belső párbeszéd ékes bizonyítékaival szembesülhetünk, hanem azért is, mert olyan, a magyar nyelvben meghonosodott frazémákról sem feledkezik meg, amelyek – akár a Bibliában szereplő személyek, események, helyszínek révén – egy-egy bibliai történet kivetülései, még ha állandósult szókapcsolatként a szentírási szöveg(ek)ben nem is jelennek meg.

A kötet előszava – legalábbis címében – némileg félrevezető, ugyanis a szótár használatához és a nyelvi anyag értelmezéséhez a szerzők által szükségesnek tartott alapvető információkat találja meg benne az olvasó. E bevezetésjellegű rész is több alfejezetből áll. A Bibliával és annak magyar nyelvre fordításával kapcsolatos legfontosabb tudni-

valók összefoglalását követően a szerzők külön alfejezetben foglalkoznak a közmondások, a szólások és a szállóigék egymástól való elhatárolásának kérdéseivel. Az adott keretek között (talán azokon túl is) persze meglehetősen nehéz kimerítő választ találni ezekre a proverbsok klasszifikációjára vonatkozó kérdésekre, már csak azért is, mert a fenti frazémafajták, pl. a közmondások definiálása / definiálhatósága is számos további kérdést vet fel. (FORGÁCS 2012: 99–101.) Nem véletlen ezért, hogy a vizsgált kötetben a szerzők által közmondásként azonosított proverbsokat más kutatók nem közmondásként, hanem például helyzetmondatként kezelik. Így például míg a recenzált kötetben szereplő egyes proverbsokra (*Akinek van füle a hallásra, hallja. Mindennek megvan a maga ideje. Könnyebb a tű fokán átbújni [átmenni, átjutni], mint gazdagnak Isten [a mennyek] országába jutni.*) közmondásként tekintenek a szerzők, Bárdosi Vilmos frazémákat értelmező szótárában (BÁRDOSI 2012) ezek helyzetmondat minősítést kapnak. Hozzá kell tennünk azonban, hogy a mindkét említett szótárban közmondásnak minősülő egységek száma is magas, még ha jelen kötetbe a közmondások csak abban az esetben kerültek bele, ha annak idiomatikus elemei az adott vezérszó alá sorolt frazémákban előfordulnak. A fentebb már említett, 2017-ben megjelent közmondásszótár és a bemutatott, más frazématípusokra fókuszáló kötet ezért sok tekintetben korrespondál egymással.

Külön alfejezet foglalkozik a bibliai frazémák magyarországi meghonosodásával. Ennek kapcsán a szerzők hangsúlyozzák, hogy különbséget kell tenni a már eleve frazémaként a Biblia szövegébe került egységek és a csak később azzá vált idiómák között. Az előbbire példaként hozható fel a Kivonulás Könyve 21,24-ben található *Szemet szemért, fogat fogért* közmondás, mely valószínűleg a bibliai szöveg keletkezésének korától is régebbi, vagy az Édenkerttel és Évával asszociálható *A tiltott gyümölcs édesebb* közmondás (vö. Ovidius Naso: *Quod licet ingratum est, quod non licet acrius urit* [Az, ami szabad, nem kell, jobban vágyunk a tilosra]).

A szótár egy-egy szócikk keretén belül bibliai szöveghelyek teljességre törekvő, pontos idézésével, illetve feltüntetésével módot nyújt arra, hogy az olvasó az Ó- és Újszövetség egyes könyveinek a tárgyalt frazémák előfordulásában játszott szerepével kapcsolatban is tájékozódhasson. A szerzők kiemelik a Példabeszédek könyvének, valamint a szinoptikus evangéliumoknak az ebben játszott szerepét. Valószínűleg az említett teljességre törekvésnek tulajdonítható, hogy a szócikkekben megjelenő, bizonyító erejű

szöveghelyek esetenként terjedelmesebbek a kelleténél, a szövegközi utalás lehetőségét pedig minden bizonnyal háttérbe szorította annak szándéka, hogy – egyfajta olvasókönyvjelleget is kölcsönözve a szótárnak – a téma iránti érdeklődést hívőkben és nem hívőkben is egyaránt felkeltse. (Vö. *Ádám bűne* 1Móz 3,1–19, *ádámkosztüm* 1Móz 3,1–11, *álnok kígyó* 1Móz 3,1–5, *tiltott gyümölcs* 1Móz 3,1–6, *fügefalevél* 1Móz 3,6–11; vö. *Legyen meg a te akaratom!* Mt 6,7–13, *Ne vígy minket a kísértésbe!* Mt 6,12–13, *Szabadíts meg (minket) a gonosztól!* Mt 6,9–13.)

A kötetben használt szótári apparátusnak és a szócikkek transzparens, áttekinthető szerkezetének köszönhetően az olvasó könnyen és gyorsan tájékozódhat. A jelentésmagyarázatok is – különösen a megnevező, nominatív funkciójú egységek esetében – releváns, a jelenkori nyelvhasználó igényeit figyelembe vevő, a mindennapi kommunikációt pontosabbá tevő megállapításokat tartalmaznak. A szituatív-kommunikatív értékű (FORGÁCS 2012: 55), azaz a bizonyos kommunikatív helyzetekben elhangzó, ún. propozicionális frazémák jelentésének megadásában azonban szerephez lehetne juttatni magának az interakciós kontextusnak az elemeit (beszélő, hallgató, idő, hely), illetve kifejezni a (standardizált) kontextuális ismereteket is. A bibliai eredetű frazémákban a beszélő és a hallgató közötti viszony például az esetetek túlnyomó többségében hierarchikus: a hallgató ebben a beszélő alatt áll. Az olyan, megnyilatkozásként – és nem szótári egységként – vizsgált frazémákban, mint a *Mindennek megvan a maga ideje; Hiúságok hiúsága; Szelet vet, vihart arat; Szodoma (és Gomora)* a beszélő általában idősebb és / vagy tapasztaltabb és / vagy műveltebb a hallgatónál. Ennek ellenkezőjére csak elvétve találunk példát: *A lélek ugyan kész, de a test erőtlen* frazéma a beszélő részéről elhangzó bocsánatkérés, illetve mentegetődzés kifejezése. A szótárba került bibliai eredetű frazémák másik, pragmatikai szempontból fontos ismertetőjegye, hogy az adott szituációban, párbeszédben – részben talán a forrásszövegek kanonizáltsága miatt – kommentár formájában zömmel a beszélő álláspontjának közlésére szolgálnak. A fenti szempontok alkalmazásának szükségessége különösen érvényes a forrásszöveghez képest (esetenként jelentős) jelentésmódosuláson átesett frazémákra (pl. nem tudja a bal kéz, mit csinál a jobb / nem tudja a jobb kéz, mit csinál a bal; boldogok a lelki szegények [, mert övék a mennyek országa]). Mivel az ilyen esetekben, mint ahogy ezt az utóbbi példa is mutatja, a frazéma használatát és fogalmi tartalmát alapvető módon a stiláris minősítések teszik egyértelművé, az adott helyzetmondattal a választékos mellett a gúnyos, ironikus stílusjegyek

feltüntetésével egészülhetett volna ki. A választékos minősítést számos egyéb szócikk esetében (pl. az általában idősebb és művelt személy egy javító szándékú, ám sikertelen próbálkozással kapcsolatban mások előtt tett pesszimista, lemondó sóhajaként használt *hiúságok hiúsága* szólásnál) is indokoltnak véljük. Ezzel összefüggésben megfigyelhető az is, hogy egyes bibliai eredetű frazémák – nem bibliai eredetű szinonim megfelelőjüktől eltérően – főként formális beszédhelyzetekben hangzanak el, míg utóbbiak inkább az informális kommunikációban kapnak szerepet (vö. *Porból lettünk [vagyunk] és porrá leszünk.* vs. *Halál ellen nincs orvosság.*).

A kötet szerzői olyan, kézikönyvként is használható szótárral örvendeztették meg a téma iránt érdeklődő olvasóközönséget, mely nemcsak a „ki, kinek, mikor, miért mondta?” (BÁRDOSI 2015: 10) kérdésre próbál meg a lehető legkimerítőbb válasszal szolgálni, hanem a „*ki, kinek, mikor, miért mondja?*” kérdésre is értelmező feleletet ad. Mindeközben a rá- és felismerés élményét – annak ellenére, hogy a Biblia egyénenként eltérő ismerete nyilvánvalóan a bibliai eredetű frazeológiai egységek appercepciójára is hatással van – minden olvasó számára messzemenően biztosítja.

IRODALOM

- BÁRDOSI VILMOS (2012): *Magyar szólások, közmondások értelmező szótára fogalomköri útmutatóval.* Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- BÁRDOSI VILMOS (2015): *Szólások, közmondások eredete. Frazeológiai etimológiai szótár.* Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- FORGÁCS TAMÁS (2012): *Bevezetés a frazeológiába. A szólás- és közmondáskutatás alapjai.* Tinta Könyvkiadó, Budapest.

SZERZŐINK

CZEGLÉDI ILDIKÓ tanár, Debreceni Árpád Vezér Általános Iskola (Debrecen)

FERENCZI KINCŐ-ANELIŢE óvodapedagógus, Csillagvár Napközi Otthon

(Székelyudvarhely, Románia)

DR. GASPARICS GYULA főiskolai tanár, Apor Vilmos Katolikus Főiskola (Vác)

DR. GASPARICSNÉ DR. KOVÁCS ERZSÉBET főiskolai tanár, Apor Vilmos Katolikus

Főiskola (Vác)

HOLCZER JÓZSEF ny. gimnáziumi tanár, lelkipásztor Piarista Rendház / Szent József

kápolna (Kecskemét / Kecskemét-Kadafalva)

KORMÁNYOS KATONA GYÖNGYI magyar nyelv és irodalom szakos tanár, kulturális

mediátor (Zenta, Szerbia)

DR. PILECKY MARCEL nyelvi lektor, Apor Vilmos Katolikus Főiskola (Vác)

DR. SALLAI ÉVA ny. tanár és közoktatási szakértő, szerkesztő, Magyar Katolikus Rádió

(Budapest)

VARGA JÓZSEFNÉ DR. HORVÁTH MÁRIA ny. egyetemi docens (Győr)

WÁGNER-ZIMA ZITA óvodapedagógus, Ráckevei Szivárvány Óvoda (Ráckeve)

DR. ZÓKA KATALIN főiskolai tanár, Apor Vilmos Katolikus Főiskola (Vác)